

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ETNİK VE DİNİ KİMLİKLERİN KADINLARIN SİYASETE
KATILMA BİÇİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: HAKKÂRİLİ
KADINLAR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Tuğba METİN

Danışman
Doç. Dr. Pınar ENNELİ

BOLU- 2013

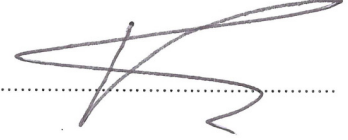
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Tuğba METİN'e ait "Etnik ve Dini Kimliklerin Kadınların Siyasete Katılma Biçimi Üzerindeki Etkisi: Hakkârili Kadınlar Örneği" adlı çalışma Jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir (30/05/2013).

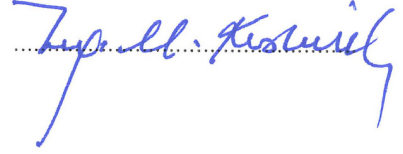
Akademik Unvan, Ad ve Soyad

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Pınar ENNELİ

Üye : Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

Üye : Doç. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, **“Etnik ve Dini Kimliklerin Kadınların Siyasete Katılma Biçimi Üzerindeki Etkisi: Hakkârili Kadınlar Örneği”** başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

30.05.2013

Tuğba METİN

ABSTRACT

EFFECTS OF ETHNIC AND RELIGIOUS IDENTITIES ON WOMAN'S POLITICAL PARTICIPATION –A CASE OF WOMAN LIVING IN HAKKARI

Tuğba METİN

Master Thesis

Sociology Department

Thesis Advisor: Associated Professor Dr. Pınar ENNELİ

May, 2013, xv+118 Pages

The aim of this thesis is to analyze effects of ethnic and religious identity belongings on political participation of women living in Hakkari. Increasing visibility of women in Kurdish movement since the 1980s and especially in the 1990s has become inspiration for this thesis. The Kurdish movement based on demands for cultural rights provides a suitable environment for women's political mobilization by creating a new 'Kurdish women identity'. Identity that is continuous construction becomes functional for women in order to change the society they are living and gender roles in the society. In this respect, it is important to analyze the ways that women take up an identity and to analyze relationship between women's political stand and actions. Another important characteristic of the region is that women do not only take up ethnic identity, but also religious identity. Indeed, Hakkari offers an ideal sample for this research due to its social and political environment.

The sample consists of 1117 women equal to 1.5% of all women living in Hakkari. Qualitative research technique was used and the data was gathered by structured questionnaires. In addition, the data was supported by some in depth interviews and focus groups discussions.

The research find out that identity belongings (religious or ethnic) differentiate women's political consciousness on ethnic identity issues, while it does not create any differentiation on general political attitudes. On the contrary, active participation of women is not as high as their political consciousness. So, this is a clear contrast with discourse that women have an important place and active subjects on nationalist projects.

Key Words: Ethnic Identity, Religious Identity, Political Participation, Nationalism, Women, Kurdish Nationalism, Hakkari, Turkey.

ÖZET

ETNİK VE DİNİ KİMLİKLERİN KADINLARIN SİYASETE KATILMA BİÇİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: HAKKÂRİ'Lİ KADINLAR ÖRNEĞİ

Tuğba METİN

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez danışmanı: Doç. Dr. Pınar ENNELİ

Mayıs, 2013, xv+118 Sayfa

Bu tezin amacı Hakkâri’de yaşayan kadınların etnik ve dini kimlik sahiplenmesinin siyasete katılma biçimi üzerindeki etkisini incelemektir. Kadınların 1980, özellikle de 1990’lı yıllardan itibaren Kürt hareketi içerisinde politik aktörler olarak görünür hale gelmeleri bu araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Kültürel hak talepleri üzerinden yükselen Kürt hareketi yeni bir “Kürt kadın kimliği” oluşturarak kadınların siyasal mobilizasyonunu sağlamıştır. Sürekli bir inşa sürecinde olan kimlik, kadınların gerek yaşadıkları toplumu değiştirme ve dönüştürme gerekse toplumsal yapıdaki yerlerini yeniden konumlandırma açısından işlevsel olmuştur. Bu anlamda kadınların kimlik sahiplenmeleri ve buna bağlı olarak siyasi tutum ve eylemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Bölgede göz önüne alınması gereken diğer bir husus kadınların etnik kimlik sahiplenmesi kadar dini kimlik sahiplenmesinin de yüksek olmasıdır. Hakkâri ilinin sosyal ve siyasal atmosferi bu araştırma için bu anlamda ideal evreni sunmuştur.

Araştırmanın örneklemini, evreninin %1,5 temsili ile 1177 kadın katılımcı oluşturmuş ve araştırmada nicel araştırma tekniği olan anket ile veriler toplanmıştır. Ayrıca yapılan mülakat ve odak grup görüşmeleriyle de veriler desteklenmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre Hakkâri’de yaşayan kadınlar etnik ve dini kimlik sahiplenmelerine göre, politik bilinç düzeyleri bakımından etnik kimliği ilgilendiren konularda farklılaşma olduğu daha genel siyasi tutumlarda ise farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Aktif siyasal katılım söz konusu olduğunda ise politik katılım bir o kadar düşüktür. Bu da milliyetçi projelerde kadının önemli bir yeri olduğu söyleminde, kadınların bu hareketin öznesi olduğu argümanı ile çelişmektedir.

Anahtar kelimeler: Etnik Kimlik, Dini Kimlik, Siyasal Katılım, Milliyetçilik, Kadın, Kürt Milliyetçiliği, Hakkâri, Türkiye

TEŞEKKÜR

Araştırmaya katılımları, samimiyetle ve sabırla sorularımıza yanıt verdikleri için Hakkâri’de yaşayan tüm kadınlara öncelikle içtenlikle teşekkür ederim.

Saha çalışması sürecinde yardımları için ise başta üniversitenin kurucu rektörü Sayın Prof. Dr. İbrahim BELENLİ olmak üzere tüm Hakkâri Üniversitesi personeline ve saha çalışmasını büyük bir özveri ile gerçekleştiren anketör arkadaşlara teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırmanın tüm aşamasında yardım ve desteği için ve bitmeyen enerjisiyle bana hep yeni ufuklar açan danışman hocam Doç. Dr. Pınar ENNELİ’ye sonsuz teşekkür ederim.

Benden yardımını hiç esirgemeyen ve her zaman yanımda olan sevgili arkadaşım Ayşe YARAR’a ve bütün eğitim hayatım boyunca yanımda olan sevgili annem ve babam Saliha METİN ve Şaban METİN’e sonsuz teşekkür ederim.

Tuğba METİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ABSTRACT.....	iv
ÖZET.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLOLAR DİZİNİ	xi
RESİMLER DİZİNİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xv
 GİRİŞ.....	 1
 BÖLÜM I	
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ.....	8
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	8
1.2. Problem ve Amaç.....	8
1.3. Sınırlılıklar.....	9
1.4. Metodoloji.....	9
1.4.1. Araştırmanın evreni.....	9
1.4.2. Örneklem seçimi.....	10
1.4.3. Araştırma tekniği.....	12
1.4.4. Verilerin analizi.....	13
 BÖLÜM II	
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	14
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	14
2.1.1. Kimlik.....	14
2.1.2. Etnik kimlik.....	16
2.1.3. Dini kimlik.....	17
2.1.4. Siyasal katılım.....	17

2.1.5. Milliyetçilik.....	20
2.1.6. Kürt milliyetçiliği.....	22
2.2. Kuramsal Çerçeve.....	23
2.2.1. Etnik ve dini kimlikler üzerinden yapılan siyasette kadının rolü.....	24
2.2.2. Milliyetçi bir hareket olarak Kürt hareketi ve hareket içinde kadın kimliğinin inşa süreci.....	27
<i>Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1980'lere kadar olan dönemde Kürt kadın kimliğinin inşa süreci.....</i>	<i>28</i>
<i>1980 sonrası dönemden günümüze Kürt kadın kimliğinin inşa süreci.....</i>	<i>30</i>
 BÖLÜM III	
3. HAKKÂRİ MERKEZ VE İLÇELERİNDE YAPILAN SAHA ÇALIŞMASI VE VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	37
3.1. Örneklemin Sosyo-ekonomik ve kültürel Özellikleri.....	41
3.2. Kadınların Politik Bilinç Düzeyi.....	49
3.2.1. Türkiye'nin sorunlarına ve sorunların çözümüne yönelik tutumları..	50
3.2.2. Hakkari'nin sorunlarına ve sorunların çözümüne yönelik tutumları..	57
3.2.3. Dışlanma algısı.....	62
3.3. Devlet Algısı ve Devletten Beklentiler.....	67
3.4. Klasik Politik Katılım Dinamikleri.....	72
3.5. Alternatif Politik Katılım Dinamikleri.....	81
 SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	92
EKLER.....	102
EK-1: Örneklem Dağılımları.....	103
EK-2: Anket Formu.....	105

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1-: 2013 Yılı İtibariyle Meclisteki Milletvekillerinin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	4
Tablo 1-1. TUIK Verilerine Göre Hakkâri’de Yaşayan Kadınların Yaşa Göre Dağılımı	10
Tablo 1-2. Örneklem Seçimi: Şemdinli İlçesi Örneği.....	11
Tablo 3-1. Katılımcıların Kendilerini Tanımlamaları.....	38
Tablo 3-2. Katılımcıların kimlik benimsemelerine göre namaz kılma durumları arasındaki ilişki.....	40
Tablo 3-3. Katılımcıların kimlik benimsemelerine göre oruç tutma durumları arasındaki ilişki.....	40
Tablo 3-4. Katılımcıların Yaşı.....	41
Tablo 3-5. Katılımcıların Eğitim Durumu.....	41
Tablo 3-6. Katılımcıların Konuştukları Diller.....	42
Tablo 3-7. Katılımcıların Kendilerini Tanımlamaları.....	43
Tablo 3-8. Katılımcıların Medeni Durumları.....	44
Tablo 3-9. Evli Olanların Eşleriyle Tanışma Biçimi.....	45
Tablo 3-10. Katılımcıların İstihdam Durumu.....	46
Tablo 3-11. İstihdama Katılanların Yaptıkları İşler	47
Tablo 3-12. Katılımcıların Evde Yaşayan Kişi Sayıları ile Aylık Ortalama Gelirleri Arasındaki İlişki.....	47
Tablo 3-13. Katılımcıların Türkiye’nin yeterince kadın politikacı olmaması sorununu değerlendirmeleri.....	50
Tablo 3-14. Katılımcıların Türkiye’nin Kürt sorununu değerlendirmeleri.....	51
Tablo 3-15. Katılımcıların Türkiye’nin PKK sorununu değerlendirmeleri.....	51
Tablo 3-16. Katılımcıların “Türkiye’nin sorununu yeni bir anayasa çözer” önermesine ilişkin görüşleri.....	52
Tablo 3-17. Katılımcıların “Türkiye’nin sorunlarını silahlı mücadele çözer” önermesine ilişkin görüşleri.....	52

Tablo 3-18. Katılımcıların Türkiye'nin töre sorununu değerlendirmeleri.....	53
Tablo 3-19. Katılımcıların “Türkiye'nin sorununu AB üyeliği çözer” önermesine ilişkin görüşleri.....	54
Tablo 3-20. Katılımcıların “Türkiye'nin sorununu bölgesel yönetimlere daha fazla idari ve siyasi özgürlük verilirse çözülür” önermesine ilişkin görüşleri	55
Tablo 3-21. Katılımcıların “Türkiye'nin sorununu eğitilmiş kadınlar çözer” önermesine ilişkin görüşleri.....	55
Tablo 3-22. Katılımcıların “Türkiye'nin sorunlarını kadın politikacılar çözer” önermesine ilişkin görüşleri.....	56
Tablo 3-23. Katılımcıların Hakkâri'nin yoksulluk sorununa ilişkin değerlendirmeleri.....	57
Tablo 3-24. Katılımcıların Hakkâri'nin töre sorununa ilişkin değerlendirmeleri ...	57
Tablo 3-25. Katılımcıların Hakkâri'nin sağlık imkânları sorununa ilişkin değerlendirmeleri.....	58
Tablo 3-26. Katılımcıların Hakkâri'nin kadına baskı/şiddet sorununa ilişkin değerlendirmeleri.....	59
Tablo 3-27. Katılımcıların Hakkâri'nin polis/asker şiddeti sorununa ilişkin değerlendirmeleri	60
Tablo 3-28. Katılımcıların Hakkâri'nin PKK sorununa ilişkin değerlendirmeleri ..	61
Tablo 3-29. Katılımcıların Hakkâri'nin Anadilde eğitim sorununa ilişkin değerlendirmeleri.....	61
Tablo 3-30. Katılımcıların dışlanma yaşama durumları	63
Tablo 3-31. Katılımcılar içerisinde dışlanma yaşayanların dışlanmaya uğradıkları yerler.....	63
Tablo 3-32. Katılımcılar içerisinde dışlanma yaşayanların dışlanma nedenleri.....	65
Tablo 3-33. Katılımcıların devletin temel görevinin sağlık hizmeti olması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü.....	67
Tablo 3-34. Katılımcıların devletin temel görevinin eğitim hizmeti olması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü.....	68
Tablo 3-35. Katılımcıların devletin temel görevinin ekonomik faaliyetlerde (üretimde) bulunması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü	68

Tablo 3-36. Katılımcıların devletin temel görevinin barınma ihtiyacını karşılaması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü.....	70
Tablo 3-37. Katılımcıların devletin verdiği eğitim hizmetinden memnuniyet durumları.....	70
Tablo 3-38. Katılımcıların devletin verdiği sağlık hizmetinden memnuniyet Durumları.....	71
Tablo 3-39. Katılımcıların TC vatandaşı olmaya verdiği önem.....	72
Tablo 3-40. Katılımcıların oy verirken kime danıştıkları.....	73
Tablo 3-41. Katılımcıların hangi partiye oy vermek istediği.....	73
Tablo 3-42. Katılımcıların en çok beğendiği erkek siyasetçi.....	75
Tablo 3-43. Katılımcıların en çok beğendiği kadın siyasetçi.....	76
Tablo 3-44. Katılımcıların kızlarının bir siyasi partiye üye olmaları konusundaki görüşleri.....	78
Tablo 3-45. Katılımcıların kızlarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaları konusundaki görüşleri	79
Tablo 3-46. Katılımcıların oğullarının bir siyasi partiye üye olmaları konusundaki görüşleri	79
Tablo 3-47. Katılımcıların oğullarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaları konusundaki görüşleri.....	80
Tablo 3-48. Katılımcıların evde siyaset konuşma durumları.....	81
Tablo 3-49. Katılımcıların çevreleriyle siyaset konuşma durumları	82
Tablo 3-50. Katılımcıların Hakkâri'nin sorunlarını çözmek için ne yaptıkları	82
Tablo 3-51. Hakkâri'nin sorunlarını çözmek için hiçbir şey yapmadıklarını belirtenlerin ne yapmak istedikleri	83

RESİMLER DİZİNİ

Resim-1: Hakkari’de 8 Mart Kadınlar Günü Mitingi.....	3
Resim 3-1: Kürt milli hareketinde hem otantikliğin hem de politik mücadelenin simgesi kadın milletvekilleri.....	77

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BAP	: Bilimsel Araştırma Projesi Kurulu
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DTK	: Demokratik Toplum Kongresi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SPSS	: Statistical Package for the Social Science
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Cinsiyet kavramı biyolojik farklılıklara atfen erkek ve kadın olarak iki ayrı cinsi içermektedir. Buna bağlı olarak toplumda “erkek rolü” ve “kadın rolü” mevcuttur. Connell (1998:78)’e göre bireylerin toplumsal cinsiyeti ise aile başta olmak üzere, toplumun bütün alanlarındaki sosyalizasyon süreciyle elde edilmiştir. Yani toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çeker (Sakar, 2007). Toplumsal cinsiyeti farklı toplumsal beklentilere cevap verdikleri için kadın ve erkeğin davranışlarının farklı olduğunu belirtmek cinsiyet farklılığına dair biyolojik varsayımdan ayrı tutmaya bir anlamda olanak tanır (Connell, 1998:78).

Kadınların toplumsal rolünün aile içi faaliyetler olduğu ve eve yönelik bir özelliği olduğu, erkeğin ise toplumsal rolünün aile dışı faaliyetler olduğu anlayışı toplumda hâkimdir, bu anlamda dış dünya ile ilişkisi olan erkektir (Kalaycıoğlu, 1993:114). Fakat insanlığın var oluşundan bu yana toplumların değişmeden kaldığı hiçbir zaman görülmemiş, toplumlar sürekli bir biçimde değişim süreci yaşamışlardır. Kadına ve erkeğe atfedilen roller, sorumluluklar, haklar de zaman içerisinde dönüşüm geçirmiştir (Bhasin, 2003, aktaran: Erdoğan, 2010:10).

Kamusal alan ve özel alan ikilemi kadınların erkeklerden farklı bir toplumsal alana yerleştirilerek, kadınlara yapılan baskıya vurgu yapar (Yuval- Davis, 2010). Bir kamusal alan etkinliği olarak görülen siyaset erkeklerin etkinlik göstereceği bir alan olarak görülmektedir. Kadınlar ise bu alandan mümkün olduğunca uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ataerkil düzenin bu eşitsizliğe neden olduğunu savunan Yaraman (1999:25) yaşamın her alanında iktidar kavramına kadın bakış açısının eklenmesini şu şekilde vurgulamaktadır:

Ataerkil düzene son vermek ve gerçekten eşit bir toplum kurmak için kadınların da siyasal, ekonomik, kültürel iktidara gereksinimi vardır; ancak düzeni değiştirebilmek amacıyla iktidarı paylaşabilmek için

iktidar kavramına kadın bakış açısının eklemelenmesi gerekmektedir; aksi takdirde kadınların kendilerine karşı yapılandırılmış bir iktidar anlayışı içerisinde kendi kimlikleriyle nicel olarak anlamlı bir biçimde var olabilmeleri olanaksızdır.

Diğer taraftan kadınların siyasi alanda var olma mücadeleleri farklı sosyal dinamiklerin etkisiyle gözle görülür olmuştur. Kimi zaman etnik, kimi zaman dini kimlikler bu alanda mücadele için uygun ortam yaratmıştır (Göle: 2008, Çağlayan: 2007). Özellikle 1980 ve sonrasında yükselen Kürt hareketinin en önemli özelliği kadınları bir kimlik oluşturma süreci içerisine sokup, kitlesel bir harekete geçirme eyleminde bulunmasıdır (Çağlayan, 2007:18). İşte bu anlamda kadına ve erkeğe atfedilen rollerin zaman içerisinde nasıl değişim geçirdiği incelemeye değer olmakla birlikte, her bir toplum, etnik grup veya dini gruba mensup kadınların siyasi katılımlarının kendi toplumsal bağlamı içerisinde incelenmesi gerektiği önem kazanmaktadır.

Özellikle son yıllarda kadınların etnik ve dini kimliklerini ya da sosyal ağlarını kullanarak politik aktörler olarak daha fazla siyasi alanda etkinlik gösterdikleri gözlemlenmiştir (Çağlayan, 2007; Bora, 2008; Göle, 2008; Blaydes and Tarouty, 2009). Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde yerel milliyetçiliklerin yükselişe geçmesiyle birlikte kadınlar kamusal alanda kendilerine yer edinmişlerdir (Enloe, 200:191). Gerek Dünya’da gerekse Türkiye özelinde bakıldığında böyle bir durum söz konusudur. Dolayısıyla, kadının siyasi katılımını daha iyi anlamak için, kadınların etnik ve dini kimliklerinin ve buna bağlı olarak sosyal ağlarının siyasi davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmek değer kazanmaktadır.

Bu çalışmada Hakkâri ilinde yaşayan kadınların siyasi yaşama katılımlarına, etnik ve dini kimliğin etkisi ve söz konusu kimliklerin, siyasi katılımın dinamikleri bağlamında hangi noktalarda örtüşüp hangi noktalarda ayrıştığı incelenecektir. Son dönemlerde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yükselen etnik milliyetçilik temelli toplumsal hareketler ve kadınların bu hareketlerdeki görünürlüğü, kadınların siyasi yaşama katılımlarını Hakkâri özelinde incelemeyi değerli kılmıştır. Kürt kadın

kimliğinin büyük bir değişim geçirdiği 1980’li yıllardan günümüze kadar olan dönemde özellikle politik aktörler olarak mücadele eden kadınlar ön plandadır. Öte yandan Haziran 2011 24. Dönem milletvekili seçimlerinde Hakkâri ili 3 milletvekili çıkarmıştır. Bu milletvekillerinin hepsi etnik Kürt milliyetçiliği yapan partiden çıkmıştır. Diğer seçim bölgelerine bakıldığında bütün milletvekillerini yalnızca BDP’den çıkaran bir il olmadığını görmekteyiz. Bu durum bölgedeki siyasi atmosferin anlaşılması için bir öncül oluşturmıştır. Kadınların bu siyasal ortamdaki yeri ve önemi, ne gibi roller üstlendikleri ve beklentileri anlaşılmaya değer görülmüştür.

Türkiye’de ve dünyada kadınların bu tür etnik ve dini temelli toplumsal hareketlerde daha görünür hale gelmesi sonrasında acaba kadınlar bu hareketlerin öznesi mi yoksa nesnesi mi sorusunu akıllara getirmektedir. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde BDP’nin Kadınlar Günü etkinliklerini Hakkâri’den başlatması ve yapılan mitingde dile getirilen “kadınlar özgürleşmeden, toplum özgürleşmez” söylemleri bu tür toplumsal hareketlerde kadının çok önemli bir yeri olduğunu bize göstermektedir. Bu öngörüden hareketle Hakkâri’deki kadınların siyasi mobilizasyonunun fazla olduğunu söyleyebilmekle beraber vatandaşlık çevresinde bakıldığında Hakkâri’de yaşayan kadınların siyasal olarak ne kadar aktif olduklarının anlaşılmasın da önemli olduğuna işaret etmektedir.

Resim-1: Hakkâri’de 8 Mart Kadınlar Günü Mitingi¹

¹ <http://www.haberler.gen.al/2010-03-05/hakkarideki-kadinlar-gunu-kutlamasi-mitinge-donustu>, (3 Nisan 2013’de erişildi).

Tablo 1. 2013 Yılı İtibariyle Meclisteki Milletvekillerinin Cinsiyete Göre Dağılımı²

Parti Adı	Kadın		Erkek		Parti Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Adalet Ve Kalkınma Partisi	46	% 14,06	280	% 85,93	327
Cumhuriyet Halk Partisi	19	% 14,76	116	% 85,82	134
Milliyetçi Hareket Partisi	3	% 5,88	48	% 94,23	52
Barış Ve Demokrasi Partisi	9	% 31,03	20	% 68,96	29
Bağımsız Milletvekili	2	% 33,33	5	% 66,66	6
Genel Toplam	79	% 14,41	469	% 85,58	548

Tablo-1 incelendiğinde BDP'nin tüm milletvekilleri içerisinde kadınların oranı %31'dir. Bu diğer partiler ile kıyaslandığında oldukça büyük bir orandır. Bu durum partinin kadın temsiline ne kadar önem verdiğini bize bir anlamda göstermektedir. Bu tablo Kürt milliyetçi hareketinin temsilcisi olan bir partinin kadın temsiline önem vermesinin sembolik bir göstergesi mi yoksa Hakkâri'de yaşayan kadınlar Kürt hareketinin gerçekten siyasal olarak aktif birer öznesi mi bu araştırmanın temel sorunsalıdır.

Van Gölü'nün Güneydoğu'sunda kalan ve Doğuda İran ve Irak sınırına kadar uzanan Hakkâri ili Türkiye'nin en sarp ve dağlık alanlarından biridir. Hakkâri'nin bu coğrafi özelliği PKK'nın bölgede rahat bir etkinlik göstermesine ideal ortam sunmuştur. Terör uzmanı Özcan (2012)'a göre PKK'ya katılımın en yüksek olduğu illerden birisi Hakkâri'dir (Özcan, 2012, 23 Şubat 2013'de erişildi). 1980'li yıllarda büyük bir ivme kazanan Kürt hareketinde kadınların silahlı mücadelede de rolü daha fazla görünürlük kazanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllardan beri artan oranda PKK'ya kadın katılımı, onlara Kürt milliyetçi hareketi içinde siyasal özneler olarak mücadele etme olanağı

²TBMM resmi internet sitesinden derlenmiştir. (http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, 20 Aralık 2012'de erişildi)

vermiştir. Çağlayan (2007)'a göre çoğu kadın ailelerinde ve toplumda yaşadıkları baskı ve ezilmişlikten kurtulmak ve kimlik kazanmak için PKK'ya katılmıştır. Alkan (2010)'a göre ise PKK özgürleşme vaadi verdiği kadınları yine araçsallaştırarak onların toplumdaki konumlarında herhangi bir değişiklik yaratmamıştır. Yine de kadınların PKK'yı onları özneleştirerek bir tahayyül olarak bile görmeleri onların bu sempatisini hep canlı tutmuş bir olgudur.

Kürt milliyetçi hareketi de diğer milliyetçi hareketler gibi belli kültürel, ekonomik ve siyasal halk talepleriyle ortaya çıkmış bir harekettir. Dolayısıyla Hakkâri'de yaşayan kadınların kimlik sahiplenmeleri ile siyasal katılımları arasındaki ilişki bu hareket bağlamında incelenmeliydi. Fakat bu tür milliyetçi projelere dair kuramsal yaklaşımlar (Anderson, 1995; Gellner, 2005; Smith, 2002; Hobsbawn, 2005) bir cinsiyet körlüğü içerisinde kalmıştır. Oysa Yuval-Davis (2010)'e göre milletleri kültürel, biyolojik ve sembolik olarak yeniden üreten kadınlardır.

Milliyetçi projelerde kadınlar kendilerine biçilen roller ile farklı yollarla bu projelere dahil olmaktadır. Anthias ve Yuval-Davis (1989:7)'e göre kadınların milliyetçi projelere eklemlenme yolları şunlardır:

- Etnik grupların biyolojik yeniden üreticileri olarak
- Etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak
- Etnik toplulukların ideolojik olarak yeniden üretiminde rol alarak ve kültürün gelecek nesillere yeniden aktarıcısı olarak.
- Etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretiminde kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller olarak
- Daha sonrasında ise ulusal, ekonomik ve politik mücadelelere katılımcı olarak.

İleriki bölümlerde gösterileceği gibi, Kürt hareketi içinde kadının aktif bir özne olma durumu ilk dört madde bağlamında önem kazanmış ve yapılan analizler de burada yoğunlaşmıştır (Yalçın-Heckmann ve Gelder, 2000; Enloe, 2000). Ancak bu çalışmada kadınların siyasal bir özne olarak nerede ve hangi noktada durdukları, siyasal

katılımlarının ve bilinç düzeylerinin hangi aşamada olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Bahsedilen bu kategorilerden en sonuncusu araştırmanın odaklandığı asıl süreçtir. Kadınlar siyasi katılım sürecinde nasıl bir rol oynadığını ve hangi dinamiklerin siyasi katılımı etkili olduğunu, Hakkâri özelinde incelemektir.

Bu çalışmayı son madde bağlamında özgün kılan bir başka nokta ise, bölgedeki kadınların etnik kimliklerine sahip çıkmaları kadar Müslüman kimliklerine de sahip çıkmalarıdır. Bu da kadınların siyasete katılımında sadece etnik kimliklerin değil aynı zamanda dini kimliklerinin etkisini de ölçmeye olanak vermiş, bu ikisinin etkileşiminin vatandaşlık bilincine katkısını ki Müslüman bir ülke vurgusunun sıkça yapıldığı bir ülkede, Türkiye bağlamında ölçmeyi olanaklı kılmıştır. Bu anlamda yapılan araştırmada etnik temelli bir siyasal katılım bilincinin yanı sıra dini temelli bir siyasal katılım bilincinin birlikte incelenmesi çalışmanın özgün taraflarından bir tanesidir. Literatürde hem etnik kimliğin hem de dini kimliğin kadınların siyasal katılım biçimindeki etkisinin ele alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Özellikle Kürt kimliği söz konusu olduğunda dini kimliğin de önemli bir yeri söz konusudur. Bu anlamda çalışmada bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus ise araştırmanın birtakım sınırlılıklarının da bulunduğuudur. Araştırmanın temel sınırlılığı siyasal katılım üzerinde etkisi olan eğitim, yaş, istihdam, medeni durum gibi değişkenlerin analizlerde göz ardı edilip siyasal katılım üzerinde yalnızca etnik ve dini kimliklerin etkisinin analiz edilmeye çalışılmasıdır.

Araştırma temel olarak niceliksel araştırma metodu olan anket çalışmasına dayanmaktadır. Bölgeye yapılan ziyaret döneminde ise beş kişi ile derinlemesine mülakat ve iki tane odak grup görüşmesi yapılmıştır. İkincil kaynak olarak ise basında yer alan haberlerden ve resmi kayıtlardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın kuramsal yaklaşımını yukarıda da belirttiği gibi milliyetçi kurgularda kadınının yerini analiz eden çalışmalar oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve önemi, sınırlılıkları ve metodolojisi ilgili bilgi verilecek, ikinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeveye ilgili bilgi verilecek ve son dönemde yükselişe geçen etnik ve dini kimlik üzerinden yapılan siyasette kadının rolüne değinilecek ve bu bölüm Kürt kadın kimliğinin yine Kürt milliyetçi hareketi içinde yaşadığı değişim ve dönüşüm araştırmanın kuramsal çerçevesiyle bağlantılı olarak ele alınarak tamamlanacaktır. Üçüncü bölümde ise Hakkâri Merkez ve ilçelerinde yapılan saha çalışması verileri sunulacaktır.

BÖLÜM I

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu Hakkâri’de yaşayan kadınların etnik ve dini kimlik sahiplenmesinin siyasal katılım biçimleri üzerindeki etkisinin incelenerek, bu kimliklerin siyasal katılım bağlamında hangi noktalarda örtüşüp hangi noktalarda ayrıştığını ortaya koymaktır. Bu anlamda bu araştırmayı özgün kılan nokta ise Hakkâri’de yaşayan kadınların etnik kimliklerine sahip çıkmaları kadar dini kimliklerine de sahip çıkmalarıdır. Bu da kadınların siyasal katılımlarında sadece etnik kimliğin değil dini kimliğin de etkisini incelemeyi olanaklı kılmış olmasıdır.

1.2. Problem ve Amaç

Araştırmada iki temel soruya yanıt aramaya çalışılmıştır:

- Siyasal katılım biçimleri bakımından etnik ve dini kimlik sahiplenmesi olanlar arasında anlamlı farklılık var mı varsa hangi noktalarda?
- Hakkâri’de yaşayan kadınların siyasal alanda görünür olmaları sadece sembolik bir temsilin göstergesi mi yoksa gerçekten siyasal özneler mi?

Özellikle 1980 sonrası yükselişe geçen Kürt hareketinde kadın görünürlüğünün arttığı görülmektedir. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı kadınların siyasal alanda ne kadar aktif özne olduklarını ortaya koymaktır.

1.3. Sınırlılıklar

Araştırmanın temel sınırlılığı Hakkâri’de yaşayan kadınların siyasal katılımının tek bir değişken ile incelenmiş olmasıdır. Öyle ki siyasal katılıma başta eğitim olmak üzere yaş, istihdam, medeni durum vb. değişkenlerin de etkisi bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada yalnızca etnik ve dini kimliklerin siyasal katılım biçimi üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Metodolojisi

1.4.1. Araştırmanın evreni

Araştırmanın alanı yukarıda da bahsedildiği gibi Hakkâri ilidir. Hakkâri Türkiye sınırları içerisinde en homojen etnik yapıya sahip bölgelerden birisidir. Dolayısıyla halkın nerdeyse tamamı Kürt kökenlidir. Hakkâri’de özellikle son yıllarda yükselişe geçen etnik kimliğe dayalı Kürt hareketi içerisinde kadınların görünürlüğü daha fazla anlam kazanmıştır. Hakkâri ili belirtilen amaç doğrultusunda araştırma yapmak için bu anlamda ideal evreni sunmaktadır.

Bunun yanı sıra bölgede 15 yaş ve üzeri kadınların eğitim düzeyinin Türkiye ortalamasının oldukça altında olması da bu bölgenin seçiminde etkili faktörlerden bir diğeridir. TÜİK (2011a) verilerine göre Türkiye’de toplam 15 yaş üzeri kadın nüfusu içerisinde okuma-yazma bilmeyen kadınların oranı %7 iken, Hakkâri’de 15 yaş üzeri kadınların içerisinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %18’dir. Hakkâri’nin istihdam durumuna bakıldığında ise yine çok iç açıcı bir tabloyla karşılaşmıyoruz. Hakkâri, Türkiye’de işsizlik oranının %17,4 ile en yüksek olduğu ikinci ilimizdir (TÜİK, 2011b). Kadınların eğitim seviyesinin daha yüksek ve meslek sahibi olmasının siyasi katılımı arttırdığını gösteren birçok araştırmanın (Desposato ve Norrender, 2008; Leinghley, 1995; Tekin, 2009) aksine Hakkâri’de yaşayan kadınların gerek eğitim seviyesinin düşük olması gerekse iş piyasalarına katılımlarının düşük olmasına rağmen bu denli siyasal mobilizasyonlarının ve siyasal anlamda görünürlüklerinin yüksek olması

bölgede yaşayan kadınların siyasal katılımlarını belirleyen farklı dinamikleri araştırmaya sevk etmiştir.

Araştırmanın örneklem seçiminde 15 yaş ve üzeri kadınların seçilmesinin nedeni siyasi iradelerini kullanarak oy kullanma yaşının 18 olması nedeniyle, yavaş yavaş bu yaşa kadar siyasal mobilizasyona hazırlanmaya başlayan bir yaş grubunu da örnekleme dahil edilmek istenmesinden dolayıdır.

1.4.2. Örneklem seçimi

Araştırma evreni Hakkâri merkez ve Hakkâri'nin bütün ilçelerinde yaşayan 15 yaş ve üzeri kadınlar oluşturmaktadır. TÜİK (2011c) adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veri tabanına göre 2011 yılında 15 yaş ve üzeri kadınların sayısı tespit edilmiştir. Buna göre Hakkâri'de yaşayan 15 yaş ve üzeri kadınların sayısı 76.876'dır.

Tablo 1-1. TÜİK Verilerine Göre Hakkâri'de Yaşayan Kadınların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Kadın
15-24	27.773
25-34	21.835
35+	27.268
TOPLAM	76.876

Tablo 1-1. 'de görüleceği gibi evrenin örneklem büyüklüğü %1.5 temsil oranı ile 1.223 kişi olarak belirlenmiştir. Fakat verilerin SPSS'e girişi sırasında, verilen cevapların şüpheli olduğu düşünülen 45 anket değerlendirmeye alınmamış ve sonuçta örneklem sayısı 1.177 olmuştur. Şüpheli anketlerden burada kast edilen sorulan soruların üçte ikisinin boş bırakıldığı anketlerdir. Mesela bazı durumlarda kadının kocası ve kayınvalidesinin müdahalesine açık olduğu durumlarla karşılaşmıştır.

%1,5 örneklem temsiliyeti toplam nüfus içerisindeki yaş gruplarının (bizim gruplandığımız şekliyle), ilçelerin ve mahallelerin toplam nüfus içerisindeki oranları da göz önünde bulundurularak sağlanmıştır. Örneklem seçimi yapılırken Katmanlı Örnekleme Tekniği kullanılmıştır. Katmanlı Örnekleme Tekniğinde nüfus alt nüfuslara

(katmanlara) bölünür (Neuman, 2012:327). Bunun için evren yaş grubuna göre 15-24, 25-34, 35 yaş ve üzeri olmak üzere üç ayrı tabakaya ayrılarak temsiliyet sağlanmaya çalışılmıştır.

Neuman (2012:351)'in araştırma yapılacak evrenin toplam nüfusuna göre örneklem belirlerken önerdiği örneklem büyüklüğü temel alınarak %1,5 temsil oranı kabul edilmiştir (Örneğin nüfusu 100.000 olan bir yer için örneklem büyüklüğü %1,2 temsil oranı ile 1.173 kişi).

Bu aşamadan sonra Hakkâri Merkez, Çukurca, Şemdinli ve Yüksekova ilçe ve mahallerini toplam nüfusu Hakkâri Nüfus Müdürlüğü'nden alınarak örneklem dağılımı yapılmıştır. Bu dağılımlar yapılırken ilçenin toplam nüfus içersindeki oranına bakılarak, her ilçe için örneklem sayısı belirlenmiştir. Yine aynı şekilde her ilçedeki mahallenin de o ilçenin toplam nüfusa oranı göz önüne alınarak araştırmaya dahil olacak örneklemi belirlenmiştir. Aşağıdaki Şemdinli ilçesine ilişkin ilçe ve mahalle bazında örneklem dağılımı verilmiştir. Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Çukurca'ya ait örneklem deseni Ek-1 bölümünde verilmiştir.

Tablo 1-2. Örneklem Seçimi: Şemdinli İlçesi Örneği

Mahalleler	15-24	25-34	35+
ŞEMDİNLİ			
Yayla	1	1	1
Beşevler	14	11	13
Karşıyaka	12	10	11
Moda	21	18	19
Yeni	9	7	7
Şemdinli Derecik Belediyesi			
Orta	7	5	6
Merkez	7	5	6
hacıbey	7	5	6
Vapurtepe	6	5	4
Güney	5	4	4
Balkaya	9	7	7
Toplam	98	78	84

Tablo 1-2.'ye göre Hakkâri'nin Şemdinli İlçesinde 15-24 yaş arası 98 kadına 25-

34 yaş arası 78 kadına, 35 yaş ve üzeri 84 kadına olmak üzere toplamda 260 kadına anket uygulanmıştır. Şemdinli merkeze bağlı altı ilçe bulunurken, Şemdinli'ye bağlı Derecik belde belediyesine bağlı altı mahallede araştırma yapılmıştır. Hakkari Merkez ve diğer ilçelerine ait örneklem deseni EK-1 bölümünde yer almaktadır.

1.4.3. Araştırma tekniği

Araştırma temel olarak niceliksel bir araştırma metodu olan anket çalışmasına dayanmaktadır. Araştırma öncesinde hazırlanan anket soruları Ocak 2012 tarihinde 40 kişiye uygulanarak pilot çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışma sonrasında sorulara yeniden son şekli verilmiştir. Bölgeden bir kişinin katkısıyla sorular Kürtçe 'ye çevrilmiştir. Bu anlamda anketler hem Türkçe hem Kürtçe olarak katılımcılara sunulmuş onların tercihinine bırakılmıştır. Mart 2012- Haziran 2012 tarihleri arasında belirlenen örnekleme anket soruları uygulanarak veriler toplanmıştır.

Anket çalışmasının uygulanmasında altı anketörden destek alınmıştır. Onlara anket çalışması ile ilgili gerekli eğitim verilmiştir. Bölgeye yapılan ziyaret döneminde ayrıca beş kişi ile derinlemesine mülakat ve iki tane de odak grup çalışması yapılmıştır. Bunun dışında bölgedeki sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumlarındaki yetkililer ile de görüşmeler yapılmıştır. Bu mülakat ve görüşmeler uygulanacak ankete son şeklini vermede yardımcı olmuştur.

Nicel araştırma yönteminin kendine özgü kısıtlılıkları ve dezavantajları araştırma süresince göz ardı edilmemiştir. Nicel araştırma yaparken göz önünde bulundurulması gereken dezavantajlar ankette sorulan sorular dışında veri elde etmenin güçlüğü, elde edilen verilerin ise derinlemesine bir sorguya imkan tanımaması, ölçüm şartlarının her zaman ve koşul için kusursuz bir biçimde sağlanamamasıdır (Büzüköztürk ve diğ., 2010:22). Bu dezavantajları mümkün olduğu kadar minimum seviyeye indirmek amacıyla araştırma katılımlı gözlem, mülakat ve odak grup görüşmeleriyle desteklenmiştir. Araştırmada bölgedeki kadınlarla ilgili basında yer alan haberlerden de faydalanılmıştır. Elbette araştırmanın bölgenin coğrafi ve beşeri koşullarından, araştırmacı olarak elimizde bulunan imkân ve kaynakların kısıtlılığından

dolayı sınırlılıkları bulunmaktadır.

Araştırma ile ilgili belirtilmesi gereken diğer bir husus araştırmanın kapsamının daha geniş olmasıdır. Bu çalışma Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kurulu (BAP) tarafından desteklenen ve tez danışmanım Doç. Dr. Pınar ENNELİ yürütücülüğünde, şahsımın araştırmacı olarak görev aldığı projenin, tezim çerçevesinde konu ile ilgili verileri, değerlendirilerek yapılmıştır. Dolayısıyla çalışma çok daha geniş kapsamlıdır. Yani bu çalışmada yalnızca bu teze konu olan kısmı değerlendirmeye alınmıştır. Tezin sonunda uygulanan soru formunun tamamı verilmiştir.

1.4.4. Verilerin analizi

Saha çalışması sonucu elde edilen veriler, bilgisayar ortamında sosyal bilim araştırmalarında veri analizi için kullanılan SPSS 16.0 (Statistical Package For Social Science) Paket programı kullanılarak analizleri yapılmıştır. Araştırmanın hem betimleyici olması hem de değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılığını test etmek amacıyla Ki Kare (Chi-Kare) testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen bulguların güvenilirlik düzeyi %95 olarak alınmış, %5'lik hata payı ile test edilmiştir. Her bir tablonun altına semboller bulunmaktadır.

BÖLÜM II

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde araştırmanın dayandığı temel kavramlar olan “kimlik”, “etnik kimlik”, “dini kimlik”, “siyasal katılım”, “milliyetçilik” , “Kürt milliyetçiliği” ve “siyasal katılım” kavramlarının araştırma bağlamında hangi kavramsal çerçevede tanımlandığı ve tartışıldığı anlatılmaya çalışıldı. Öncelikle “Kimlik” kavramının modernizmden günümüze kadar değişen toplumsal koşullarda nasıl bir anlamsal içeriğe kavuştuğu ve bu anlamda “etnik kimlik” ve “dini kimlik” kavramları ile ne anlatılmak istendiği daha sonrasında ise “siyasal katılım” kavramının neyi içerdiği açıklandı.

2.1.1. Kimlik

Bireylerin kimliğinin oluşumunda, bireyin içinde yaşadığı toplumun ve kültürün önemli bir yeri vardır. Sosyalleşme süreciyle edinilen farklı kimlikler bireyi toplum içerisinde konumlandırır. Bireyin kimlik inşasında kültürün önemine değinen Tok (2003:123)’e göre bireyin kimliği içine doğduğu toplum tarafından şekillendirilmiş olsa bile birey bu kimlikle özdeşleşmeyi seçmediği sürece bu kimlik bireyin kimliğinin kurucu unsuru olamaz. Yani birey bir aktör olarak kimliğini oluşturur (Tok, 2003).

Günümüz kimlik kavramının kazandığı anlamın içeriğine bakarken modernizmin sunduğu açmazlara değinmeden geçmek mümkün değildir. Kimlik kavramı ile ilgili ilk tartışmalar modern felsefeciler (Locke, Kant, Hegel vd.) tarafından özne-kimlik temelinde yapılmıştır. Felsefi açıdan Kartezyan özne biçiminde ele alınan kimlik

anlayışı kendi başına var olmanın kökeni olarak düşünülmüştü (Hall, 1998:64). Modern felsefi düşüncelerin birey-özne tartışmaları ise modernizme taşınmıştır. Modernizm din merkezli dünya görüşü yerine insan merkezli bir dünya görüşünü ikame etmesi insanı her şeyin ölçütü haline getirmiştir. Bireyi önceleyen modernizmin özneyi ele alışı ise günümüz postmodernitesinin kimlik fikrinin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Sarı, 2007). Modernlik öncesi insan kaderine ve kutsallığa boyun eğdi, fakat başarıya ulaşan modernlikte insan kolektif yaşama katkıda bulunan bunu da doğurganlık, emekçilik, yurttaşlık rollerini yerine getirerek yapan öznelere olmalıydı (Touraine, 2010:265). Yani özne, eylemde bulunan aktörler olarak kolektif yaşamı şekillendirmede etkin olmaya başlamıştır.

1980'lerden günümüze, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan kültürel kimlik olgusu dinsel, etnik, kültürel vb. kimlik/farklılık talepleri etrafında şekillenerek bir toplumsal değişim dinamiği oluşturmuştur (Keyman, 2005, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=4934 25 Nisan 2013'de erişildi). Kolektif kimliklerin varlıklarının korunabilmesi ve kendine bir özgürlük alanı yaratabilmesi dinde, etnisitede, kültürde ve diğer alanlarda kabul edilmesine bağlı görülmektedir (Bokse-Liverant, 2007:329). Küreselleşme bu anlamda ulus devletleri bir krize sokmuştur. Sarıbay (2008:131) küreselleşmenin ortaya çıkardığı etkileri şu şekilde sıralamıştır:

1-Merkezi kurumların etkisinin azalmasına karşılık yerel kurumların etkisinin/öneminin artması

2-Bireyin davranış kalıplarının küresel bir perspektif ile kültüre göre ayarlanmasına yönelik dayatmalar olması

3-Bireysel kimliklerin patlaması ve politikleşmesi

Dolayısıyla kültür temelli taleplere dayalı olarak yükselen kimliklerin yine mevcut sosyal ve kültürel bağlamlarında incelenmesini gerekmektedir. Bu anlamda bireyin kim olduğunu tanımlaması yaşadığı sosyal ve kültürel bağlam etrafında şekillenir. Günümüzdeki üzerinde uzlaşılan bilimsel görüşlere göre kimliğin sosyal, tarihsel ve kültürel bir inşa olduğudur (Bauman, 1999; Bilgin, 1995; Kymlicka, 1998).

2.1.2. Etnik kimlik

20. yüzyılda sosyoloji 'de Mead'in "Benlik teorisi" bireyin benliğini hem özne hem de bir nesne olarak ele almış, dil ve jestlerle iletişim yoluyla oluştuğunu belirtmiştir. Benlik oluşumuna bir toplumsallık içinde bakan bu yaklaşım kültürün bireyin kimliğinin oluşumunda önemli bir faktör olduğu noktasına bizi götürmektedir. Yine bu bağlamda bakıldığında etnisite ya da etnik kimlik belli bir kültür içinde şekillenen algı ve irade meselesidir. Dolayısıyla insanlar belli davranış ve tutumlarla doğmazlar (Bauman, 1999:27). İnsanlar içine doğdukları kültürde karşılıklı iletişim ve etkileşim yoluyla kimlikleri benimser ya da red ederler. Bu çalışmada da kadınların kimlikleri verili olarak ele alınmamış, kimlik belirlemelerinde kadınlar kendi kimliklerini tanımlamışlardır. Bu bağlamda siyasi katılımlara etki eden etnik ve dini kimlik sahiplenmelerinin siyasi katılıma etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Kimlik öznellik olarak sürekli oluşum halindedir. Bir yandan özdeşleşme ve hepimiz aynıyız sürecini ifade ederken, diğer yandan bir "öteki" 'nin bakışındaki "ben"i ifade eder (Hall, 1998:71). Bu anlamda Bilgin (1995)'in de belirttiği gibi kimlik hissiyatı "belirli bir etnik grubun, kendi farklılığını inşa etmek üzere kendisi için bir referans kaynağı olacak kolektif bir geçmiş yaratma" çabalarıyla ilgilidir. Kimliğin bu dinamik yönü toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümlerle koşut bir biçimde ve karşılıklı olarak etkileşim halindedir. Kolektif kimlik de milliyetçi hareketlerde bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Bilgin (1995:65) etnik kimlik tanımını şu şekilde yapar:

Etnik kimlik belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu duygu topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir "biz"'in mensupları olarak, "onlar"dan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmektedir.

Smith'e göre kimlikler bireysel ve kolektif olmak üzere iki boyutta incelenir. Bireysel kimlikler çok yönlü ve durumsal olmakla beraber farklı zamanlarda koşullar dahilinde birey için öncelikleri değişen toplumsal cinsiyet, bölge sınıf, aile, din, etnik köken, millet gibi kimliklerdir. Kolektif kimlikler ise etnik, dinsel ve ulusal kimlikler

temelinde farklılaşma eğilimi yaratan, bunu da diğer gruptan kendini ayırarak yapan bir nitelik gösterir (Smith, 2002.Akt:Karaduman, 2010:2887).

2.1.3. Dini kimlik

Bireylerin kimlik oluşumunda din oldukça önemli bir toplumsal kurumdur. İnsanların çevresini algılama sistemi olarak din, bireylere hazır bilgiler sunarak hangi konumda bulunduğunu gösterir ve bu yolla kimlik oluşturur (Aydın, 1997:101). Dinin kimlik oluşturma işlevi toplumlar için de geçerlidir, din toplumlara sosyal bir kimlik kazandırır (Aydın, 1997). Din-toplum-birey ilişkisinin bu anlamda bir arada düşünülmesi gerekmektedir.

Yüzyıllardan beri süregelen dinin sosyal kimlik oluşturma işlevi günümüzde siyasallaşan bir görünüm kazanmıştır. Hayata bakış açısını belirleyen bir düşünce sistemi olan dini kimlik toplumsal yaşamın her alanında etkindir. Gülalp (2003:12) bir dini kimlik olan Müslümanlığı şu şekilde tanımlamaktadır:

Müslümanlık, o kimliğe sahip olan insanların iham aldıkları, dinsel öğretinin ayrıntılarını tam olarak bilmeseler ve bazen kendi kendilerine ona bir takım özellikler yakıştırsalar bile, felsefi bir referans noktası olarak kabul ettikleri, dolayısıyla değer yargılarında, toplumsal davranış biçimlerinde ve nihayet siyasal düşüncelerinde önemli roller oynayabilecek bir olgudur.

Dini kimlik bu anlamda bireylerin günlük yaşamlarından siyasi bilinçlerine kadar hayatın birçok alanında etkindir.

2.1.4. Siyasal katılım

Günümüzde gerek bireyler açısından gerekse toplumsal gruplar açısından gittikçe önem kazanan siyasal katılma siyaset bilimcilerin çalışmalarında oldukça sık kullanılan bir kavramdır. Tüm Siyaset bilimcileri tarafından üzerinde tamamen uzlaşılmış siyasal katılma kavramı tanımı bulunmamaktadır. Birçok siyaset bilimci

siyasal katılmaya farklı yönlerden bakmaktadır. Kimi eylemler bir siyasal katılma davranışı olarak ele alınırken kimi davranışlar bunun dışında bırakılmaktadır.

Siyasal katılmayı ele alan yaklaşımlar genel anlamda iki yönlüdür. Bunlardan biri siyasal katılmayı “eylem” olarak yalnızca davranışları ele alan yaklaşımlar (Huntington ve Nelson, 1973; Özbudun, 1975; Kalaycıoğlu, 1983) ve siyasal katılmayı tutumları da içine alacak şekilde tanımlayan yaklaşımlardır (Dahl, 1963; Baykal, 1970; Kapani, 2009).

Siyasal katılmayı yalnızca bir eylem olarak ele alan Özbudun (1975:2) siyasal tutumların bir değişken olarak incelenmesinin önemini yadsımaz, fakat bu tutumlar bir eyleme dönüşmedikçe ona göre bir siyasal katılma olarak nitelendirilmez. Bu bağlamda bakıldığında kişinin siyasi otoritenin kararlarını etkilemeye yönelik eylemlerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Mesela bir siyasi partinin kampanya ve mitinglerine katılmak, belli bir siyasi partiye oy vermek hatta partiye para yardımında bulunmak, bir siyasi partiye oy kazandırmak için çevresine yönelik ikna çabasında bulunmak, siyasal bir cinayet işlemek gibi eylemler siyasal katılma davranışında bulunmaktır (Kalaycıoğlu, 1983:10).

Huntington ve Nelson (1973) ortaya attıkları “mobilize siyasal katılma” kavramı ise siyasal katılmayı bir eylem olarak ele alan yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Siyasal katılma türlerinin ve mobilizasyonlarının temelinde siyasal gelişim ve modernleşme bulunmaktadır. Mobilize katılma “devlet organları tarafından alınacak kararları etkilemek üzere aktörün kendisi dışındaki bir kişi tarafından tasarlanmış faaliyet” olarak tanımlamıştır (akt.Özbudun, 1975). Bu bakımdan siyasal katılmaya bir de bu açıdan bakmak gereklidir. Belli bir gruba veya etnik kimliğe mensup kişiler mobilize davranışlarla bir grup kimliğine dayanarak yönetime yönelik eylem ve davranışlarda bulunabilirler. Siyasal katılma yönetime ve onun öngördüğü yasalara uymamak yani sivil itaatsizlik, siyasal amaçlara ulaşmak için kullanılmıştır. Mesela; 1950’lerde ABD’de ırk ayrımına karşı çıkanların, kanunlara aykırı biçimde, sadece beyazlara hizmet eden restoranlara girip oturmaları örnek verilebilir (Turan, 1986:73). Görüldüğü gibi siyasal katılmayı “eylem” olarak ele alan yaklaşımlar, tutumları ve

eylemin itici güçlerini göz ardı etmemekte, fakat bir siyasal katılma olarak da ele almamaktadır. Tutumların siyasal katılma sayılabilmesi için siyasi otoriteyi etkileme amacı güden bir eyleme dönüşmesi gerekmektedir.

Siyasal katılmayı bireysel ve toplumsal katılma olarak ele alan yaklaşımlar da söz konusudur. Demokratik sistemlerde vatandaşlığın getirdiği bir ödev yükümlülük olarak oy verme davranışı kamusal alanla ilişki kurmanın ilk basamağıdır. Siyasal katılım bireysel ve toplumsal olmak üzere iki yönlü olarak ele alan Yaraman (1999:11)'a göre bireysel siyasal katılım –tutumun belirlenme süreci konu dışında tutulduğunda- tek başına yerine getirebileceği bir eylem olarak oy verme davranışına ilişkindir. Toplumsal siyasal katılım ise bir siyasal partiye üye olma veya siyasal kadroya dahil olma biçiminde tezahür eder.

Siyasal katılmayı tutumları da içine alacak şekilde tanımlayan yaklaşımlara geldiğimizde, siyasal katılma basit bir meraktan daha yoğun eylemlere kadar genişleyebilen tutum ve faaliyetleri içini alacak şekilde genişlediğini görmekteyiz (Dahl, 1963; Kapani: 2009; Baykal, 1970:33). Siyasal katılımın mahiyetini yoğunluk bakımından sıralayan bu görüşlere göre siyasal olayları takip etme (gazete, televizyon, dergi, internet vb.) , mitinglere katılma ve çevresiyle siyasal konuları tartışma en az yoğun bir siyasal katılmayı içerirken, sonrasında belirli bir bilinç düzeyi oluşturarak ve belli bir tavır takınarak (gazetelere yazı yazmak, mitinglerde konuşmak, siyasi liderlerle görüşerek onları etkilemek vb.) eylemlerde bulunmak orta düzeyde bir siyasal katılma davranışı olarak ele alınmaktadır. En ileri düzeyde aktif bir biçimde siyasal katılma ise siyasal parti ve derneklere üye olmak, yürüyüş ve gösterilerde yönetimin kararlarını etkilemeye çalışmaktır. Dahl (1963:57) bunları 1-Merak, 2-İlgi, 3-Bilgi, 4-Eylem kavramsallaştırması altında toplamıştır.

Çağdaş çoğulcu demokrasi deyince akla öncelikle seçimlere katılma ve oy verme gelmektedir. Oysa vatandaşlık çerçevesinde ele alındığında demokratik sistemlerde siyasal katılmanın farklı şekilleri bulunmaktadır. Kapani (2009:153) bunu şu şekilde ifade etmiştir:

Çağdaş çoğulcu demokrasilerde seçim, daha önce de belirttiğimiz gibi,

siyasal katılmanın tek yolu değildir. Bunun yanı sıra vatandaşlar, bir parti örgütü veya başka sosyal kuruluşlar ve gruplar içinde çeşitli siyasal faaliyetlerde bulunurlar. Parlamento üyeleri ve liderlerle görüşmekten, mitinglere ve protesto gösterilerine katılmaya kadar değişik kademelerde ve yoğunlukta kendini gösteren bu faaliyetler genellikle belli konularda iktidarın tutumunu ve kararlarını etkilemek amacı güder.

Bu anlamda siyasal katılmanın aktif bir siyasal katılma olarak siyasi otoritenin kararlarını etkilemeye yönelik olması onun eyleme yönelik olmasını gerektirmektedir. Bu nüans siyasal katılmayı yalnızca eylem olarak ele alan yaklaşımlar ile tutumları da içine alan siyasal katılma yaklaşımlarının birleştiği noktadır.

Bu tartışmalar çerçevesinde bu araştırmada siyasal katılım hem tutum hem de davranışları da içerecek şekilde bir kavramsal çerçevede ele alınmıştır. Bulgular bölümünde yapılan analizler öncelikle kadınların yaşadıkları bölgenin ve Türkiye'nin sorunları ve bunlara yönelik çözüme dair fikirlerinin ve dışlanma algılarının ele alındığı *Politik bilinç düzeyleri bölümünde*, mevcut siyasi otoriteye yönelik tutumları ise *Devlet Algısı ve Devletten Beklentiler Bölümünde*, oy verme davranışı ve buna yönelik tutumları, *Klasik Politik Katılım Dinamikleri* bölümünde, çevreleriyle siyaset konuşma durumları ve sorunların çözümüne yönelik eylemleri *Alternatif politik katılım bölümünde*, ele alınmıştır.

2.1.5. Milliyetçilik

Modernizmin bireye ve toplumlara sunduğu alanda birey ve toplumların talepleri daha görünür olmuştur. Bu anlamda 19. ve 20. yüzyıl etnik milliyetçiliğin yükselişe geçtiği ve kimlik taleplerinin arttığı dönemlerdir. Milliyetçilik teorisyenlerinden etno-sembolcü yaklaşımın en önemli temsilcisi Anthony D. Smith milliyetçiliği şu şekilde tanımlar: “bazı üyelerinin hal-i hazırda ya da potansiyel bir millet olarak gördükleri bir topluluk adına özerklik, birlik, özdeşlik arayan ve bunu korumaya çalışan ideolojik bir harekettir“ (akt. Umut Özkırımlı, 2009:226). Endüstri öncesi uygarlıklarda büyük

kültürel farklılıklar olmasına rağmen, etnisite politikleşmemiş ve milliyetçilik doğmamıştır (Gellner, 1998:59). Ulusların doğuşunun romantik bir etnisite anlayışından doğmuş olduğunu belirten Bauman (1999), bunun kaynağının 18.yüzyıl felsefecisi Herder'in görüşlerine dayandığını belirtir. Herder'e göre dünya nüfusunun her birinin kendi kültürü olan halklardan oluştuğunu, bu kültürel grup ya da etnik grubun özgürlüğe kavuşması için ise kendi devletlerini kurmaları gerekmektedir (Bauman, 1999:26).

Bireyin kimlik inşa sürecinde kültürün en önemli kaynak olduğunu öne süren görüşler (Gellner, 2008; Kymlicka, 1998; Castells, 2008; Tok, 2003) postmodern dönemin kimlik kavramının anlaşılması için önemli bir referans kaynağıdır. Manuel Castells (2008:12-13)'e göre kimlik "toplumsal aktörlere atıfla" anlamın başka anlam kaynaklarına kıyasla öncelik verilen bir kültürel özellik ya da birbiriyle ilgili bir dizi kültürel özellik temelinde inşa edilmesidir." Milliyetçilik kuramları içerisinde modernist yaklaşımın temsilcisi olan Benedict Anderson (1995:20) milliyetçiliğin bilinçli olarak benimsenmiş siyasi ideolojilerle değil, kültürel sistemlerle incelenmesini gerektiğini öne sürmüştür. Anderson tarafından kültürel bir sistemin altyapısını hazırladığını belirttiği milliyetçilik "Hayali Cemaatler" kavramsallaştırmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla bireylerin kimliklerinin oluşumu hayali cemaatlerin dayandığı mitlere, sembol ve kurgulamalara göre şekillenmektedir. Gellner (2008:32)'in kuramına göre ise milliyetçilik "önceden var olan ulusların dile getirdiği bir duygu değildir; daha çok önceden var olmayan ulusları yaratır". Milliyetçilik bu anlamda bir kurgulama üzerine kurulmuştur.

Kültürel düzeydeki küreselleşme ise küresellik ve yerellik gibi iki ayrı ucu bir araya getirmiştir. Küreselleşme bir yandan birçok toplumun rahat bir şekilde iletişime geçerek tek bir kültürün yaratılmasına imkan tanırken öte yandan bugüne kadar hiç sesini duyuramamış kültürlerin, etnik kökenlerin ve yeni bölgelerin kendini tanıtmaya imkanına kavuşmasını sağlamıştır (Karaduman,2010). Milliyetçilik yeni iletişim ve ulaşım imkanları ile ortaya çıkan, siyasi projelerle de kolektif bir kimlik oluşturma amacını taşıyan modern bir olgudur (Calhoun, 2009:40). Bu anlamda kolektif kimliğin üzerine inşa edilen mitler etnik ve milliyetçi ideolojilerin dayanağıdır (Çağlayan, 2007:22).

Kürt kadın kimliğinin oluşum sürecinde de bu tür sembol ve mitlere rastlanmaktadır. Çağlayan (2012)'ın belirttiği gibi 1990 sonrası da Kürt kadın kimliğinin Neolitik çağ ile bağlantısı Tanrıça İştâr ile kurulmuştur. Zilan³ ise “modern çağın özgürlük tanrıçası” olarak sembolleştirilerek, özgürleşmiş Kürt kadının simgesi olmuştur.

2.1.6. Kürt Milliyetçiliği

Bir önceki bölümünde bahsedilen kavramsal çerçeveden bakıldığında belli sembollere, değerlere, mitlere dayanan, kültürel bir altyapı üzerinden politikleşen Kürt milliyetçiliğinin günümüz etnik kimlik olarak adlandırdığımız bir “Kürt kimliğini” yarattığını söyleyebiliriz. Kürt hareketi aktörlere yeni bir kimlik inşası için yeni bir alan sağlayıp, gündelik hayatı siyasallaştırma yoluyla hâlihazırdaki toplumsal düzene karşı yeni bir dil ve semboller bütünü üretmeyi amaç edinmiştir (Dönmez, 2010).

Modern düşüncenin kimliğe sağladığı en önemli açılımlardan biri, milliyetçi söylemlerde, insanların tam bir özgürlüğe sahip olabilmelerinin ön koşulunun ulusların özerk olması gerektiğidir (Calhoun, 2009). Çünkü modernite kendisini eskiden farklı ama yeni bir olgu olarak sunma eğilimindedir (Bora, 2010). Çağlayan (2007)'ın da belirttiği gibi diğer tüm milliyetçi kurgular gibi Kürt milliyetçiliği de gelenekselliğe hapsedilmiş kurgularına açılım sağlamak amacıyla modernliğin imkânlarından faydalanmıştır.

Kürt milliyetçi hareketinde kadın kimliğinin değişim ve dönüşümü yine bu modernliğin açmış olduğu manevra alanında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin söylemlerinde beliren kimlik talepleri ve buna bağlı kamusal ve sivil toplum alanındaki etkinliklerde kadınların gittikçe önem kazanması kimlikler ve buna bağlı gerçekleşen politik etkinliklerin incelenmesini önemli kılmaktadır. Kürt kadının kimlik sahiplenmesi buna bağlı siyasal bilinç geliştirmesi onları sembolik bir

³Kod adı Zilan olan Zeynep Kınacı, Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'ya mensup intihar bombacısıdır. 30 Haziran 1996'da Tunceli'nin merkezinde düzenlenen bayrak töreni sırasında askerlerin arasına karışarak kendisini havaya uçurmuştur. PKK tarafından şehit olarak anılmaktadır.http://tr.wikipedia.org/wiki/Zeynep_K%C4%B1nac%C4%B1 alanından erişim: 30.04.2013

temsilden siyasal bir aktör olarak etkinlikte bulunmasını ne derece etkilediği ve çok etnikli ümmete dayanan Müslüman kimliğinin Kürt kimliğinden kadınların siyasete katılımı ilişkisinde nerelerde ayrıştığı ve nerelerde örtüştüğünü ortaya koymak araştırmamın temel sorunsalıdır. Bulguları tartışmaya geçmeden önce, izleyen bölümde Kürt kimliği ve hareketi çerçevesinde Kürt Kadın kimliğinin tarihsel süreç içerisinde nasıl inşa edildiği kuramsal çerçevede analiz edilmiştir.

2.2. Kuramsal Çerçeve

Kimlik kavramını ele alınırken, özellikle küreselleşmeyle birlikte 20. yüzyılda “Kültürel kimlik talepleri” üzerinde yükselişe geçen Milliyetçi hareketlerin kimlik oluşturma politikaları bağlamında analiz eden çalışmalardan faydalanılmıştır. Fakat milliyetçi kurguların içinde kadının yerini analiz eden çalışmaların yetersizliği Anthias ve Yuval-Davis (1989)’ın milliyetçi kurgularda kadına biçilen rolü analiz ettiği kuramsallaştırmalarına ve Kürt milli hareketi özelinde ise Kürt kadının kimlik oluşum sürecini ele alan Çağlayan (2007)’ın çalışmasına yönlendirmiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti’nin son döneminden günümüze kadar geçen süreçte Kürt kadın kimliğinin oluşum sürecini bu kavramsal ve kuramsal çerçevede sunmaya çalışılmıştır. Anthias ve Yuval-Davis *Woman-Nation-State* (1989:7) adlı eserlerinde kadınların milliyetçi projelere eklemlenme yollarını şu şekilde sıralamışlardır:

- Etnik grupların biyolojik yeniden üreticileri olarak
- Etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak
- Etnik toplulukların ideolojik olarak yeniden üretiminde rol alarak ve kültürün gelecek nesillere yeniden aktarıcısı olarak.
- Etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretiminde kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller olarak
- Daha sonrasında ise ulusal, ekonomik ve politik mücadelelere katılımcı olarak.

Bu kategoriler göz önüne alınarak, bundan sonraki bölümde Kürt hareketi

içerisinde Kadın kimliğinin inşası ve kadınlara verilen roller tarihsel süreç göz önüne alınarak analiz edilecektir.

2.2.1. Etnik ve dini kimlikler üzerinden yapılan siyasette kadının rolü

Bir önce bölümde tartışıldığı gibi etnik milliyetçiliğin küreselleşmeyle birlikte yükselişe geçmesiyle milliyetçilik üzerine teorisyenler toplumsal analizler yapmışlardır (Anderson, 1993; Gellner, 1998; Castells, 2006). Milliyetçilik üzerine çalışan Anderson (1995) ulusu hayal edilmiş cemaatler olarak tanımlar. Hayal edilmiş cemaat üyeleri birbirlerini hiç tanımasalar dahi birbirlerine sembollere bağlı kalacaklar ve böylelikler etnik kimlikler inşa edilecekti (Anderson, 1995). Milliyetçiliğe bu bağlamda bir kuramsal yaklaşımın toplumsal cinsiyet boyutunun göz ardı edilmesi milliyetçilik teorilerine eleştiri oklarının yönelmesine neden olmuştur (Yuval-Davis, 1992; Yuval-Davis, 2010; Crumly, 2013; Walby, 2000).

Milliyetçi projelere kadınların hem etkin bir biçimde katıldığını kabul etmesine rağmen bu projelerin rehineleri haline geldiklerini belirten Kandiyoti (1997) milliyetçi söylemlerde kadınların eşit yurttaşlar olarak hak iddia etmelerini sınırlayan çelişkilere işaret etmiştir. Aslında kadının özgürleşmesi ulusal direniş projesinin parçası olarak sunulmaktaydı (Kandiyoti, 1997: 169):

Milliyetçi hareketler bir yandan kadınları “ulusal aktörler”; anneler, eğitimciler, işçiler, hatta savaşçılar olarak toplum hayatına daha fazla katılmaya davet ederler. Öte yandan kültürel olarak kabul edilebilir kadın davranışlarının sınırlarını tayin eder ve kadınları kendi çıkarlarını milliyetçi söylem tarafından belirlenen terimler çerçevesinde ifade etmeye zorlarlar.

Kadınların siyasete katılımında modernleşmenin sağladığı alan oldukça önemlidir. Türkiye’de modernleşme projesinde kadınların kurtuluşuyla ulusun kurtuluşunun bir olduğunu belirten Göle (2002:118)’ye göre kadınların kamusal alana eşit yurttaşlar olarak girmelerinde Kemalist reformların önemine vurgu yapar. Öte yandan Kürt kadınlarının Kürt milliyetçiliği hareketi içerisinde yer almasına sebep olan

dinamiklerin başında Kemalist Modernizasyon Projesinin olduğunu söyleyen görüşler de mevcuttur (Yüksel, 2006). Modern bir toplumun inşa edilmesinin asıl amaç olduğu devlet feminizmi Ağduk-Gevrek (2000:284)’e göre kadının özgürleşmesi ikinci plana bırakmıştır. Yüksel (2006)’e göre ise Kürt kadınlarının diğer kadınların sahip olduğu haklara ve imkânlarla sahip olamayışları ve etnik kimliklerinden dolayı uğradıkları haksızlıklar kadınlarının soğuyup Kürt Milliyetçi hareketi içerisinde marjinalize olmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla Modern bir Ulus-devlet yaratma projesinde kadınlara erkekler ile birlikte sağlanan eşit yurttaşlık hakkı, aynı devlet içerisinde yaşayan kadınların eşit imkânları bulamadığını düşünmesi mikro milliyetçi projelerin söylemlerinde yeniden odak noktası olmuştur.

Kültürü taşıyan ve ulusal farkların ayrıcalıklı belirleyicileri olan kadınlar, etnik/ulusal gruplar arasındaki farkların yeniden üretiminde büyük rol oynarlar ; aynı zamanda “ulusun anneleri” (resmi önceliklere uygun olarak tanımlanan bir görev) olma yükünü de taşırlar (Kandiyoti, 1997: 149). İkinci dünya savaşı sonrasında 1946 yılında İran’da kurulan bölgesel Kürt cumhuriyeti kısa bir süreliğine de olsa bölge yönetiminde bulunmasına rağmen kadınların kamusal alan katılımları için birçok atılım gerçekleştirmiştir. Kürdistan Kurtuluş Örgütü (Komeley) kadınlara partide büyük önem vermiştir. Mojab (2005)’ın aktardığı bir kadın parti katılımcısının yaptığı konuşmada şu sözler dikkat çekicidir:

Şimdi, sevgili kız kardeşlerim, sevgili erkek kardeşlerimize bakıp onlara elimizi uzatalım. Çünkü görüyorum ki anavatanımız kızlarının da harekete geçip eğitim görmelerini bekliyor, ki biz de erkek kardeşlerimize yetişelim; bugünün dünyasında kızlar ve erkekler hep beraber kardeş gibi anavatanının özgürleşmesi için mücadele etmelidirler.(akt. Mojab,2005:113)

Oysa kadınlar birçok milliyetçi kurguda etnik ve milli grupların kültürel ve ideolojik geleneklerinin gelecek nesillere aktarıcıları olarak kadınlar aynı zamanda bu grupların güncel sembolik tasviridirler (Heckmann ve Gelder, 2000:310). Dünya’da ve Türkiye’de milliyetçi kurgularda bu anlamda kadınların yerini analiz eden birçok çalışma mevcuttur. Örneğin tarafında Sovyetler Birliğinden ayrılan Estonya’daki

milliyetçilik hareketindeki kadınların yerini analiz eden Kaskla (2003), İspanya'daki Bask milliyetçi hareketindeki kadını ele alan Crumly (2013), İsrail'deki kadınları ele alan çalışmalarıyla özellikle Yuval Davis (1987) bu konuda çalışanların başında yer almaktadır.

Yüksel (2006)'e göre Kemalist elitlerin Kürtlere acımasız davranması ve "Kürt kimliğini" yok saymaları gibi nedenler erkek egemen Kürt toplumsal ve kültürel yapısıyla mücadele etme olanağını ortadan kaldırmıştır. Örneğin dil konusunda kadınların yaşadığı sıkıntıları gösteren Yüksel (2006)'e göre Türkçe bilmeyen Kürt kadınları kamusal alanda herhangi bir işte çalışmamaktadır.

Dünya'nın birçok yerinde olduğu gibi, 1980'li yıllarda Kürt hareketini yükselişe geçmesiyle birlikte bireysel ve grup kimliğine dayalı toplumsal hareketlerde kadınlar kitlesel bir şekilde insan hakları ve eşitlik bağlamında bir dönüşüm geçirdi (Çağlayan, 2007:18). Kadınlar içinde bulundukları baskıcı ataerkil ideolojiye karşı çıkmak ve bunun için bir manevra alanı yaratmak amacıyla milliyetçi hareket içinde örgütlenmeyi tercih ettikleri söylenebilir.

Etnik kimliğin yanı sıra dini kimliğin de geçtiğimiz yüzyıla damgasını vurduğunu görmekteyiz. İslam dünyasındaki kadınların durumunu geliştirmeyi amaçlayan milliyetçi, eğitilmiş ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu seçkinler kadın haklarıyla ilgili konuları özellikle örtünme, çok karılık ve cinslerin ayrımı etrafında ele alarak, İslamın modernizme uyumunu sağlamaya çalışmışlardır (Kandiyoti, 1997:95). Cumhuriyetin kuruluş sürecinden bu yana uygulanan Kemalist devlet feminizminin Kürt kadının Kürt hareketi içerisinde yer almasına neden olduğunu savunan Yüksel (2006) gibi Göle (2000) de İslami hareketin 1920'lerden bu yana uygulanan modernizasyon projesinden kendisini farklı kılma arzusuyla kadınları da içeren söylemleriyle kamusal alanı yeniden tanımlama çabaları bulunmaktadır. Göle (2002:122)'ye göre laikliğin bastırdığı dindarlık ve modernleşmenin yıktığı gelenekler yeni İslami kimliğin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

1980'lerden bu yana etkinliğini sürdüren modernizasyon projesi ve laik

kamusal alan Kürt, Alevi ve İslami hareketin çatıştığı alan haline gelmiştir. Yaşanan bu dönüşümün en çok sözü edilen hareketi Müslüman kız öğrencilerin üniversitelere türbanla girmek istemeleri olmuştur (Suman, 2000:75). Bir ideoloji ve siyasal mücadeleyi meşrulaştırma aracı olarak ele alınması gerektiğini belirten Gülalp (2000:39) günümüzde milliyetçilik-sonrası bir kimlik siyasetini meşrulaştırmak üzere yeniden ortaya çıkmıştır. Bu anlamda İslamiyet'in modernleşme perspektifinin iyi okunması gerekmele birlikte kadınlar açısından bakıldığında başörtüsünün yeniden benimsenmesi kendini kabul ettirme amacını yansıtmaktadır (Göle, 2002:114).İslamcı kadınların kamusal alanda görünürlüğü 1990'lı yıllarda başlamıştır. Laik eğitim kurumlarından mezun olup bir meslek sahibi olan kadınlar toplumsal norm ve kuralları sorgulayarak hem kamusal alanı hem de özel alanı revize etme çabalarına girişerek, dernek ve platformlar altında örgütlenmişlerdir (Çayır, 2000:41). Gökkuşağı Kadın Platformu bunlardan biridir.

1980 sonrasında modernizm, ilerleme ve çağdaşlaşmaya karşı savunulan İslami yaşam tarzının kamusal alandaki en önemli temsili tesettürlü kadınlar olmuştur (Azak, 2000:95). Daha önce belirtildiği gibi milliyetçilik kuramcılarında Anderson'un "hayali cemaatler" kavramsallaştırması İslami hareketin de milliyetçi hareketlerdeki cemaatin bireylerin kimliklerini inşa ederken sembolleri kullanması gibi İslami hareket de bireylerin kimliklerini inşa ederken birtakım sembollere başvurmuştur. İslami eğilimli bir parti olan Fazilet Partisi tesettür gibi simgeleri kullanarak toplumsal ayrışmayı sağlamaya çalışmış ve tesettürü İslami kimliğin sembolü olarak ön plana çıkarmış, bu anlamda örtünmeyi kentli, modern, eğitilmiş kadının sembolü olarak sunmuştur. (White, 2012:202). Görüldüğü gibi İslami hareket kadının kamusal alanda varoluşu yine modernizmin açtığı alanda fakat geleneğin yeniden üretimi ve yorumuyla mümkün olmuştur.

2.2.2. Milliyetçi bir hareket olarak Kürt Hareketi ve bu hareket içinde kadın kimliğinin inşa süreci

Milliyetçi hareketlerde toplumsal cinsiyet kurgularının nasıl inşa edildiği anlamının önemine daha önceki bölümlerde değinilmişti. Kürt hareketi içinde, tarihsel

süreci göz ardı etmeden, kadınların nasıl konumlandırıldığı ve Kürt Kadını Kimliğinin nasıl oluştuğunu anlamak kadınların siyasal katılımlarını anlamak açısından önem kazanmaktadır. Kürt hareketi içinde Kürt Kadını kimliği oluşumu, yani etnik kimlik, iki bölümde irdelenecektir. Osmanlı Devleti'nin son döneminden Kürt milliyetçi hareketinin yükselişe geçtiği 1980'lere kadar olan dönem ve 1980'lerden günümüze kadar olan dönem olmak üzere iki dönemde incelenecektir. Kürt hareketinin ulusal kurgusunun ideolojik söyleminde önemli bir yer tutan kadınlar 1980 ve 1990'lı yıllarda yeni bir "Kürt kadın kimliği" etrafında mobilize edilmiştir (Çağlayan, 2012).

Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1980'lere kadar olan dönemde Kürt kadın kimliğinin inşa süreci

Osmanlı devlet yapısı birden çok dini ve etnik topluluğu bünyesinde bulunduran bir imparatorluktu. Bu topluluklar arasında belli bir etnik grubun diğer gruplar üzerinde bir üstünlüğü olmamasına rağmen, Fransız Devriminden sonra hızla yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle bünyesindeki etnik topluluklar bu etkiden uzak kalamamışlardır (Yeğen, 2011:80). 19. yüzyılda Balkanlar'daki milliyetçi ayaklanmalar da Osmanlı Devleti siyasi bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır (Özoğlu ,2005). Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında başlayan bu etnik milliyetçilik hareketler nihayetinde dini aidiyetlere göre kurulmuş millet sisteminin çözülerek etnik uluslara ayrılmasına yol açmıştır (Aktürk, 2010:86).

Kürt hareketinin şekillenmesinde değinilmesi gereken bir diğer husus ise 1880'lerden 1920'lere kadar yaşanan Kürt ayaklanmalarında din, aşiret ve etnik kimliğin birbirine eklemlenmesi olmuştur. Kürt aşiretleri üzerinde şeyhlerin kazandığı statü Kürt hareketinde önemli bir olgudur (Yeğen, 2011). 1924'te halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Türk-Kürt birliğinin temsili olan yapılanmanın ortadan kalkmış olması İslam dinine bağlı olan Kürtler arasında Kürt milliyetçiliğinin yükselişinde önemli bir etken olmuştur ve şeyhlerin (Şeyh Sait isyanında olduğu gibi) harekete eklemlenmesine neden olmuştur (Bruinessen, 2010:414). Bu dönemde Kürt kadınlarının bu isyanlara katılımı ise oldukça düşük düzeyde olmakla beraber, isyancıların eşleri, kızları ve yakınları olarak bu isyanlarda yer almışlardır (Çağlayan, 2012).

Kürt hareketinin eylemsel ve örgütlenme boyutundan bağımsız kalamayacak diğer en önemli boyut ise ideolojik boyutuydu. Kürt aydınlanması olarak nitelenen İkinci Meşrutiyet sonrası dönemde, eğitilmiş Kürt aydınları örgütlenerek dernekler kurmuş, gazeteler çıkarmış, Kürt milli bilincini yükseltmek için Kürt kültürünün ve bunun bileşenleri olan dil, edebiyat ve tarihin incelenmesi için çalışmalar yapmışlardır (Özoğlu, 2005). “Kadın sorunu”nun Kürt-Osmanlı siyasetinde ortaya çıkması ise ilk kez 1913 yılındadır (Klein, 2005). Bunun bir tesadüf olmadığını belirten Klein Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönemde kadın sorunu vurgusunun modernlik ile ilişkilendirilen milliyetçiliğin kurgulanması sürecinde önemli bir nosyon olmasına bağlamaktadır.

“Kürt kadınlarının komşu halkların kadınlarından daha özgür” olduğu argümanı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki Kürt hareketi içinde kadın kimliğinin oluşumunun ilk çıkış noktasıdır (Çağlayan, 2007). Kürt milliyetçisi aydınları “ayrı ve medeni bir ulus” olduklarını ispat etmek amacıyla, milliyetçi kurguları içerisinde toplumsal cinsiyet kurgulamalarına başvurarak oryantalist görüş kaynaklı “özgür, savaşçı, lider Kürt kadını” tasviri yaratmışlardır. Kürt kadınına biçilen rol yalnızca Kürt kültürünün koruyucusu ve gelecek nesillere aktarıcı olmaktır (Çağlayan, 2007:71). Kadınlara Kürt kimliği oluşum sürecinde böyle bir rol verilmesi Nira Yuval-Davis (2010:131) de belirttiği gibi topluluğun ve topluluk sınırlarının nesiller arası yeniden üreticileri olarak hareket içerisinde yerlerini almaları bağlamında sembolik bir rol verildiğinin göstergesidir. Erken dönem Kürt aydınları kadınların iyi bir eğitim almaları gerektiğine özellikle vurgu yapmışlardır. Klein (2005:55) o dönemde bir yazardan yaptığı aktarmada şöyle belirtmiştir:

“Gelecek nesiller için temeli kadınlar oluşturacaktır. Bu demek oluyor ki, kadınları iyi yetiştirmeyen (ve) annelik ödevinin önemini takdir etmeyen uluslar, öksüzdürler.”

Kürt kadınlarının bu dönemde ilk kez örgütlenmeler yoluyla Kürt hareketine katıldıklarını belirten Alakom (2005:75) miting (civin), tebliği (belavok), gazete, mecmua, teşkilat, aza, cemiyet (komel), nizamname gibi sözcüklerin ilk kez kadınların hayatına girerek mücadelenin artık daha farklı bir mahiyet kazandığını ifade

etmiştir. *Kadın Dünyası, Roji, Siyanet, Jin, Kurd gibi* kadın dergileri Kadın sorununa dikkat çeken yayınlar yapmışlardır. En önemli örgütlenme ise yine İstanbul'da 1919 yılında kurulan Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'dir (Alakom, 2005).

1930'da Ağrı'da ve 1937-38 yıllarında yaşanan Kürt ayaklanmalarının bastırılmasından sonrasında 1970'li yıllarda PKK'nın kuruluşuna dek Kürt hareketinde bir durgunluk dönemi yaşanmıştır (Özoğlu, 2005:162). Fakat bu süreçte Türkiye'de yaşan toplumsal dönüşüm Kürt hareketinin farklı bir açılım kazanmasına ortam hazırlamıştır. Türkiye'de modernleşme süreçleri ve kapitalizmin etkisi ile toplumsal yapı değişip dönüşmeye başladığı yıllarda, yani 1950'lilerde, Kürt hareketi de dönüşüme uğrayarak önce ideolojik daha sonrasında da eylemsel bir görünüm kazanmaya başlamıştır (Çağlayan, 2007:88).

Marksist ideolojiyi üzerine temellenen PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Kürt sorununun temelini sınıf çatışmasında görmüşler ve bağımsız bir Kürdistan kurulması için silahlı eylemlerine başlamışlardır (Özoğlu,2005). 1978 yılında hazırlanan kuruluş programlarında yazıldığı üzere 1980 ve 1990'lara gelindiğinde Kürt kimliğine ilişkin taleplerle Kürt halkının farklı kesimleri ve kadınları da içine alarak eylemlerini hızlandırmıştır (Çağlayan, 2007:96). Böylece artık Kürt kadınları Nira Yuval-Davis (2010:176)'in de belirttiği gibi ulusal, politik ve askeri mücadelelerde bizzat yer alarak Kürt Milliyetçi hareketi içinde yeniden konumlanmışlardır

Kürt kadınlarına biçilen bu rol 1980'lere kadar sürmüş ve sonrasında dünyada ve Türkiye'deki dönüşüm ile birlikte yükselen milliyetçilik ile birlikte kadınlar kamusal alana çıkıp Kürt hareketinin aktörleri konumuna gelmişlerdir.

1980 sonrası dönemden günümüze Kürt kadın kimliğinin inşa süreci

Yeni sosyal hareketleri eski sosyal hareketlerden ayıran en büyük fark kimlik boyutudur. Yeni toplumsal hareketler kuramında kolektif kimlik; yaşanan toplum veya etnik gruba mensubiyete dayalı kimliktir (Kartal ve Kümbetoğlu, 2011). Özellikle 1960'lı yıllardan sonra yükselişe geçen çeşitli toplumsal hareketlerde en büyük vurgu

kimliktir. Türkiye özelinde bakıldığında 1980 sonrasında baskın kimlik dini olandan etnik olana doğru gelişmiştir. Türk solunun daha fazla kimlik ve koruma ihtiyaçlarına cevap verememesi ise çareyi Kürt milliyetçiliğinde aramaya sevk etmiştir (Wedel, 2005).

Milliyetçi projelerin söylemleri cinsiyet ve kimlikleri yeniden kodlayarak, etnisite ve millet ile ilgili kavramlar çerçevesinde kadınlara belirli roller verildiğini göstermektedir (Yalçın-Heckman ve Van Gelder, 2000:311). Calhoun (2009:41) tarafından modern bir olgu olarak ele alınan milliyetçilik bir kolektif kimlik oluşturma yoludur. Kürt milliyetçi hareketi de diğer milliyetçi hareketler gibi kolektif kimlik oluşturma sürecinde kadınlara da sembolik roller vermiştir. 1980 sonrası Kürt hareketi içinde Kürt kadının konumunun yine sembolik olarak var olduğu görülmektedir (Çağlayan, 2007).

1980 sonrası dönemde Kürt kadınının kimlik inşasını iki boyutlu olarak incelenecektir. Birincisi Yuval-Davis (2010)'in milliyetçi kurgularda kadınlara ulusal, ekonomik ve politik mücadelelere katılımcı olarak yer verilmesi ikinci boyutu ise Kürt kadını kimliğinin kategorik olarak nasıl toplumsal cinsiyet kurguları içerisinde inşa edildiğidir. Öyle ki kimlik ekonomik, siyasi ve sınıfsal boyutları olan ve bunların etkileşimiyle ortaya çıkan bir bileşendir. Kürt kadınlarının 1980 ve özellikle 1990'lı yıllardan itibaren aktör olarak ortaya çıkmalarında geçirdikleri bu değişim ve dönüşüm siyasi bilinç düzeylerine ve aktivitelerine yansımıştır. Çağlayan (2007)'in belirttiği gibi kimlik bazen bireyler için sosyo-ekonomik farklılığın kodlanma şekli bazen etnik kimlik ve sınıfsal konumu kesen bir değişken olarak tezahür etmektedir.

Milliyetçilik, kadın sorununu ataerkil düzeni yaratıp kendi hedeflerine uygun bir biçimde, kadınlara yeni bir toplumsal sorumluluk üstlenme şerefi vererek, kadının özgürleşmesini tarihsel bir hedef olarak göstermiştir (Chatterje, 2000). Bu anlamda özellikle 1990'lı yıllar boyunca kadınlar Kürt hareketinde gerek silahlı mücadelelere katılmak için dağa çıkmış, gerekse hukuki ve politik mücadele için sivil toplum kuruluşlarında ve Kürt yanlısı partilerde aktif bir şekilde yer almışlardır (Çağlayan, 2012).

Kürt hareketi içerisinde Kürt kadınlarının görünürlük kazanması 1980 darbesi akabinde cezaevindeki erkek akrabalarına kendilerini adamalarıyla başlamıştır. Bundan 10 yıl sonra 1990-93 Selhindanlarıyla Kürt hareketi ivme kazandığında politik eylemciler olarak parti ve örgütlere katılmışlardır (Açık, 2007:280). Kadınlar Nevroz şenliklerine, açlık grevlerine de katılmışlardır. "Kürt İntifada"sı denen bu tür protesto eylemlerinde analar-bacılar imajı gerilla savaşçısı kadından mağdur anneye bir dönüşüm geçirmiş ve aktif katılımcı olarak eylemlerde yer almışlardır (Yalçın-Heckman ve Van Gelder, 2000:311). Bu bağlamda kadınların rollerinin yine toplumsal cinsiyet kurguları içinde inşaa edilerek Kürt kadın imgelemi yaratıldığı söylenebilir.

1990'lı yıllarda Kürt kadınlarının ulusal dava için milliyetçi parti ve örgütler tarafından araçsallaştırmasına Kürt feminist grupları ve bağımsız kadın platformları şiddetle karşı çıkarak Kürt kadını sorunun özel ve kamusal alanda ezilmesine bir karşı tepki göstermişlerdir (Açık, 2007:280).

Kadınların politik mücadelelerde katılımcı olarak yer almaları ise birçok kadın komisyonu bulunan HADEP'te başlamıştır. Bu komisyonlar kadınların hâlihazırdaki ulusal baskıya karşı harekete geçirilmesine ve kadınların ulusal kimliğinin oluşumuna ilişkin çalışmalar yürütmüştür (Açık, 2007:302). Çağlayan (2006)'a göre belirli bir gelenek içinde ele alınabilecek HEP, DEP, HADEP, DEHAP gibi partilerin program tüzükleri kadın politikaları açısından ele alındığında Kürt kadınlarının siyasal faaliyetler içerisinde önemli bir gelişim seyri izlediği söylenebilir.

Kürt milliyetçi hareketinde modernizm ile bağlantılı olarak kadınların hem ulusal baskı hem de ataerkil yapılar tarafından çift yönlü baskı yaşadığı ve kadının kurtuluşunun ulusun kurtuluşuna bağlı olacağı tezi Kürt milliyetçiliğinin odak noktası olmuştur. Çağlayan (2006) bir internet sitesinde yayınlanan yazısında DEP'in 1993 yılında, bir yıl sonraki yerel seçimlere hazırlık kapsamında bastırdığı broşürde yazarları şu şekilde aktarmıştır:

Gerek geleneksel ve yasal gerekse dini baskılar, kadının toplumda hak ettiği yeri almasını engellemiştir. Ekonomik ve yasal baskılar kadın kişiliğini zedelemiş, alınıp satılabilir bir cinsel meta olarak

algılanmasına neden olmuştur. Erkek hakim toplumun yarattığı bu haksızlığın giderilmesi ancak tabuların yıkılması, eksiksiz demokratik bir toplum yaratma mücadelesi ve kadının bizzat örgütlü mücadelesi ile olasıdır”.(<http://eski.bianet.org/2006/04/03/77078.htm> alanından 28 Nisan 2013’de erişildi)

Dolayısıyla milli kimlik ile ilgili talepler anadilde eğitim, siyasi alanda özgürlükle alakalı federatif yönetimle ilgili talepler ve ekonomik eşitsizlikle dile getirilen sınıfsal farklılıklar toplumsal cinsiyet ile birlikte ele alınıp kadınları Kürt kadın kimliği etrafında mobilize edecek şekilde söylemlerde dile getirilmiştir. DTK 2. Kadın Buluşması’nda konuşan DTK Eş Başkanı Aysel Tuğluk Kürt kadınının gündemdeki barış sürecindeki konumunun çok önemli olduğuna vurgu yaparak bunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bu coğrafyada Kürt Kadın hareketi herkesin gıpta ile baktığı bir özgürlük mücadelesini gerçekleştirdi. Özgür geleceğimizin muazzam bir deneyimine sahibiz. Tabi Kürt kadınları olarak yaşadıklarımızla mücadelenin yükseltilmesinin hiç kolay olmayacağını biliyoruz. Savaşın en acısını biz kadınlar yaşadık. Eğer şu an bir çözüm geliştiriliyorsa biz kadınların pozisyonunda içerisinde yer alması gerekiyor. Kadınları bu sürecin dışında tutmaya çalışacaklar; ancak kadınların tam da kendini var etme sırasıdır.” (<http://www.yuksekovaguncel.com/politika/kurt-kadinlarinin-sozleri-kader-tayin-edicidir-h41509.html> alanından erişim 14 Nisan 2013’de erişildi.)

2008 yılında kurulan BDP Kürt Hareketinin hak ve talepleri için mücadele eden bir partidir. Parti özellikle kadın konusuna duyarlılığı ile Türk demokrasi tarihinde ilklere imza atmıştır. Özellikle kadınlara uyguladığı pozitif ayrımcılık ilkesiyle koyduğu yönetim kadrolarındaki %40 cinsiyet kotası ve kadın eş başkanlık sistemiyle Kürt kadınlarına politik alanda erkeklerle birlikte mücadele olanağı sunmuştur (Çağlayan, 2013:130). Parti tüzüğünde yer alan aşağıdaki madde partinin kadın katılımına verdiği önemi göstermektedir.

“Cinsiyet özgürlüğünü sağlamanın demokratik toplum hedefine

ulaşmada belirleyici bir etken olduğundan hareketle, cinsiyet özgürlüğü önündeki bütün engellerin ortadan kaldırılması için başta kadınların öz iradesine dayalı olarak gelişecek kadın örgütlülüğünü yaratarak kararlılıkla mücadele eder. Bu ilke doğrultusunda cins ayrımcılığı ve kadına yönelik her türlü şiddeti ret eder; yaşamın tüm alanlarında cinsler arası eşitliğin yaratılabilmesi için hukuki, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel tedbirlerin alınmasını sağlar. Kadın-erkek eşitliğinin siyasal alanda uygulanabilmesi için her türlü önlemi alır. Kadın-erkek eşitliğini en üst düzeyde sağlamak üzere “eşbaşkanlık” sistemini savunur ve bunun kurumsallaşması için mücadele yürütür.”⁴(madde: 3/f)

Araştırmanın kuramsal altyapısını oluşturan Yuval-Davis’in kadınların etnik ve ulusal projelere katılımında üstlenilen rollerin geçerliliğini kabul etmekle birlikte ele alınan kategorilerden biri olan ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerde ne derece aktif birer özne olarak yer aldıklarını ortaya koymak bu çalışmanın asıl amacıdır.

Görüldüğü üzere Kürt kimliği bir sosyal hareket yaratma potansiyeline sahiptir. Ayrıca kadın kimliğinin de bu harekette çok merkezi bir yeri vardır. şimdiye kadar ortaya konulduğu üzere, Kürt kadınların siyasal hareketteki yeri etnik kimlik ve milliyetçilik üzerinden tartışılmıştır. Fakat Kürtler söz konusu olduğunda kimlik olarak öne çıkan bir unsur da Müslüman kimliğidir (Keyman, 2005; Nişancı ve Işık, 2012). Müslüman kimliğinin genelde Kürt etnisitesi, özelde ise Kürt kadınların siyasete katılımına etkisini tartışan bir çalışma olmamasına rağmen Müslüman kimliğini temel alan hareketlerde tıpkı etnik kimliğe dayanan hareketler gibi kadını öne çıkarmaya çalışmıştır.

Ortadoğu’da geçtiğimiz yüzyılda hızlı bir biçimde yeniden şekillenen sınırlar ve özellikle de rejimler, devletleri moderniteyle uzlaşmaya, bu bağlamda kadın kimliğinin yeniden tanımlanmasına sevk etmiştir. İşlam dünyasında uluslaşma süreçlerinde kadının yerini ele alan Kandiyoti (1997:969) bu durumu şu şekilde dile

⁴<http://www.bdp.org.tr/devam/16-bdp-tuzuk.aspx> alanından 30 Nisan 2013’de erişildi.

getirmiştir:

İslam dünyasındaki uluslaşma süreçleri, Kültürel milliyetçilik ve İslam arasında farklı, değişken ve hararetli tartışmalara konu olan sentezler doğurmuştur. “kadın meselesi”nin öğeleri, ortaya çıkmakta olan devlet iktidarı biçimlerini meşrulaştırmak ve desteklemek için yeni ideolojiler arama sürecinde biçimlendirilmiştir.

Bu coğrafyada yaşayan kadınlar da mevcut siyasi ve kültürel koşullara bağlı olarak hayata katılım mücadelesi gerçekleştirmişlerdir (Bora, 2010). Özellikle Ortadoğu’da kadınların sömürgeci hareketlere ve kadın özgürlüğünü kısıtlayan şeylere karşı mücadele etmeleri onların İslami kimliklerini ve gelenekselliklerini koruma mücadelelerinin bir parçası olmakla birlikte onların politik aktörler olarak mücadele etmelerinin yolunu açmıştır (Bora, 2008). Örneğin Pakistan’dan ulusal bağımsızlık kazanma sürecinde Müslüman Bengalli kadınların Hindu kadınların simgesi olan *bindi* (renkli nokta) ve bayramlık kırmızı ve sarilerle (Hintli kıyafeti) giyerek sokaklarda eylem yapmışlar, Pakistan yönetimi tarafından yasaklanan şarkıları söylemişlerdir (Kandiyoti, 2007:103). İran’da Rıza Şah Pehlevi ve oğlu Rıza Şah Pehlevi (1941-1978) döneminde devletin empoze ettiği modernleşme çabaları çerçevesinde baskıcı bir otoriter yönetim söz konusu olmuş ve kadınlara başörtüsü takma yasağı getirilmiştir (Küçükcan,2005). İranlı kadınların ise otoriter Şah rejimine karşı kültürel kimliklerini vurgulamak adına giydikleri kara çarşaf Şah rejimine karşı başkaldırının simgesi olmuştur (Arıkan-Sinkaya, 2010).

Toplumsal cinsiyet ırk ve ulus meselelerinin Ortadoğu feminizmini belirleyen unsurlar olduğunu belirten Mohanty (2008)’e göre “Batılı Feminizm” derken nasıl bir bütünden söz etmek zorsa üçüncü dünya feminizmlerini genellemek zordur. 1990’lı yıllarda gündeme gelen İslamcı feminizm Ortadoğu coğrafyasında kadınların kendi ürettiği söylem olmakla birlikte, seküler feminizmden ayrı olan feminist yaklaşımları ifade etmek için de kullanılmıştır (Güç, 2008). Üçüncü dünya kadınları ırkçılığa, seksizme, sömürgeciliğe ve emperyalizme ve tekelci sermayeye mücadeleleri ile farklılık arz ederler (Mohanty, 2008).

Ortadoğu toplumunda kadınların Batı Feminizminden farklı olarak kamusal alanda görünme mücadelesi farklı dinamiklere dayanmaktadır. Örneğin İran'ın 19. yüzyılda İslam devrimi sonrasında geçirdiği dönüşüm, rejimin “ideal Müslüman kadın” imajını yaratmak üzere devlet politikalarının, İran'da “İslami feminizmin” ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arıkan-Sinkaya, 2010). Türkiye’de ise Osmanlı Devleti’nin dini yapılanmalarına karşı bir duruş sergilemek ve Cumhuriyetçi bir yurttaşlık algısı sağlamak için 1926’da Medeni Kanunun uygulamaya konulmuş ve 1930 ve 1934’de aşamalı şekilde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmiştir (Kandiyoti, 1997:97). Devlet feminizmi olarak ele alınan bu dönem modernizasyon projesinin bir parçasıdır. 1980 sonrası yükselen İslami hareket kendisini bu modernist liberal projeden farklı olduğunu ortaya koyma çabası içinde, kadınların kamusal görünürlüklerini ve kadın-erkek samimiyetini kontrol altında tutmayı amaç edinmiştir (Göle, 2000:21).

Türkiye’de İslami hareket dahilinde kadınlar kendi farklılıklarını toplumsal hareketlere dayanak olarak göstermektedir (Göle,2008). Kadınların örtünmesi İslamileşen siyasetin bir sembolü olarak tezahür etmiş, Modernizm ile İslam arasında bir devamlılığın göstergesi olarak; çatışma zemini mahremiyet ve kimlik, medeniyet ve modernlik gerilimi üzerine temellenmiştir (Göle, 2000:27).

Görüldüğü gibi milliyetçilik, modernleşme ve kadın kimliği aynı ekseninde, fakat yerel dinamikler bağlamında etnik ve dini unsurların kesiştiği veya ayrıştığı noktada ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede de bu tez bu açığı kapatmayı hedeflemiştir.

BÖLÜM III

3. HAKKÂRİ MERKEZ VE İLÇELERİNDE YAPILAN SAHA ÇALIŞMASI VE VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Saha çalışması verilerinin sunulacağı bu bölümde kadınların siyasete katılımları bir önceki bölümde bahsedilen kuramsal çerçeve bağlamında tartışılacaktır. Kadınların siyasete katılımları tutum ve eylemler olmak üzere iki yönden ele alınacaktır. Bu bağlamda kadınların siyasal tutumları kadınların *Politik Bilinç düzeyi* ve *Devlet algısı ve Devletten Beklentiler* bölümünde, Siyasal eylemleri ise *Klasik Politik Katılım Dinamikleri* ve *Alternatif Politik katılım Dinamikleri* bölümünde tartışılacaktır.

Siyasal katılım çerçevesinde bakıldığında Hakkâri’de yaşayan kadınların etnik kimlik sahiplenmesiyle dini kimlik sahiplenmesinin gerek siyasal tutum gerekse siyasal eylem bakımından hangi noktalarda kesişip hangi noktalarda ayrıştığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu anlamda kadınların siyasal aktör olarak milliyetçi projelerin söylemleriyle ne kadar örtüştüğüne bakılacaktır.

Değinilmesi gereken en önemli noktalardan biri daha önce de belirtildiği gibi bu araştırmada, Hakkâri’de yaşayan kadınların kimliklerinin onlara “verili” olarak kabul edilmemiş olmasıdır. Kadınların kimlik sahiplenmesine bakılırken onlara anket sırasında birçok kategori sunulmuştur. Bu anlamda kimlik tercihlerinin oluştururken verilen cevaplar üç ayrı kategoriye ayrılmıştır.

Katılımcıların etnik ve dini kimlik sahiplenmelerini ortaya koymak amacıyla katılımcılara EK-2 bölümündeki anket soruları incelendiğinde- “Aşağıdakilerden hangisi veya hangileri sizi en iyi tanımlamamaktadır?” sorusu sorulmuştur. Kategoriler olarak ise Müslüman, Türk, Kürt, TC Vatandaşı, Hakkârili, Anne/eş olarak belirlenmiş

ve katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilecekleri belirtilmiştir. SPSS’e tüm veriler bu şekilde girilmiş, daha sonrasında ise kimlik tanımlamaları üç seçenek altında toplanmıştır. Bunlardan ilki, içinde (Kürt hariç) herhangi bir şekilde Müslüman seçenler, ikincisi içinde (Müslüman dahil) herhangi bir şekilde Kürt işaretleyenler, üçüncüsü ise Müslüman ve Kürt dışında kalanlar. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta ikinci kategoriye Müslüman kimliğini eklenmesinin nedeni aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere katılımcıların nerdeyse tamamının (%93) Müslüman kimliğini seçmeleridir.

Tablo 3-1. Katılımcıların Kendilerini Tanımlamaları

	EVET	HAYIR	
	Yüzde	Yüzde	TOPLAM
Müslüman	%93	%7	1177 (%100)
Kürt	%49	%51	1177 (%100)
Hakkarili	%43	%57	1177 (%100)
Anne/eş	%37	%63	1177 (%100)
TC Vatandaşı	%36	%64	1177 (%100)
Türk	%10	%90	1177 (%100)

Tablo 3-1.’den görüldüğü gibi Hakkâri’de yaşayan kadınların Müslüman seçeneğini işaretleyenlerin oranı tüm katılımcılar içerisinde %93’tür. Keyman (2005)’in da belirttiği gibi bu durum Kürt toplumunda toplumsal yaşam içerisinde, dinsel kimliğin etnik kimlikten çok daha kapsayıcı olması bakımından bir üst kimlik niteliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Nişancı ve Işık (2012) tarafından Kars ili Kağızman ilçesinde etnisite algısının siyasal tercihler üzerine etkisi üzerine yapılan bir araştırmanın bulguları da katılımcılar açısından dini kimliğin etnik kimlik kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Kendilerini etnik kimlikleri ile tanımlayanlar içinde Kürt kökenli olanların oranı %67,6, dini kimlik ile tanımlayanlar içinde Kürt kökenli olanların oranı %59,4’tür. Bu durum bize kültürel bir olgu olarak dinin toplum üzerinde oldukça büyük bir etkisi olduğunu göstermekte, bu nedenle de kategorileştirmeleri yaparken Kürt kimliği içerisinde Müslüman kimliğini de dahil edilmiştir.

Katılımcılar için dini kimlik sahiplenme oranının yüksek olması nedeniyle ilk kategori Kürt hariç (etnik kimlik) herhangi bir şekilde Müslüman seçenler olarak belirlenmiştir. Burada herhangi bir şekilde Müslüman seçenlerden kasıt sadece Müslüman ve Müslüman seçeneği ile birlikte Hakkârili, anne/eş, TC vatandaşı, Türk seçeneklerini işaretleyenlerdir. Yani bunların Müslüman seçeneği ile birlikte kombinasyonları kast edilmektedir. Örneğin; Müslüman ile TC vatandaşını işaretleyenler, Müslüman ile birlikte anne/eş, Hakkârili seçeneklerini işaretleyenler **Müslüman kimliğini seçenler** kategorisine dahil edilmiştir.

İkinci kategori olarak Müslüman dahil (dini kimlik) herhangi bir şekilde Kürt işaretleyenler olarak belirlenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi katılımcıların %93'ü Müslüman seçeneğini işaretlediği için Müslümanlığı (dini kimliği) ayrı bir kategori olarak ayrılması mümkün değildi. Bu yüzden herhangi bir şekilde Kürt işaretleyenlerden kasıt sadece Kürt ve Kürt ile birlikte Müslüman, Hakkârili, anne/eş, TC vatandaşı ve Türk işaretleyenler ve bunların Kürt seçeneği ile birlikte farklı kombinasyonları kast edilmektedir. Örneğin; Kürt seçeneği ile birlikte Müslüman seçeneğini işaretleyenler, Kürt ile birlikte Hakkârili, TC vatandaşı, anne/eş seçeneğini işaretleyenler **Kürt kimliğini seçenler** kategorisine dahil edilmiştir.

Üçüncü kategori olarak Müslüman ve Kürt dışında kalan unsurları işaretleyenler olarak belirlenmiştir. Örneğin; TC vatandaşı ve anne/eş seçeneğini işaretleyenler, Hakkârili, anne/eş, TC vatandaşının üçünü birlikte işaretleyenler **Müslüman ve Kürt dışında kalanlar** kategorisine dahil edilmiştir.

Hakkârî'de yaşayan kadınlar için Müslüman kimliğinin önemini görmek için aşağıdaki tabloyu inceleyelim:

Tablo 3-2. Katılımcıların kimlik benimsemelerine göre namaz kılma durumları arasındaki ilişki

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Kılmam	%4	%5	%14
Bazen kılarım	%14	%15	%24
Beş vakit kılarım	%81	%73	%62
Ramazanda kılarım	%1	%7	%0
TOPLAM	558 (%100)	575 (%100)	37 (%100)
Kayıp veri: 7			

$\chi^2=35,474$ $df=6$ $p=0,000$

Tablo 3-2.'ye bakıldığında tüm kimlik kategorilerinde Müslümanlığın en önemli dini ibadeti olan namaz kılma ibadetinin yüksek oranda yapıldığını görmekteyiz. Müslüman kimliğini seçenlerin %81'i, Kürt kimliğini seçenlerin %73'ü, Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin ise %62'si beş vakit namaz kıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3-3. Katılımcıların kimlik benimsemelerine göre oruç tutma durumları arasındaki ilişki

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Oruç tutarım	%98	%96	%95
Oruç tutmam	%2	%4	%5
TOPLAM	559 (%100)	576 (%100)	37 (%100)
Kayıp veri:5			

$\chi^2=2,467$ $df=2$ $p=0,291$

Müslümanlığın diğer önemli bir ibadeti olan oruç tutma durumlarına Tablo 3-3.'den bakıldığında yine tüm kimlik kategorilerinde yüksek oranda bu ibadeti yerine getirme durumu söz konusudur. Müslüman kimliğini seçenlerin %98'i, Kürt kimliğini seçenlerin %96'sı, Müslüman ve Kürt dışında unsurları seçenlerin ise %95'i oruç

tuttuklarını belirtmişlerdir.

Dolayısıyla yukarıdaki iki tablo göz önüne alındığında Müslüman kimliği tüm katılımcılar açısından önemlidir. Bu yüzden Müslüman ve diğer unsurları (etnik kimlik hariç) seçenler ayrı bir kategori olarak ele alınmış, Kürt kimliğini seçenler kategorisine ise Müslüman kimliği dahil edilmiştir.

3.1. Örneklemin Sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri

Örneklemin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin betimlendiği çalışmanın bu bölümünde katılımcıların; yaş dağılımı, eğitim durumu, medeni durumu, evlilik biçimlerine ilişkin bilgiler; ekonomik durumları ve istihdam durumlarına ilişkin bilgiler ile etnik kimlik ve konuştukları dile ilişkin betimsel bir durum tespiti yapılmıştır.

Tablo 3-4. Katılımcıların Yaşı

Katılımcıların Yaşı	Sayı	Yüzde
15-24	417	%35
25-34	325	%28
35 yaş ve üzeri	435	%37
TOPLAM	1177	%100

Tablo 3-4'e bakıldığında 15-24 yaş arası katılımcılar örneklemin %35'ini oluştururken, 25-34 yaş arası katılımcılar örneklemin %28'ini, 35 yaş ve üzeri katılımcılar ise %37'sini oluşturmaktadır.

Tablo 3-5. Katılımcıların Eğitim Durumu

EĞİTİM DURUMU	Sayı	Yüzde
Okur- yazar değil	433	% 37
Sadece Okur-yazar	46	% 4
İlkokul Mezunu	248	% 21
Ortaokul Mezunu	161	% 14
Lise ve dengi Mezunu	229	% 20
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	46	% 4
TOPLAM	1163	% 100
Kayıp veri: 14		

Tablo 3-5'e bakıldığında örneklem grubunu oluşturan katılımcıların % 37'si okur-yazar olmadığını belirtirken, %'4'ü sadece okur-yazar, %21'i ilkokul mezunu, %14'ü ortaokul mezunu, %20'si lise ve dengi mezunu, % 4'ü ise yüksekokul veya fakülte mezunu olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü gibi okur-yazar olmayanların oranı oldukça yüksektir.

Tablo 3-6. Katılımcıların Konuştıkları Diller

KONUŞTUKLARI DİL	SAYI	YÜZDE
Türkçe	14	% 1
Kürtçe	323	% 28
Türkçe ve Kürtçe	768	% 66
Diğer ⁵	61	% 5
TOPLAM	1166	% 100
Kayıp veri: 11		

Katılımcılara konuştıkları diller sorulduğunda Tablo 3-6.'dan da görülebileceği üzere % 1'i yalnızca Türkçe konuştuğunu belirtirken % 28'i yalnızca Kürtçe konuştuğunu, % 66'sı hem Türkçe hem de Kürtçe konuştuğunu, % 5'i de diğer dilleri (Arapça, Farsça, İngilizce, Zazaca) Kürtçe ile birlikte konuşabildiklerini belirtmişlerdir. Smits ve Gündüz-Hoşgör (2010) tarafından Türkiye'de 15-49 yaş arası evli kadınlar ile yapılan bir araştırmaya göre kadınların %4'ü Türkçe konuşamamaktadır, bu kadınların büyük çoğunluğunu Kürt ve Arap kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmacılara göre Bourdieu'nun sosyal sermaye olarak kavramsallaştırdığı dil toplumsal hayata katılımı engellemektedir (Smits ve Gündüz-Hoşgör, 2010).

⁵Diğer seçeneğindeki %5'lik oranda Arapça, Farsça, İngilizce ve Zazaca bilenler ve bulunmaktadır. Bunların oranı tek başına çok düşük olduğu için diğer seçeneğinde toplanmıştır.

Tablo 3-7. Katılımcıların Kendilerini Tanımlamaları

	EVET	HAYIR	
	Yüzde	Yüzde	TOPLAM
Müslüman	%93	%7	1177 (%100)
Kürt	%49	%51	1177 (%100)
Hakkâri	%43	%57	1177 (%100)
Anne/eş	%37	%63	1177 (%100)
TC Vatandaşı	%36	%64	1177 (%100)
Türk	%10	%90	1177 (%100)

Katılımcıların kimlik tanımlamalarına Tablo 3-7.’den bakıldığında Müslüman kimliğinin, kendi kimliğinin belirleyicisi olduğunu söyleyenlerin oranı % 93, Kürt kimliğinin kendi kimliğinin belirleyicisi olduğunu söyleyenlerin oranı ise %49’dur. Daha sonrasında %43 ile Hakkâri olmak, %37 ile anne/eş, %36 TC Vatandaşı, %10 ile Türk olmak gelmektedir. Bir başka deyişle, kadınların öncelikli kimlik olarak Müslümanlığı benimsemesi, artması belki muhtemel mikro milliyetçiliğin önünde bir çare olarak algılanabilir ki, böyle algılayanlar da vardır. Örneğin PKK lideri Abdullah Öcalan’ın 21 Mart 2013 tarihinde Diyarbakır’daki Nevruz kutlamalarında okunan mektubunda⁶ bunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bugün kadim Anadolu’yu Türkiye olarak yaşayan Türk halkı bilmelidir ki Kürtlerle bin yıla kadar İslam bayrağı altındaki ortak yaşamları kardeşlik ve dayanışma hukukuna dayanmaktadır.”

Öte yandan farklı bir bakış açısıyla ama yine aynı mesajla mikro milliyetçiliğe karşı Müslümanlığı öne süren başbakan Recep Tayyip Erdoğan Temmuz 2012’de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında⁷ bunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Askerimize, polisimize yönelik saldırılar, terör örgütünün nasıl bir ihanet içinde olduğunu en somut delilidir. Bu örgüt Kürt olmadığını, Müslüman hiç olmadığını, Türkiyeli de olmadığını artık bu son saldırılarla tartışmaya mahal bırakmayacak derecede açıklığa kavuşturmuştur. Terör örgütünün yegâne amacı ve yegâne işi, Türkiye

⁶<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22868814.asp> alanından 2 Mayıs 2013’de erişildi.

⁷<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/07/01/pkk-ne-kurt-ne-turkiyeli-ne-de-musliman> alanından 2 Mayıs 2013’de erişildi.

düşmanı, Türklerin, Kürtlerin, Arapların, diğer tüm kardeş halkların düşmanı olan çevrelere taşeronluk yapmaktır.”

Tablo 3-8. Katılımcıların Medeni Durumları

MEDENİ DURUM	Sayı	Yüzde
Bekar	440	%38
Resmi nikahla evli	623	%53
Dini nikahla evli	58	%5
Boşanmış/dul	51	%4
TOPLAM	1172	1172 (%100)
Kayıp veri:5		

Tablo 3-8. incelendiğinde toplam örneklem içerisinde bekar olanların oranı %38 iken, Resmi nikah ile evli olanların oranı %53’tür. Boşanmış ya da dul olanların oranı ise %4’tür. Hakkâri’de kadınlar ile yapılan odak grup görüşmelerinde bölgede, kuma olgusunun hala yaygın olduğunu tespit edilmiştir. Resmi nikâh çoğunlukla ilk eşe yapılmaktadır.

Nüfus müdürlüğünde çalışan nikâh memuruyla yapılan görüşmede evliliklerle ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur. Buna göre Hakkâri’de iki türlü resmi nikâh olmaktadır. Birinci olarak, çocuklar nüfus kaydına okula başladığında ve yeşil karta ihtiyaç duyulduğunda çiftler nikâh yapıyor, ikinci olarak da ilk eş öldüğünde ikinci kumaya resmi nikâh yapılıyor.

Yapılan görüşmede kadınlar için resmi nikâhın genelde hemen yapılmadığını, erkek kuma getirmek istediği zaman ilk eşin kendini yasal olarak garanti altına almak amacıyla resmi nikâh istediği zaman yapıldığını görüşülen nikâh memuru şu sözlerle dile getirdi:

“Ben buraya geldiğimden beri iki senedir 250 çifti evlendirdim 200’ü bu şekilde sadece 50’si genç çiftlerdi. Ama yine de burada kadınlar için resmi nikâh önemli. Genellikle ilk eşe yapılıyor. Resmi nikâh olmadan kadınlar üzerine kuma getirilmesine izin vermiyor.”

Yapılan görüşmede Nüfus müdürü ise Hakkâri’de saklı nüfusun çok fazla olduğunu belirtti. Saklı nüfus ile anlatılmak istenen aileler doğar doğmaz nüfus müdürlüğünde bildirimde bulunmadığı bu yüzden kayıtlı olmayan nüfusun bulunmasıdır. Özellikle saklı nüfusun %80 gibi bir büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır.

Nüfus Müdürü verdiği bilgilerde zorunluluk gerekmedikçe kişilerin nüfus cüzdanı çıkarmadıklarını şu sözlerle anlattı:

“İnsanlar burada doğar doğmaz bir kimlik sahibi olmuyor. Kadınların büyük bir çoğunluğu yeşil kart gibi bir zorunluluk gerekmedikçe nüfusa kayıt yaptırmıyor. Aşiretlerin bir kısmı İran ve Irak’ta olduğu için nüfus kaydı olmayan kadınlar bu bağlardan dolayı oraya gelin gönderiliyor. Daha sonra bu kadınlar ilerleyen yaşlarda gelip nüfus kaydı istiyorlar. Onlara nüfus kâğıdı çıkarmak en az 6 ay sürüyor. Biz nüfus müdürlükleri olarak DNA testini öneriyoruz fakat bölgede başka hassasiyetler olduğu için yanlış anlaşılacağı endişesiyle kabul görmüyor.”

Dolayısıyla Hakkâri’de yaşayan kadınların büyük bir bölümü resmi olarak kayıt olmadıkları için vatandaşlık haklarından da yararlanmamaktadır. Hoşgör (2009:38) tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan çalışmanın bulgularına göre kırsal alanda yaşaya kadınların vatandaşlık haklarına erişimi göz önüne alındığında erkeklere nazaran daha dezavantajlı konumda oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3-9. Evli Olanların Eşleriyle Tanışma Biçimi:

	Sayı	Yüzde
Görücü usulü	309	%43
Berdel	56	%8
Beşik kertmesi	10	%1
Kendimiz tanıştık	352	%48
TOPLAM	727	%100
Kayıp veri: 8		

Evli olanların eşleriyle tanışma şekillerine Tablo 3-9.’dan bakıldığında %48’i eşleriyle kendileri tanıştığını belirtirken %43’ü görücü usulü ile evlendiklerini belirtmiştir. Yapılan Odak grup görüşmelerinde bir görüşmecinin söylediklerine göre gençlerin sosyal medya aracılığı ile tanışıp evlenmesinin giderek arttığı ve görücü usulü ile yapılan evliliklerin giderek azalma eğiliminde olduğudur.

“Görücü usulü evlilikler giderek azaldı. Gençler genelde düğünlerde ve facebookta tanışıp evleniyorlar. Evlilik yaşı kadınlarda yükseldi. Bizim zamanımızda 17-18 yaşında evlenirdik, 25 yaşındaki bir kıza evde kalmış gözüyle bakılırdı, ama şimdi 24 yaşında bir kıza istediklerinde onun yaşı daha küçük diyor. “

Öte yandan bölgede berdel uygulamasının da hala %8’lik bir oranla geçerliliğini önemli derecede koruduğunu görmekteyiz. Beşik kertmesi yoluyla evlilik ise %1 ile geçerliliğini korumakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 3-10. Katılımcıların İstihdam Durumu

	Yüzde
İstihdama katılanlar	% 8
İstihdam dışı olanlar	% 92
TOTAL	1174 (%100)
Kayıp veri:3	

Bölgede daha önce de belirtildiği gibi kadın istihdamının ne kadar düşük olduğunu Tablo 3-10.’dan örneklemden de hareketle görebilmekteyiz. Örneklemin %92’si herhangi bir işte çalışmadığını belirtirken %8’i çalıştığını belirtmiştir.

Tablo 3-11. İstihdama Katılanların Yaptıkları İşler

	Yüzde
Köy işleri	%2
İşçi	%29
Memur	%27
Ev işlerine giden, evde iş yapan	%16
Serbest çalışan (işyeri sahibi)	%24
TOPLAM	92 (%100)
Kayıp veri: 2	

İstihdama katılan küçük bir azınlığın yaptığı işlere Tablo 3-11'den bakıldığında %27'sinin memur olarak bir devlet kurumunda çalıştığı, kalanların ise herhangi bir mesleki formasyon gerektirmeyen işlerde çalıştığı söylenebilir. Bunların %2'sinin köy işleri, % 29'nun işçi, % 16'sının ev işlerine gittiği ya da evde iş yaptığı (el işi yapma, çocuk bakma vb.), %24'ünün ise serbest çalıştığı görülmektedir.

Tablo 3-12. Katılımcıların Evlerinde Yaşayan Kişi Sayıları ile Aylık Ortalama Gelirleri⁸ Arasındaki İlişki

	1-4 kişi	5-8 kişi	9-12 kişi	13 kişi ve üzeri
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Ailesinin aylık ortalama geliri 700 TL ve altı	% 42	% 47	% 55	% 63
Ailesinin aylık ortalama geliri 701 TL- 1400 TL arasında olan	% 28	% 28	% 32	% 31
Ailesinin aylık ortalama geliri 1401 TL ve üzeri	% 30	% 25	% 13	% 6
TOPLAM	206 (%100)	576 (%100)	297 (%100)	98 (%100)

Tablo 3-12.'de evde yaşayan kişi sayısı ile aylık ortalama gelirleri arasındaki ilişkiye bakıldığında evdeki kişi sayısı arttıkça aylık ortalama gelirin azaldığını görmekteyiz. Evde yaşayan kişi sayısı 1-4 arasında olanların %42'si aylık ortalama gelirlerinin 700 TL ve altında olduğunu belirtirken, evde yaşayan kişi sayısı 13 kişi ve üzeri olanların %63'ü de aylık ortalama gelirinin 700 TL ve altında olduğunu

⁸Aylık ortalama gelir 2012 ÇSGB ilk altı ay için net asgari ücret verilerine göre belirlenmiştir. http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/cgm/asgariucet/2012_birinci_al ti_ay 14 Şubat 2013'de erişildi.

belirtmiştir.

Hakkâri’de yaşayan kadınların sosyoekonomik ve sosyokültürel özelliklerinin betimlendiği bu bölümde, kadınların istihdama katılım, eğitim, gelir düzeyi ve vatandaşlık haklarını kullanım bakımından oldukça dezavantajlı konumda olduklarını görülmektedir.

Kadınların siyasete katılımı ile ilgili yapılan araştırmalara göre kadınların siyasete katılımındaki en büyük engellerden birisi ataerkil yapının kadının rollerini daha çok özel alanda tanımlaması ve buna bağlı olarak bir kamusal alan etkinliği olan siyasal katılımdan alıkoymasındır. Coffe ve Bolzendahle (2010)’un tarafından yapılan bir araştırma sonucunda erkeklerin bir partiye üye olarak politika yapmasının kadınlardan daha olası olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öyle ki politik bir partiye aktif katılım para ve zaman kaynağı başta olmak üzere birtakım sorumluluklar gerektirmektedir. Bu nedenle kadınların iş ve aile sorumluluklarını dengeleme zorunluluğu göz önüne alındığında bu durum kadınların daha az siyasete katılmasına neden olmaktadır.

Kadınların siyasete katılımının önündeki en büyük engel ekonomik konumlarıdır. Kadınların üretim kaynakları üzerindeki mülkiyet hakkının erkeklerden daha az ve istihdama katılımının sınırlı olduğu gerçeği göz önüne alındığında kadınların daha az siyasete katılmasına neden olmaktadır. Çünkü siyaset gittikçe ticari bir hal almaya başlamıştır (Bari, 2005). Bu anlamda kadınların parasal kaynak eksikliği siyasal katılımın önündeki bariyerlerden birisidir (Jaja ve Brown, 2008; Kalaycıoğlu, 1983:19). Kadınlar var olan ekonomik sermayelerini ise daha çok evin ihtiyaç dengesini sağlamak, kendilerini ve ailelerinin sağlığını korumak için yani daha iyi geçinmek amacı doğrultusunda kullanmayı tercih etmektedirler (Lowndes, 2004).

Eğitim ve buna bağlı istihdam durumu da kadının siyasete katılımının belirleyicisidir ve bu da kadın ve erkek arasındaki katılım düzeyindeki farklılığı artırıcı etkenlerdir (Desposato ve Norrander, 2008: 145). Benzer şekilde Leighley (1995) de kadınların siyasete katılımını belirleyen etkenler olarak eğitim ve gelire işaret etmiştir. Bangladeş’ te erkek egemen bir yapının olduğunu belirten Ahmed (2003) sosyal önyargılar, atfedilen cinsiyet rolleri, inançsal problemler, eğitim ve politik bilgi

eksikliğinin kadınların katılımını engellediğini ortaya koymuştur.

Kürt kadınları bu anlamda yapılan araştırmalardan farklılaşmaktadır. İstihdam dışı, eğitim seviyesi düşük, yoksul ve geleneksel yapıdan bağımsız olamamalarına (evlilik türleri ve yaşları vs. göz önüne alındığında) rağmen kadınlar Kürt hareketinde ön saflarda yer almaktadırlar. İlerleyen bölümlerde, yapılan saha çalışmasının bulguları sunulacak, tezin amacı ve konusu dahilinde belirtildiği gibi Hakkâri’de yaşayan kadınların siyasal katılım bakımından gerçek birer özne olarak ne kadar toplumsal yaşamda yer aldıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.2. Kadınların Politik Bilinç Düzeyi

Bu bölümde amaç etnik ve dini kimlik sahiplenmesiyle kadınların politik bilinç düzeyleri arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu bağlamda katılımcılardan her bir sorun için ayrı ayrı değerlendirme istenerek, sorunlara bakış açılarıyla kimlik sahiplenmeleri arasında bir farklılık olup olmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Hakkâri’de yaşayan kadınların politik bilinç düzeyinin ele alındığı bu bölümde asıl amaç kadınların ne kadar bilinçli olup olmadığı değil, kadınların kimlik sahiplenmesiyle politik bilinç düzeyleri arasındaki ilişkinin anlaşılmasıydı. Kategorik olarak üç farklı kimlik sahiplenmesine göre ayrılan kadınlar arasında kimlik politikaları bağlamında bir bilinçlenme düzeyleri oldukları ve birbirinden bu anlamda farklılaştıkları görülürken, daha genel konulara yaklaşımlarında benzeştikleri görülmektedir. Özellikle bu farklılaşmanın yerel düzeydeki (Hakkâri’nin sorunları) sorunlara ve bu sorunların çözümüne yönelik tutumlarda daha da derinleştiği görülmektedir. Bundan ötürü bu bölümde bulgular 3 ana başlık altında incelenecektir: Türkiye’nin Sorunlarına ve sorunların çözümüne yönelik tutumları, Hakkâri’nin sorunları ve sorunların çözümüne yönelik tutumları ve Dışlanma algıları.

3.2.1. Türkiye’nin sorunlarına ve sorunların çözümüne yönelik tutumları

Kadınların Türkiye’nin sorunlarına ve sorunların çözümlerine yönelik tutumlarına bakıldığında etnik kimlik sahiplenmesi ile dini kimlik sahiplenmesi olanlar

arasında daha genel konular bağlamında bir benzerlik tespit edilirken, etnik kimliği ilgilendiren konularda daha derin bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3-13. Katılımcıların Türkiye'nin yeterince kadın politikacı olmaması sorununu değerlendirmeleri

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Önemli	%81	%81	%64
Bilmiyorum	%9	%10	%28
Önemsiz	%1	%10	%8
TOPLAM	558 (%100)	577 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri:6			

$\chi^2=12,707$ $df=4$ $p=0,013$

Katılımcılardan Türkiye'nin sorunlarından biri olan yeterince kadın politikacı olmaması sorunu değerlendirmeleri istendiğinde Müslüman kimliğini seçenler ve Kürt kimliğini seçenlerin %81'i bu sorunun önemli olduğunu belirtirken; Müslüman ve Kürt dışında kalanların %64'ü bu sorunun önemli olduğunu belirtmişlerdir. Müslüman ve Kürt kimliğini benimseyenlerin kadın politikacı olamaması sorununa verdikleri önemin daha yüksek olmasında Kürt hareketi içinde kadına önem veren söylemlerin etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle Kürt politikacı kadın kimliğinin en büyük sembolü olan Leyla Zana Kürt kadını için önemli bir rol modelidir (Heckman ve Gelder, 2000). Diğer milliyetçi hareketler gibi Kürt hareketinde lider konumda olan kadınlar bulunmaktadır. Erken dönem Kürt hareketinde kadınların güçlü aileler ve aşiretlerin kızları olmaları nedeniyle siyasal mücadele kanallarında yer almalarının yolu açılmıştır (Bruinessen, 2005). Son dönem Kürt hareketinde aktif politika yapan kadınlar ise ne güçlü aile ve aşiretlerin kızları olarak ne de sınıfsal konumlarının sağladığı imkânlarla politika yapmamaktadır (Çağlayan, 2013:126). Bu bağlamda bakıldığında söylemler düzeyinde Kürt kadınlarının politik mücadelede önemli bir aktör olması gerektiği vurgusunun özellikle etnik ve dini kimlik sahiplenmesi daha fazla olan kadınlarda daha etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3-14. Katılımcıların Türkiye'nin Kürt sorununu değerlendirmeleri

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Önemli	%91	%96	%88
Bilmiyorum	%5	%3	%9
Önemsiz	%4	%1	%3
TOPLAM	554 (%100)	577 (%100)	34 (%100)
Kayıp veri:12			

$$x^2=14,402 \quad df=4 \quad p=0,006$$

Katılımcılardan Türkiye'nin Kürt sorunu ile ilgili değerlendirmeleri istendiğinde etnik kimliği benimseyenlerin %96'sı bu sorunun önemli olduğunu, dini kimliği benimseyenlerin %91'i Kürt sorununun Türkiye için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki kimlik kategorisi dışında kalanların ise nispeten daha düşük oranla daha az önem verdiklerini görebiliriz.

Tablo 3-15. Katılımcıların Türkiye'nin PKK sorununu değerlendirmeleri

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Önemli	%86	%89	%82
Bilmiyorum	%10	%7	%15
Önemsiz	%4	%4	%3
TOPLAM	555 (%100)	574 (%100)	33 (%100)
Kayıp veri:15			

$$x^2=5,648 \quad df=4 \quad p=0,227$$

Katılımcıların Türkiye'nin PKK sorunu ile ilgili değerlendirmelerine Tablo 3-15'den bakıldığında tüm kimlik kategorileri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını görmekteyiz. Müslümanlık kimliğini seçenlerin %86'sı, Kürt kimliğini seçenlerin %89'u, Müslüman ve Kürt kimliği dışında kalanların %82'si bu konunun Türkiye için önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 3-16. Katılımcıların “Türkiye’nin sorununu yeni bir anayasa çözer” önermesine ilişkin görüşleri

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet	%72	%78	%61
Hayır	%17	%9	%21
Bilmiyorum	%11	%13	%18
TOPLAM	556 (%100)	577 (%100)	33 (%100)
Kayıp veri:11			

$\chi^2=17,653$ $df=4$ $p=0,001$

Tablo 3-16’ya bakıldığında katılımcılar içerisinde yeni bir anayasanın Türkiye’nin sorunlarına çözüm getireceğine inananların oranının yüksek olduğunu görmekteyiz. Özellikle Kürt kimliğini seçenlerin %78’i yeni bir anayasa talep etmektedir.

Tablo 3-17. Katılımcıların “Türkiye’nin sorunlarını silahlı mücadele çözer” önermesine ilişkin görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet	%3	%5	%3
Hayır	%77	%90	%76
Bilmiyorum	%20	%5	%21
TOPLAM	548 (%100)	576 (%100)	33 (%100)
Kayıp veri:20			

$\chi^2=60,753$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların tümü Türkiye’nin sorunlarını artık silahlı mücadelenin çözemeyeceği konusunda hem fikir. Hatta Kürt kimliğini seçen kadınların %90’ı silahlı mücadelenin sorunlarını çözemeyeceğine inanıyor. Müslüman kimliğini seçenlerin ise %77’si, Müslümanlık ve Kürtlük dışında kimlik seçenlerin %76’sı buna katılmamaktadır. Milliyetçilik ve militarizm arasında ters bir ilişki olabileceğini öne süren Walby (2000:50) kadınların silahlı mücadeleye daha az destek vermelerini ya da

çözüm olarak görmemelerinin nedenini erkeklerden farklı şekilde milliyetçilikten etkilenmelerine bağlar. Bu anlamda militarizm ya da silahlı mücadele ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki başlı başına bir araştırma konusudur. Elimizdeki yalnızca betimleyici nitelikteki bu veri bizi yalnızca kadınların silahlı mücadele konusuna oldukça mesafeli yaklaştıklarını söylemeye yetmektedir.

Tablo 3-18. Katılımcıların Türkiye'nin töre sorununu değerlendirmeleri

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt Kimliğini Seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Önemli	%92	%81	%86
Bilmiyorum	%3	%8	%8
Önemsiz	%5	%11	%6
TOPLAM	554 (%100)	574 (%100)	35 (%100)
Kayıp veri:14			

$\chi^2=31,764$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcılardan geleneksel yapıyla alakalı bir olgu olan töre ilgili değerlendirmelerini istendiğinde etnik kimlik sahiplenmeleri olanların bu konuyu daha az önem verdiğini görmekteyiz. Müslüman kimliğini seçenlerin %92'si bu sorunun önemli olduğunu belirtirken, Kürt kimliğini seçenlerin %81'i önemli olduğunu belirtmiştir. Müslüman ve Kürt unsurları dışında bir kimlik tanımlı benimseyenlerin de %86'sı ise önemli yanıtını vermiştir.

Kadınların emeği ve cinsiyeti üzerinde ataerkil bir denetim uygulanmasını öngören törenin en önemli kavramı “namus”tur (Karakök, 2009). Bu anlamda bakıldığında Hakkâri’de yaşayan kadınların büyük bir bölümünün “töre”yi bir sorun görmek konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz. Kürt Hareketi söyleminde “namus” kavramının içeriği vatani korumak ile eşdeğer tutulmuştur (Najmabadi, 2000:122). Kadın bedeni ile vatan metaforunun bu anlamdaki ilişkisi milliyetçi bir içerik kazanmıştır. Namus kavramının milliyetçi bir içerik kazanması ve kadınların özgürleşmesi yolundaki bütün engellerin kaldırılmasını öngören söylemler töreyi de kadınları sınırlandıran bir olgu olarak ele almaktadır. Bu nedenle törenin Kürt toplumu

üzerindeki etkinliği ve düzenleme özelliği kadınların nezdinde önemini kaybederek bir sorun olarak görülmesi sonucunu ortaya çıkarır.

Tablo 3-19. Katılımcıların “Türkiye’nin sorununu AB üyeliği çözer” önermesine ilişkin görüşleri

	Müslüman Kimliğini seçenler	Kürt kimliğini seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet	%26	%39	%25
Hayır	%36	%38	%38
Bilmiyorum	%38	%23	%37
TOPLAM	546 (%100)	574 (%100)	32 (%100)
Kayıp veri: 20			

$\chi^2=33,000$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların AB üyeliğinin Türkiye’nin sorunlarının çözümündeki etkisi konusundaki düşüncelerini gördüğümüz Tablo 3-19.’da Kürt kimliğini seçenlerin %39’u bunu olumlu karşılarken, Müslüman kimliğini seçenlerin %26’sı , her iki kimlik kategorisi dışında kalanların ise %25’i AB birliğine ılımlı yaklaşmıştır.

Görüldüğü gibi kadınların Türkiye’nin sorunlarına bakış açılarında etnik temelli olmayan konularda etnik ve dini kimlik sahiplenmesi olanlar arasında derin bir ayrışma görülmemektedir. Aşağıdaki tablolarda ise (Tablo 3-20., 3-21. ve 3-22.) etnik kimlik sahiplenmesi olanların bölgesel özerklik ve kadınların sorun çözümündeki aktif rollerine ilişkin tutumları bakımından diğer kadınlardan farklılaştıkları görülmektedir.

Tablo 3-20. Katılımcıların “Türkiye’nin sorununu bölgesel yönetimlere daha fazla idari ve siyasi özgürlük verilirse çözülür” önermesine ilişkin görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğini seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet	%22	%80	%42
Hayır	%38	%9	%29
Bilmiyorum	%40	%11	%29
TOPLAM	510 (%100)	568 (%100)	31 (%100)
Kayıp veri: 68			

$\chi^2=3,610$ $df=4$ $p=0,000$

Tablodan görüldüğü gibi Kürt kimliğini benimseyenlerin %80’i bölgesel yönetimlere daha fazla idari ve siyasi özgürlük verilirse Türkiye’nin sorunlarının çözüleceğini belirtmişlerdir. Müslüman kimliğini seçenlerin %22’si, Müslümanlık ve Kürtlük dışında kimlik benimseyenlerin ise %42’si federasyona sıcak bakmaktadır. Müslüman kimliğini seçenlerin %40’ı ise bilmiyorum yanıtını vermiştir.

Tablo 3-21. Katılımcıların “Türkiye’nin sorununu eğitimli kadınlar çözer” önermesine ilişkin görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğini seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet	%34	%62	%38
Hayır	%33	%22	%34
Bilmiyorum	%33	%16	%28
TOPLAM	547 (%100)	576 (%100)	32 (%100)
Kayıp veri: 22			

$\chi^2=92,589$ $df=4$ $p=0,000$

Kürt kimliğini benimseyenlerin %62’si Türkiye’nin sorunlarını eğitimli kadınların çözeceğini söylemiştir. Müslüman kimliğini seçenlerin ise %34’ü, Müslümanlık ve Kürtlük unsurları dışında kimlik benimseyenlerin %38’i bu görüşe katılmıştır. Bu noktadan hareketle etnik kimlik sahiplenmesi kadınların kamusal alana katılımları konusunda daha bilinçli ve ataerkil düzene daha fazla karşı oldukları

söylenbilir.

Tablo 3-22. Katılımcıların “Türkiye’nin sorunlarını kadın politikacılar çözer” önermesine ilişkin görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet	%30	%58	%30
Hayır	%34	%24	%40
Bilmiyorum	%36	%18	%30
TOPLAM	547 (%100)	577 (%100)	33 (%100)
Kayıp veri: 20			

$\chi^2=99,233$ $df=4$ $p=0,000$

Yine katılımcılar içerisinde Kürt kimliğini benimseyenlerin Müslüman kimliğini benimseyenlere ve Müslüman ve Kürt unsurlar dışında kimlik sahiplenmesi olanlara göre farklılaştığı görülmektedir. Müslüman kimliğini benimseyenlerin %30’u, Kürt kimliğini benimseyenlerin %58’i, Müslüman kimliğini benimseyenlerin ise %30’u Türkiye’nin sorunun kadın politikacıların çözeceğini belirtmişlerdir.

Tablo (Tablo 3-20., 3-21. ve 3-22) incelendiğinde dini kimlik sahiplenmesi olanlar ile etnik kimlik sahiplenmesi olanların sorunlara ve sorunların çözümüne yönelik tutumlarında farklılaşma olduğu görülmektedir. Bölgesel yönetimlere daha fazla idari ve siyasi özgürlük (burada kasıt bölgesel özerklik) ve kadınların aktör olarak sorunların çözümünde yer alması gibi konular Kürt milliyetçi söylemin merkezinde yer alan konulardır. Dolayısıyla etnik kimlik sahiplenmesi olanların bu konularda dini kimlik sahiplenmesi olanlardan farklılaşmalarının nedeni bu kadınların politik bilinçlerinin Kürt milliyetçiliğinin etkisine bağlı olarak şekillenmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

3.2.2. Hakkâri'nin sorunlarına ve sorunların çözümüne yönelik tutumları

Kadınların Hakkâri'nin sorunlarına ve sorunların çözümlerine yönelik tutumlarına bakıldığında etnik kimlik sahiplenmesi ile dini kimlik sahiplenmesi olanlar arasında daha genel konular bağlamında bir benzerlik tespit edilirken, etnik kimliği ilgilendiren konularda Türkiye'nin sorunlarına yönelik tutumlarıyla karşılaştırıldığında etnik kimliği ilgilendiren konularda daha derin bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3-23. Katılımcıların Hakkâri'nin yoksulluk sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet bir sorundur	%94	%93	%81
Hayır bir sorun değildir	%6	%7	%19
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=9,332$ $df=2$ $p=0,000$

Hakkâri için yoksulluğun tüm katılımcılar açısından oldukça büyük bir sorun olduğunu görmekteyiz. Müslüman kimliğini seçenlerin %94'ü, Kürt kimliğini seçenlerin ise %93'ü yoksulluğun Hakkâri için bir sorun olduğunu düşünmektedir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçimi yapanların %19'u ise bunu bir sorun olarak görmemektedir. Çağlayan (2007:84) 'ın çalışmasında aktivist kadınlarla yaptığı görüşmelere göre kadınlar için Kürt sorununun temelinde devlet tarafından yapılan siyasi baskının ve yoksulluğun etkisinin önemi büyüktür.

Tablo 3-24. Katılımcıların Hakkâri'nin töre sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet bir sorundur	%53	%52	%44
Hayır bir sorun değildir	%47	%48	%56
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri:3			

$\chi^2=1,051$ $df=2$ $p=0,591$

Katılımcıların töre ilgili görüşleri bakımında farklı kimlik kategorileri arasında fazla farklılık görülmemektedir. Müslüman kimliğini seçenlerin %53'ü, Kürt kimliğini seçenlerin %52'si, Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %44'ü töreyi bir sorun olarak görmektedir.

Tablo 3-25. Katılımcıların Hakkâri'nin sağlık imkânları sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet bir sorundur	%84	%92	%67
Hayır bir sorun değildir	%16	%8	%33
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri:3			

$\chi^2=30,904$ $df=2$ $p=0,000$

Katılımcılardan Hakkâri'nin sağlık imkânları sorununa ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında Etnik kökene dayalı kimlik benimseyenlerin %92'si bunu bir sorun olarak görmektedir. Müslüman kimliğinin seçenlerin %84'ü, Müslüman ve Kürt dışında kalanların ise %67'si sağlık imkânlarının yetersizliğini bir sorun olarak görmektedir. Yapılan mülakatlarda görüşülen kişiler hastanenin olanaklarının yetersiz olduğunu ve sağlık çalışanlarının burada durmak istemediklerini belirtmişlerdir. Hoşgör (2009:38)' ün Doğu ve Güneydoğu bölgesinde yaşayan kadınlar ile ilgili yaptığı çalışmada ise devletin vatandaşa verdiği sağlık, eğitim gibi hizmetlerin yalnızca Türkçe sunulması, Türkçe bilmeyen kadınlar için önemli bir sorun olarak ortaya çıkarak, kadın vatandaşların devlet ile arasındaki mesafenin derinleşmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3-26. Katılımcıların Hakkâri'nin kadına baskı/şiddet sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet bir sorundur	%71	%70	%53
Hayır bir sorun değildir	%29	%30	%47
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=5,652$ $df=2$ $p=0,059$

Tablo 3.26'dan görüldüğü gibi Hakkâri'de kadına baskı ve şiddet oldukça fazladır. Müslüman kimliğini seçenlerin %71'i, Kürt kimliğini seçenlerin %70'i Hakkâri'de kadına baskı ve şiddeti bir sorun olarak görmektedir. Müslüman ve Kürt kimliği dışında kalanların ise %47'si, ki neredeyse yarısı, kadına baskı ve şiddeti bir sorun olarak görmemektedir. Hatırlatılması gereken diğer bir nokta Müslüman ve Kürt kimliği dışında kalanlar kategorisi içinde anne, eş gibi kimlik bileşenlerinin de bulunduğudır. Bu bağlamda bakıldığında şiddetin bu kategorideki kadınlar arasında biraz daha içselleştirilmiş olabileceğidir. Kürt kimliğini seçenlerin Kürt hareketindeki kadınların özgürleşmesi ve eşitlik-adalet söylemleriyle daha fazla mobilize oldukları varsayımını göz önüne alırsak kadınların, kadına baskı ve şiddeti içselleştirmemelerini daha iyi anlayabiliriz. Çağlayan (2007:216)'ın eşinden şiddet görmüş bir kadınla yaptığı görüşmede, kadının eşini HADEP'e şikâyet ettiğini ve gerekçe olarak kadına şiddetin Kürt hareketi söylemiyle çeliştiğini göstermesi kadının şiddete ve baskıya yine kimlik çerçevesinden baktığını bize gösterir. Özellikle ideolojik olarak mobilize olmuş kadınlar bu konuda daha bilinçlidir.

Altınay ve Arat (2007) tarafından Türkiye genelinde yapılan bir çalışmanın bulgularına göre kadınların %89,4'ü "haklı görülebilecek dayak yoktur" cevabını vermiştir. Kadınlar artık gerek kitle iletişim araçlarının gerekse ideolojik söylemlerin etkisiyle şiddete karşı daha bilinçlidir.

Tablo 3-23, 3-24, 3-25 ve 3-26'da etnik kimliği ilgilendirmeyen konularda etnik kimlik ve dini kimlik sahiplenmesi olanların tutumlarında farklılaşma olmadığı

görülmektedir. Etnik kimlik ve buna bağlı olarak yaşanan sorunlarda ise aşağıdaki tablolardan görüleceği üzere daha derin bir farklılaşma görülmektedir.

Tablo 3-27. Katılımcıların Hakkâri'nin polis/asker şiddeti sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet, bir sorundur	%52	%78	%67
Hayır, bir sorun değildir	%48	%22	%33
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=82,958$ $df=2$ $p=0,000$

Katılımcıların Hakkâri'nin polis/asker şiddetine ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında, etnik kimliğe dayalı kimlik benimseyenlerin %78'i bunun bir sorun olduğunu belirtirken, Müslüman kimliğini benimseyenlerin %52'si, Müslüman ve Kürt unsurlar dışında kimlik benimseyenlerin %67'si bir sorun olarak görmektedir. Darıcı (2009)'nın Adana'ya zorunlu göçle gelmiş Kürt ailelerinin şiddete eğilimli çocuklarıyla yaptığı çalışmada polis ve asker şiddetinin onların politik mobilizasyonlarında ve Kürt kimliği oluşumunda önemli bir belirleyici olduğu tespitine ulaşılmıştır. Yine Çağlayan (2007)'in polis tarafından gözaltına alınan Kürt kadınlarıyla yaptıkları görüşmede kadınların kendi bedenlerin ilişkin algıları da değiştiren deneyimler yaşadıklarını tespit etmiştir. Bu kadınlar ailelerinden biri dağda olan ya da politik etkinliklere katılan kadınlardı. Çoğu zaman kadınlar gözaltındayken giysileri soyulmuştur. Kadın bedeni üzerinden tanımlanan “namus” kavramı söz konusu milli bir dava olduğu zaman onlara göre kirlenmemektedir. Dolayısıyla kadınların polis-asker gibi devlet kolluk görevlileriyle yaşadıkları şiddet deneyimleri, onların hem toplumsal cinsiyet kimliklerinin hem de etnik kimliklerinin dönüşümünde oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Kürt kimliğini benimseyen kadınların %78'inin bunu bir sorun olarak görmesinin nedeni bu duruma bağlanabilir.

Nicelik bakımından bölgedeki polis ve askerin çokluğu bir görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

T.K: “Burada bir doktora en az yirmi bin hasta düşer ama bir kişiye üç polis düşer”

Tablo 3-28. Katılımcıların Hakkâri’nin PKK sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet, bir sorundur	%60	%35	%31
Hayır, bir sorun değildir	%40	%65	%69
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=69,711$ $df=2$ $p=0,000$

Müslüman kimliğini seçenlerin %60’ı PKK’yı Hakkâri’nin bir sorunu olarak görürken, Kürt kimliğini seçenlerin %65’i, Müslüman ve Kürt kimliği dışında kimlik sahiplenmesi olanların %69’u PKK’yı bir sorun olarak görmemektedir. Okyar (2010) tarafından Van’da yapılan bir çalışmaya göre kişilerin dindarlıkları arttıkça PKK’ya olan sempatinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Elbette bu soru PKK’ya olan sempatiyi ölçen bir soru olmamakla birlikte, sorun olarak görmemelerinin kimlik sahiplenmesiyle bir ilişkisi olduğu sonucuna götürmektedir.

Tablo 3-29. Katılımcıların Hakkâri’nin Anadilde eğitim sorununa ilişkin değerlendirmeleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evet, bir sorundur	%66	%87	%64
Hayır, bir sorun değildir	%34	%13	%36
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=73,642$ $df=2$ $p=0,000$

Katılımcıların Hakkâri’nin anadilde eğitim soruna ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında Müslüman kimliğini seçenlerin %66’sı ve Müslüman ve Kürtlük dışında

Kimlik benimseyenlerin %64'ü bunu bir sorun olarak addetmektedir. Kürt kimliğini seçenlere baktığımızda ise bu oranın %87'lere çıktığını görmekteyiz. Yuval-Davis (2010)'in belirttiği gibi milliyetçi projelerde kadına verilen rollerden birisi kültürel yeniden üretim idi. Bu bağlamda bakıldığında Hakkâri'de yaşayan kadınların Kürt Kültürünün en büyük bileşeni olan Kürtçeye verilen önemin bu denli yüksek olmasının nedenini bize sunmaktadır. Çünkü kadınlara kültürün gelecek nesillere aktarılması misyonu verilmiştir.

Kürt hareketi söyleminde kültürel bir hak talebi olan anadilde eğitim hakkı bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Örneğin SETA ve POLLMARK (2009) tarafından Türkiye genelinde yapılan bir çalışmaya göre Kürt sorunun çözümü için Kürtlere daha fazla kültürel hak tanınmasının Türkiye'nin birliğini bozacağına inananların oranı Türk katılımcılar içerisinde %47,3 iken, Kürt katılımcıların %74'ü bozmayacağını belirtmiştir. Yine aynı şekilde Kürt sorununun çözümü için Kürtçe'nin kullanımına yönelik yasakların kalkmasına Kürtlerin %78'i olumlu yanıt verirken, Türklerin %52'si olumsuz yanıt vermiştir.

3.2.3. Dışlanma algısı

Kadınların dışlanma algılarıyla ilgili bu bölümde, kadınların etnik ve dini kimliklerine göre dışlanma algılarının da farklılık gösterdiği görülmektedir. Dışlanmaya uğrayanların dışlanma nedenlerine ve dışlanmaya maruz kaldıkları yerlere bakıldığında etnik kimlik sahiplenmesi olanların dini kimlik sahiplenmesi olanlardan dışlanma algıları bakımından ortaya çıkan bu farklılık algılarının daha fazla bir siyasi bilinçle oluşma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3-30. Katılımcıların dışlanma yaşama durumları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Dışlanma yaşadım	%16	%16	%22
Dışlanma yaşamadım	%79	%83	%78
Bilmiyorum	%5	%1	%0
Toplam	557 (%100)	576 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 8			

$\chi^2=16,540$ $df=6$ $p=0,011$

Katılımcılara dışlanma yaşama durumlarıyla ilgili soruya Kürt kimliğini seçenlerin %83'ü ve Müslüman kimliğini seçenlerin %79'u, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %78'i dışlanma yaşamadıklarını cevabını vermişlerdir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik benimseyenlerin ise biraz daha fazla dışlanmaya maruz kaldığını görmekteyiz.

Çağlayan (2007:213) tarafından Kürt hareketi içinde kadın kimliğinin dönüşümü ile ilgili yapılan çalışmada yaptığı bir tespiti göre kadınların Kürt kimliğini oluştururken yaşadıkları hak ihlalleri ve yoksulluk dışlanmışlık hissi oluşmasında önemli bir faktördür. Hakkârî'de yaşayan kadınların dışlanmışlık durumlarıyla ilgili daha net sonuçlara ulaşabilmek için dışlanma yaşayanların dışlanma nedenlerine ve dışlanma yaşadıkları yerlere bakmak daha önemli görülmektedir.

Tablo 3-31. Katılımcılar içerisinde dışlanma yaşayanların dışlanmaya uğradıkları yerler

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Resmi devlet kurumunda (okul, hastane, karakol)	%13	%22	%25
Sokakta/işyerinde	%27	%9	%0
Özel alan (ev)	%34	%32	%38
İki veya daha fazla ortamda	%26	%37	%37
TOPLAM	88 (%100)	92 (%100)	8 (%100)
Kayıp veri: 1			

$\chi^2=14,794$ $df=6$ $p=0,022$

Katılımcılar içerisinde dışlanma yaşayanların dışlanmaya uğradıkları yerlere bakıldığında Müslüman kimliğini seçenlerin %34'ü, Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %38'i en fazla dışlanmaya özel alan (evde) uğramaktadırlar. Kürt kimliğini seçenler ise birden fazla ortamda %37'lik oranla dışlanmaya uğradıklarını belirtmişlerdir. Yine Kürt kimliğini seçenlerin en fazla dışlanmaya uğradıkları yerler arasında %22'lik bir oranla resmi devlet kurumları (okul, hastane, karakol) bulunmaktadır. Çağlayan (2007:213)'ye göre bilinçlenme ve mobilizasyon süreçleri kadınların ailede, toplumda ve yer aldıkları kurumlarda ikincil konumlarını fark etmelerine neden olmuştur.

Etnik kimliğe dayalı dışlanma kendisini mekânsal boyut için içine katıldığında daha fazla göstermektedir. Ülkemizde zorunlu göç ile büyükşehirlere göç etmiş Kürt vatandaşlarla ilgili yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006). “Öteki” ile karşılaşma dışlanmışlık algısını daha da pekiştirmektedir. İstanbul’da Yüksek (2006) tarafından yapılan bir çalışmada zorunlu göç ile birlikte kentin kenar mahallelerine yerleşen Kürtlerin daha fazla dışlanma hissettiği, yardım dağıtılacağı zaman göçmenler ve yerliler arasında ayrımcılık yapıldığını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla Hakkâri’deki kadınlar söz konusu olduğunda “öteki” ile karşılaşma durumu devlet kurumlarına gittikleri zaman Türkiye’nin başka illerinden gelen kamu görevlileri ile karşılaştıklarında söz konusu olmaktadır.

Tablo 3-32. Katılımcılar içerisinde dışlanma yaşayanların dışlanma nedenleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Etnik kimlikleri nedeniyle dışlanmaya maruz kalanlar ⁹	%38	%61	%33
Dini kimlikleri nedeniyle dışlanmaya maruz kalanlar ¹⁰	%4	%5	%0
Kadın olmaları nedeniyle dışlanmaya maruz kalanlar ¹¹	%32	%23	%56
¹² Diğer	%26	%11	%11
TOPLAM	84 (%100)	90 (%100)	9 (%100)
Kayıp veri:6			

$$x^2=14,818 \quad df=6 \quad p=0,022$$

Katılımcılar içerisinde dışlanma yaşayanların dışlanma nedenlerine bakıldığında Müslüman kimliğini seçenlerin en fazla dışlanmaya maruz kalma nedenlerinin %38 ile etnik kimlik olduğunu görmekteyiz. Yine Müslüman kimliğini seçenlerin ikinci en fazla dışlanmaya maruz kalma nedenleri kadın olmaları nedeniyledir. Kürt kimliğini seçenlerin en fazla dışlanmaya etnik kimlikleri nedeniyle olduğunu görüyoruz. Yine Kürt kimliğini seçenlerin ikinci en fazla dışlanma nedeni kadın olmaları nedeniyledir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %56'sı en çok dışlanmaya %56 ile kadın olmaları nedeniyle maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Özetle Müslüman ve Kürt kimliğini seçenler en çok etnik kimlikleri nedeniyle en fazla dışlanmaya uğrarken, Müslüman ve Kürt dışında kimlik benimseyenler en fazla kadın olmaları nedeniyle dışlanmaya maruz kalmaktadır. Hakkâri'de yaşayan kadınlar için etnik kimlikleri ve kadın olmaları dışlanmanın en önemli belirleyicileridir.

Bir önceki tablodan (Tablo. 3-31) katılımcıların en fazla dışlanmaya maruz

⁹Bu seçenek etnik kimlik ile birlikte (dini kimlik ve kadın olmak seçenekleri dışında) Hakkarili olmak, aksan, konuşulan dil cevaplarını tek başına veya kombinasyonlarını içerir.

¹⁰Bu seçenek dini kimlik ile birlikte (etnik kimlik, Hakkarili olmak, aksan, konuşulan dil hariç) maddi durum seçeneklerinin birlikte kullanımını içerir.

¹¹Bu seçenek kadın olmak ile birlikte (etnik ve dini kimlik hariç) fiziksel görünüm seçeneğini tek başına veya kombinasyonlarını içerir. Ayrıca etnik ve dini kimlik dışında kadının geçtiği kombinasyonlar da buraya konmuştur.

¹²Bu seçenek etnik, dini kimlik ve kadın olmak seçenekleri ve bunların kombinasyonları dışında neden belirtenlerin birbiriyle kombinasyonu olarak diğer seçeneğinde toplanmıştır.

kaldıkları yerlere bakıldığında özel alanda(ev) dışlanma yaşayanların en fazla dışlanma yaşadığı alanlardır. Kürt hareketi söyleminde kadının özgürleşmesinin önemli olduğunun özellikle altı çizilirken kadının en fazla dışlanma yaşanan yerin yine aile içerisinde olması çelişki yaratmaktadır.

Değinilmesi gereken diğer bir dışlanma faktörü olan etnik kimlik katılımcıların en fazla dışlanma nedenidir. Adaman ve Keyder (2006) 'in dışlanma ile ilgili yaptığı çalışmada katılımcıların %18'i etnik kökenleri, %17'si şiveleri nedeni ile dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kadınlar erkeklerden daha fazla kendilerini dışlanmış hissetmektedir. Çağlayan (2007:193)'a göre modernleşme projesinin "modern, kurtulmuş Türk kadını söylemi" Kürt kadınları için ezilmişlikten, eşitsizlikten kurtulmanın bir referansı olarak algılanmış, kimlik siyaseti bağlamında bir hak talebine yol açmıştır.

Kuramsal ve Kavramsal çerçevede ele alındığı gibi siyasal katılımın ilk aşaması olarak bazı siyasal konularda görüş sahibi olmak gösterilmiştir (Dahl, 1963; Baykal, 1970; Kapani, 2009). Bu yüzden de bu bölümde kadınların temel konularda siyasi görüşlerinin etnik ve dini temelde ayrılıp ayrılmadığı analiz edilmek istenmiştir. Etnik kimliği ve etnik siyaset mobilizasyonunu ilgilendiren konularda Kürt kimliğini benimseyenler ile öbür kimlikleri benimseyenler ayrılmaktadır. Örneğin bölgesel yönetimlere daha fazla siyasi ve idari sorumlulukların verilmesi, polis/asker şiddeti, PKK, dışlanma gibi kimliklere dayalı sorulara verilen cevaplarda kadınların kimlik sahiplenmesine göre bu konulara yaklaşımlarında bir farklılaşma görülmektedir.

Kültürel ve siyasal hayatın öbür alanlarında başka bir deyişle etnik kimlik mobilizasyonu ile alakalı olmayan sorularda, örneğin töre, Hakkâri'nin sağlık sorunları ile ilgili cevaplara bakıldığında üç kimlik kategorisi arasında bir farklılaşma görülmemektedir. Dolayısıyla Hakkâri'de yaşayan kadınların politik bilinç düzeylerinde belirleyici etkenin kimlik sahiplenmeleri olduğu söylenebilir. Gerek etnik gerek dini kimliklere ilişkin söylemler kadınların kimliklerin oluşmasında ve bu anlamda belli bir politik bilinç geliştirmelerinde önemli bir katalizördür.

3.3. Devlet Algısı ve Devletten Beklentiler

Bu bölümde Hakkâri’de yaşayan kadınların vatandaşlık bilinci bağlamında Devlet algıları ve Devletten beklentilerinin kimlik sahiplenmelerine göre hangi noktalarda farklılaşıp hangi noktalarda birleştiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Vatandaşlık birey ve devlet arasındaki ilişkiyi kapsayan bir kavram olarak (Yuval-Davis, 2010) ele alınmış bu anlamda bireyin devlete ve devletin verdiği hizmetlere ilişkin tutumu ve vatandaşlığa verdiği önem ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 3-33. Katılımcıların devletin temel görevinin sağlık hizmeti olması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Katılıyorum	%95	%95	%88
Katılmıyorum	%3	%3	%6
Bilmiyorum	%2	%2	%6
TOPLAM	556 (%100)	574 (%100)	35 (%100)
Kayıp veri: 12			

$\chi^2=4,241$ $df=4$ $p=0,374$

Katılımcıların devletin temel görevinin sağlık hizmeti olması gerektiği konusundaki görüşleri sorulduğunda Tablo 3-33.’den görüldüğü gibi kimlik seçimine göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Müslüman ve Kürt kimliğini seçenlerin %95’i, Müslüman ve Kürt dışında unsurları seçenlerin %88’i devletin temel görevinin sağlık hizmeti olması gerektiğini düşünmektedir. Yapılan mülakatlarda bir görüşmecinin söyledikleri, sağlık hizmetlerinin devlet tarafından karşılanmasının beklentisinin bu kadar yüksek olmasına rağmen Devlet algısına karşı güvensizliği ortaya koymaktadır.

E.D:” Burada doğumlar genellikle evde yapılıyor, kimse hastaneye gitmeyi tercih etmiyor. Hastanede doğum yapanlar da şartlar ne olursa olsun normal doğum istiyor. Çünkü sezaryen doğumda kadınların istekleri dışında kısırlaştırılacağına inanıyorlar. Hatta bir doktor bu yüzden birçok hastasını kaybetti.”

Kadınların bu tutumunun altında devletin Kürt halkının üremesini engellemek için bir takım şeyler yaptığı algısı yatmaktadır.

Tablo 3-34. Katılımcıların devletin temel görevinin eğitim hizmeti olması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Katılıyorum	%95	%96	%81
Katılmıyorum	%2	%3	%8
Bilmiyorum	%3	%1	%11
TOPLAM	561 (%100)	576 (%100)	37 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=23,653$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların devletin temel görevinin eğitim hizmeti olması gerektiği konusundaki görüşleri sorulduğunda Tablo 3-34.'den görüldüğü gibi etnik ve dini kimliklere göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Müslüman kimliğini seçenlerin %95'i, Kürt kimliğini seçenlerin %96'sı, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %81'i devletin temel görevinin eğitim hizmeti olması gerektiğini düşünmektedir

Tablo 3-35. Katılımcıların devletin temel görevinin ekonomik faaliyetlerde (üretimde) bulunması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Katılıyorum	%91	%93	%77
Katılmıyorum	%6	%5	%6
Bilmiyorum	%3	%2	%13
Toplam	555 (%100)	567 (%100)	35 (%100)
Kayıp veri: 20			

$\chi^2=27,392$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların devletin temel görevinin ekonomik faaliyetlerde (üretimde) bulunması gerektiği konusundaki görüşleri sorulduğunda Tablo 3-35'e bakıldığında

etnik ve dini kimliklere göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Müslüman kimliğini seçenlerin %91'i, Kürt kimliğini seçenlerin %93'ü, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %77'si devletin temel görevinin eğitim ekonomik faaliyetlerde (üretimde) bulunması gerektiğini düşünmektedir.

Hakkâri'deki katılımcıların sosyal devlet anlayışının oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Öte yandan devletin yaptığı sosyal yardımlara da bir o kadar temkinli yaklaştıkları görülmektedir. Yapılan mülakatlarda bu anlamda ifade edilenler şunlardır:

M.B. : “Biz Hakkâri belediyesinden yardıma muhtaç insanların ismini almamıza rağmen yardım kolileriyle kapılarını çaldık, bizi devlet zannedip kapıyı açmadılar. Burada Ahmet oturuyormuş diye sorduğumuzda yok öyle biri dediler. Yardım için geldiğimize inanmadılar. Sanki biz onların oğlunu kocasını almaya geldik zannettiler.”

Z.B.: “Enerji Bakanlığının enerji tasarrufu kampanyası dahilinde okullardaki öğrencilere evlere götürmeleri için tasarruflu ampuller dağıttı. Birisi bir söylenti çıkardı bu ampüllerin içinde kamera ve mikrofon var devlet sizi dinleyecek ve gözetleyecek. Bunun üzerine öğrenciler daha eve götürmeden aldıkları ampulleri kırıp çöpe attı.”

T.P: “Burada halkın yüzde 80'i -90'ı kömür yardımı alır. Ama çok kötü kömür verdiler. Yani vermeseler iyiydi. Biz burada sonbahardan ilkbahara kadar nefes hastalıklarıyla boğuşuyoruz. Hep kötü kömür yüzünden. Zaten Türkiye'de en kirli hava Hakkâri'de.”

Tablo 3-36. Katılımcıların devletin temel görevinin barınma ihtiyacını karşılaması gerektiği yönündeki düşünce hakkındaki görüşü

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Katılıyorum	%89	%91	%84
Katılmıyorum	%7	%7	%11
Bilmiyorum	%4	%2	%5
Toplam	560 (%100)	577 (%100)	37 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=4,195$ $df=4$ $p=0,380$

Katılımcıların devletin temel görevinin barınma ihtiyacını karşılaması gerektiği konusundaki görüşleri sorulduğunda Tablo 3-36'dan görüldüğü gibi etnik ve dini kimliklere göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Müslüman kimliğini seçenlerin %89'u, Kürt kimliğini seçenlerin %91'i, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %84'ü devletin temel görevinin eğitim ekonomik faaliyetlerde (üretimde) bulunması gerektiğini düşünmektedir.

Genel olarak bakıldığında katılımcıların barınma, sağlık, eğitim ve ekonomik faaliyetler yönünden devletten beklentilerinin yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu da Hakkâri'de yaşayan kadınların sosyal devlet anlayışlarının olduğu sonucuna bizi götürmektedir. Aşağıdaki tablolarda da kadınların devletin verdiği eğitim ve sağlık hizmetine ilişkin değerlendirmelerini görmekteyiz.

Tablo 3-37. Katılımcıların devletin verdiği eğitim hizmetinden memnuniyet durumları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Devletin verdiği eğitim hizmetinden memnunum	%43	%34	%53
Devletin verdiği eğitim hizmetinden memnun değilim	%54	%63	%42
Bilmiyorum	%3	%3	%5
TOPLAM	561 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 2			

$\chi^2=12,335$ $df=4$ $p=0,015$

Katılımcıların devletin verdiği eğitim hizmetinden memnuniyet durumlarına bakıldığında Müslüman kimliğini seçenlerin %43'ü, Kürt kimliğini seçenlerin %34'ü, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %53'ü devletin verdiği eğitim hizmetinden memnun olduklarını belirtmiştir. Kürt kimliğini seçenlerin %63'ü memnun olmadığı belirtmiştir. Devletin verdiği eğitim hizmetinden memnuniyet bakımından etnik ve dini kimlik benimseyenler arasında bir ayrışma görülmektedir. Görüşmecilerden bir tanesi eğitim hizmetlerinde öğretmenlerin Hakkârî'de fazla durmak istememesini ve bunun gerekçesini şu şekilde dile getirmiştir:

Y.M: "... Üniversite ile il milli eğitim müdürlüğü arasında bir çalışma yapıldı. Çocukların sık sık öğretmenin değişmesinin çocuklar için zor olduğu söylendi, öğretmenleri burada tutmak için ne yapılması gerektiği ortaya konuldu, ama bir işe yaramadı. Çünkü bazı öğretmenlerin buradan gitmek için sahte evlilik yapmakta bazıları ise öğrencilerle milliyetçi kavgalar çıkarıp can güvenliğini bahane edip buradan gitmek için gerekçe ortaya çıkarıyorlar."

Tablo 3-38. Katılımcıların devletin verdiği sağlık hizmetinden memnuniyet durumları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Devletin verdiği sağlık hizmetinden memnunum	%39	%30	%48
Devletin verdiği sağlık hizmetinden memnun değilim	%59	%68	%49
Bilmiyorum	%2	%2	%3
TOPLAM	561 (%100)	578 (%100)	35 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=13,980$ $df=4$ $p=0,007$

Katılımcıların devletin verdiği sağlık hizmetinden memnuniyet durumlarına bakıldığında eğitim hizmetine göre daha az bir memnuniyet durumları olduğu görülmektedir. Özellikle de Kürt kimliğini benimseyenler diğer kimliklere göre daha az memnundur. Müslüman kimliğini seçenlerin %39'u devletin verdiği sağlık hizmetinden memnun olduğunu belirtirken, Kürt kimliğini seçenlerin %30'u, Müslüman ve Kürt dışında unsurları seçenlerin ise %48'i memnun olduğunu belirtmiştir.

Devletten beklentiler yönünde bütün katılımcılar arasında bir uzlaşma var iken, devletin verdiği hizmetler konusunda etnik kimlik sahiplenmesi olanlar memnuniyet durumları bakımından farklılaşmaktadır. K.M. ile yapılan mülakatta Hakkâri'deki sağlık hizmetlerinin yetersizliğini şu şekilde dile getirmiştir:

K.M: “Özel hastane yok 1 tane devlet hastanesi var. Önceleri ne olursa Van’a sevk ediyorlardı, şimdi daha iyi, ama yine de ilgilenmiyorlar. Gidiyorsun sana hemen bakıyor ilaç yazıyor, neyin var sana bahsetmiyor konuşmuyorlar seninle. Zaten çoğu genç bir an önce buradan gitmek istiyorlar.”

Tablo 3-39. Katılımcıların TC vatandaşı olmaya verdiği önem

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Önemli	%84	%59	%78
Ne önemli ne önemsiz	%7	%14	%8
Hiç önemli değil	%9	%27	%14
TOPLAM	545 (%100)	572 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 24			

$\chi^2=85,463$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların TC vatandaşı olmaya verdiği öneme Tablo 3-39'dan bakıldığında ise kimliklere göre belirgin bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Müslüman kimliğini seçenlerin %84'ü TC vatandaşı olmanın önemli olduğunu belirtirken, Kürt kimliğini seçenlere baktığımızda bu oranın %59'lara gerilediğini görüyoruz. Müslüman ve Kürt dışında kimlik benimseyenlerin ise %78'i TC vatandaşı olmanın önemli olduğunu belirtmiştir. SETA ve POLLMARK tarafından yapılan araştırmada ise kendini Kürt olarak tanımlayanların %76,5'i Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın önemli olduğu söylemiştir.

3.4. Klasik Politik Katılım Dinamikleri

Bu bölümde Hakkâri'de yaşayan kadınların oy verirken kime danıştıkları, hangi partiye oy vermek istedikleri, en çok beğendikleri erkek ve kadın siyasetçiler ile

etnik ve dini kimlik sahiplenmeleri arasındaki ilişkiye bakılacaktır.

Tablo 3-40. Katılımcıların oy verirken kime danıştıkları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Kendim karar veririm	%91	%84	%86
Kocam karar verir	%5	%7	%3
Aile büyüklerim karar verir	%4	%9	%11
TOPLAM	537 (%100)	575 (%100)	37 (%100)
Kayıp veri: 28			

$\chi^2=17,096$ $df=8$ $p=0,029$

Katılımcılara oy verirken kime danışsınız sorusu yöneltildiğinde Tablo 3-40'dan görüleceği üzere büyük bir oranda kendim karar veririm yanıtı verilmiştir. Müslüman kimliğini seçenlerin %91'i, Kürt kimliğini seçenlerin %84'ü, Müslüman ve Kürt dışında kalanların ise %86'sı oy verirken kendileri karar verdiklerini belirtmişlerdir. Belirtilmesi gereken ve tabloda göze çarpan diğer bir husus Müslüman ve Kürt kimliği dışında kimlik sahiplenmesi olanların %11'i oy verirken aile büyüklerine danıştıklarını belirtmeleridir. Bu oranın diğer kimlik kategorilerine oranla az da olsa biraz daha yüksek olmasını siyasi ve ideolojik mobilizasyonlarının daha az olmasına bağlanabilir.

Tablo 3-41. Katılımcıların hangi partiye oy vermek istediği

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
BDP	%47	%75	%50
AKP	%33	%15	%35
Hiçbirine vermem	%14	%8	%4
Diğer	%6	%2	%11
TOPLAM	445 (%100)	538 (%100)	26 (%100)
Kayıp veri: 168			

$\chi^2=86,499$ $df=6$ $p=0,000$

Katılımcılara hangi partiye oy vermek istedikleri ile ilgili yöneltilen soruda Kürt kimliğini seçenlerin %75'i, Müslüman kimliğini seçenlerin %47'si, Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %50'si BDP'ye oy vermek istediğini belirtmiştir. Müslüman kimliğini seçenlerin %33'ü, Kürt kimliğini seçenlerin %15'i, Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %35'i AKP'ye oy vermek istediğini belirtmiştir. Dolayısıyla Kürt milliyetçi hareketini temsil eden bir parti olan BDP'nin bölgede önemli bir üstünlüğünün olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Fakat bölgede önemli bir etkinliği olan dini muhafazakârlık ekseninde siyaset yapan AKP'nin de önemli bir gücünün olduğu gerçeği de yadsınamaz. Öyle ki dini kimlik sahiplenmesinin bu denli yüksek olduğu bir bölgede AKP'nin etnik milliyetçilik eksenini kırıncı bir özellik gösterdiği söylenebilir. Çünkü Türkiye'de gerek İslami kimlik gerekse etnik kimlik kültürel kimlik ve tanınma taleplerinin siyasallaşmalarını talep etmeleri bakımında ortak paydada buluşmaktadır (Keyman, 2005).

Bölgede yapılan mülakatlarda aşiretlerin seçmenlerin kararlarını etkilemede eskiden daha az fakat hala devam eden bir etkisinin olduğu bir görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

MB: “Şu son genel seçime kadar (2011) burada adaylar aşiretler tarafından desteklenirdi. Ama ilk defa bu seçimde bu BDP tarafından yıkıldı. AKP'nin adayı aşiretin desteklediği adaydı. BDP ise ‘ üç bölde üç bağımsız aday hemen hemen eşit oy aldı. Herkes o bölgedeki adaya verdi. Hatta adayın biri rakip aşiretin bölgesinden gösterildi yinede istenilen oyu aldı. Bu Hakkâri için çok yeni bir şey. Kimse henüz ne olduğunu anlayabilmiş değil. Ama BDP aşiret yapısını yıkmayı başardı.”

Bu durum, yani aşiretlerin siyasi kararları etkileme gücünün sarsılması bölgede etnik kimlik bilincinin aşiret aidiyetinin önüne geçmesi şeklinde yorumlanabilir. BDP'nin Hakkari'de yaşayan esnaf üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu bir görüşmecinin şu sözlerinden anlayabiliriz:

Y.M: “Burada bilinçsiz ve körü körüne bir itaat var, insanlar sorgulamıyor. Şuradan bir çocuğu dükkânlara gönder yarın kepenk

kapatılacak de, hepsi ertesi günü kepengini kapatır. Belediye yok öyle bir şey diye anons yapsa bile önce inanmazlar herkes yanındaki dükkânlara bakar, önce biri açsın sonra ben açayım der. Bir kısmı BDP'ye telefon eder sorar, tabi BDP hiçbir zaman açın ya da kapatın demez telefonda, çok politiktir. Ama onlar birbirlerini anlarlar. Eğer BDP aç demişse o dükkân sahibi kepengini açar, zaten bunu gören diğerleri de birer ikişer kepenklerini açar.”

Tablo 3-42. Katılımcıların en çok beğendiği erkek siyasetçi

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Recep Tayyip Erdoğan	%29	%14	%19
Kürt Milliyetçisi Siyasetçiler	%29	%74	%42
Diğer siyasetçiler	%6	%4	%23
Hiçbiri	%36	%8	%16
TOPLAM	427 (%100)	519 (%100)	26 (%100)
Kayıp veri: 205			

$\chi^2=3,231$ $df=6$ $p=0,000$

Katılımcılara en çok beğendikleri erkek siyasetçinin sorulduğu soruda alınan cevapları Tablo 3-42.'den incelediğimizde Kürt kimliğini seçenlerin %74'ü, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %42'si, Müslüman kimliğini seçenlerin ise %29'unun Kürt milliyetçisi erkek siyasetçileri beğendikleri görülmektedir. Öte yandan dini muhafazakârlık ekseninde siyaset yapan AKP'nin genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan' ı Müslüman kimliğini seçenlerin %29'u, Müslüman ve Kürt dışında kalanların %19'u bir siyasetçi olarak beğenmektedir. Diğer seçeneğindeki siyasetçileri (Recep Tayyip Erdoğan ve Kürt milliyetçisi siyasetçiler dışındakiler) Müslüman kimliğini seçenler ve Kürt kimliğini seçenler daha az beğendiklerini belirtirken, Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %23'ü diğer siyasetçileri beğendiklerini belirtmişlerdir. Diğer seçeneğinde Kemal Kılıçdaroğlu, Abdullah Gül, Hakan Şükür, Recep Akdağ, Bülent Arınç, Egemen Bağış, Turgut Özal, İdris Naim Şahin gibi siyasetçiler söylenmiştir. Dolayısıyla katılımcıların beğendikleri erkek siyasetçi tutumlarına bakıldığında tüm kimlik kategorilerinin birbirinden farklılaştığını görüyoruz.

Tablo 3-43. Katılımcıların en çok beğendiği kadın siyasetçi

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Kürt milliyetçisi siyasetçiler	%21	%72	%48
Diğer politikacı kadınlar	%10	%8	%26
Hiçbiri	%69	%20	%26
TOPLAM	364 (%100)	483 (%100)	23 (%100)
Kayıp veri: 307			

$\chi^2=2,406$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların en çok beğendiği kadın siyasetçiler ile ilgili tutumlarına Tablo 3-43.'den bakıldığında tüm kimlik kategorileri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Kürt kimliğini seçen kadınların %72'si Kürt milliyetçisi siyasetçi kadınları beğendiklerini belirtirken, Müslüman kimliğini seçen kadınların %69'ı hiçbir siyasetçi kadını beğenmediklerini belirtmişlerdir. Müslüman ve Kürt dışında kalan kadınların ise %48'i Kürt milliyetçisi kadınları beğendiklerini belirtmişlerdir. Diğer politikacı kadınlar seçeneği; Tansu Çiller, Nimet Çubukçu, Şafak Pavey, Nimet Çubukçu, Sabahat Akkiraz gibi politikacıları içermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi kadınlara politik mücadelede önemli bir yer veren Kürt hareketinde Kürt kadın kimliğinin inşasında sembol kadınların önemi büyüktür. Örneğin bu kadınlar içerisinde Leyla Zana önemli bir politik figürdür. Leyla Zana'nın Kurtulmuş Kürt kadın kimliğinin simgesi olduğunu belirten Çağlayan (2012)'ın bu tespiti etnik kimliği sahiplenen kadınların Kürt milliyetçisi siyasetçi kadınlara bu kadar yüksek oranda ilgi duymalarının nedenini bize vermektedir.

Anthias ve Yuval-Davis (1989:7)'in Milliyetçi hareketlerde kadına verilen rollerden birisinin "Etnik toplulukların ideolojik olarak yeniden üretiminde rol alarak ve kültürün gelecek nesillere yeniden aktarıcı olarak" rol almalarını hatırlarsak, Kürt hareketinde politik mücadelede aktif rol üstlenen kadınların 2. BDP kongresinde yerel kıyafetleriyle yer almalarının alt okumasını rahatlıkla yapabiliriz. BDP Genel Merkezi Kadın Meclisi tarafından 2. Kadın kongresinde¹³ BDP milletvekilleri Ayla Akat Ata,

¹³<http://www.haberturk.com/gundem/haber/839765-bdp-2-kadin-kongresi-yapildi>. 30 Nisan 2013'de erişildi

Sebahat Tuncel, Aysel Tuğluk, Nursel Doğan, Emine Ayna'nın Kürt kadınının otantikliğinin simgesi olan “yerel kıyafet”ler ile kongreye katılmaları kadınlara milliyetçi hareketlerde verilen rollerden olan hem kültürünün gelecek nesillere aktarıcısı rolü hem politik mücadelelere katılımcı olarak yer alma rolünü bize vermektedir. Hakkâri’de kadınlarla yaptığımız mülakatlarda bir katılımcının söyledikleri yerel kıyafetlerin orada yaşayan kadınların kimlik bilinçlerini anlamak açısından önemlidir:

“Burada gençler Türk kıyafeti giyiyorlar. Bu bazen tepki çekiyor, bizim kıyafetimiz (Kürt kıyafeti) artık çok giyilmiyor. Genelde düğünlerde giyiliyor”.

Resim 3-1. Kürt milli hareketinde hem otantikliğin hem de politik mücadelenin simgesi kadın milletvekilleri¹⁴

¹⁴<http://www.haberturk.com/gundem/haber/839765-bdp-2-kadin-kongresi-yapildi> alanından 30 Nisan 2013’de erişildi.

Tablo 3-44. Katılımcıların kızlarının bir siyasi partiye üye olmaları konusundaki görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt Dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Kızımın bir siyasi partiye üye olmasını isterim	%27	%35	%27
Kızımın bir siyasi partiye üye olmasını istemem	%57	%53	%33
Bilmiyorum	%16	%12	%40
TOPLAM	557 (%100)	573 (%100)	33 (%100)
Kayıp veri: 14			

$\chi^2=26,365$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcılara kızlarının bir siyasi partiye üye olmaları konusundaki görüşlerine Tablo 3-44.'den bakıldığında Kürt kimliğini seçenlerin %35'i kızımın bir siyasi partiye üye olmasını isterim derken, Müslüman kimliğini ve Müslüman ve Kürt dışında bir kimlik seçenlerin %27'si kızımın bir siyasi partiye üye olmasını istemediklerini belirtmiştir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %40'ı bilmiyorum yanıtı vererek çekinik kalmış olmaları ayrıca dikkat çekicidir. Etnik kimlik sahiplenmesi olanlar daha fazla kızlarının siyasi ortamda faaliyet göstermesini istemektedir. Çağlayan (2007)'nin HADEP'te aktif olarak çalışan kadınlarla yaptığı çalışmada kadınların %60'ı kızlarının kendileri gibi bir siyasi partide çalışmasını istediklerini belirtmişlerdir. Fakat kadınların %85'i HADEP'in söylediklerinin doğruluğuna inanmakla birlikte uygulamada kadına ayrımcılık yapıldığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla siyasi olarak faaliyet gösteren kadınların bilinç düzeylerinin daha fazla geliştiğini ve daha eşitlikçi bir tutum izledikleri söylenebilir.

Tablo 3-45. Katılımcıların kızlarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaları konusundaki görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Kızımın bir sivil toplum kuruluşuna üye olmasını isterim	%46	%63	%61
Kızımın bir sivil toplum kuruluşuna üye olmasını istemem	%37	%29	%20
Bilmiyorum	%17	%8	%19
TOPLAM	560 (%100)	577 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 4			

$\chi^2=42,541$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların kızlarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmalarına bir siyasi partiye üye olmalarından daha fazla sıcak baktıkları görülmektedir. Özellikle Kürt kimliğini benimseyenlerin %63'i kızlarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmasını istemektedir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenlerin %61'i bu duruma sıcak bakarken, Müslüman kimliğini seçenlerin %37'si kızının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmasını istemediğini belirtmiştir.

Tablo 3-46. Katılımcıların oğullarının bir siyasi partiye üye olmaları konusundaki görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Oğlumun bir siyasi partiye üye olmasını isterim	%28	%48	%45
Oğlumun bir siyasi partiye üye olmasını istemem	%55	%44	%33
Bilmiyorum	%17	%8	%22
TOPLAM	561 (%100)	576 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 4			

$\chi^2=58,422$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcılara oğullarının bir siyasi partiye üye olması konusundaki görüşleri sorulduğunda yine Kürt kimliğini benimseyenler daha yüksek bir oranla (%48) bu

duruma sıcak baktıklarını belirtmişlerdir. Müslüman ve Kürt dışında kalanların %45'i oğullarının bir siyasi partiye üye olmasını istediklerini belirtirken, Müslüman kimliğini seçenlerin %55 gibi büyük bir oranı oğullarının bir siyasi partiye üye olmasını istemediğini belirtmiştir.

Tablo 3-47. Katılımcıların oğullarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaları konusundaki görüşleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Oğlumun bir sivil toplum kuruluşuna üye olmasını isterim	%48	%66	%69
Oğlumun bir sivil toplum kuruluşuna üye olmasını istemem	%34	%27	%17
Bilmiyorum	%18	%7	%14
TOPLAM	559 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 4			

$\chi^2=52,124$ $df=4$ $p=0,000$

Katılımcıların oğullarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaları konusundaki tutumlarına bakıldığında Kürt kimliğini seçenlerin %66'sı, Müslüman kimliğini seçenlerin %48'i, Müslüman ve Kürt dışında kalanların ise %69'u oğullarının bir sivil toplum kuruluşuna üye olmalarını istediklerini belirtmişlerdir.

Siyasi partilere ve sivil toplum kuruluşlarında çocuklarının faaliyet gösterme konusunda Müslüman kimliğini seçenlerin daha mesafeli durdukları göze çapmaktadır. Tüm katılımcılar açısından bir sivil toplum kuruluşuna üyelik bir siyasi partiye üye olmaktan daha kabul edilebilir bir durumdur. Tüm katılımcıların erkek ve kız çocuklarına ilişkin tutumlarında ise bu bağlamda bir farklılaşma görülmemektedir. Kadınlar cinsiyetçi bir tutum izlemedikleri ve eşitlikçi oldukları söylenebilir. Kamusal alana katılıma biraz mesafeli yaklaşımlarını etkileyen farklı dinamikler söz konusu olabilir.

3.5. Alternatif Politik Katılım Dinamikleri

Geçtiğimiz bölümlerde Hakkâri’de yaşayan kadınların siyasete katılımının pasif yönünü oluşturan politik bilinç ve tutumları ele alındı. Bu bölümde ise katılımcıların kimlik sahiplenmeleri ile aktif politik eylemleri arasındaki ilişki ele alınacaktır. Çünkü kadınların birer vatandaş olarak sorunların çözümüne yönelik eylemleri ya da eylemsizlikleri önem taşımaktadır. Kuramsal çerçeve bölümünde ele alınan Kürt milliyetçi hareketinde Kürt Kadınının yerine ilişkin söylemlerde özgürleşmeleri ve söz konusu politik mücadelede aktif özneler olarak yer almalarının önemine değinilmişti. Kürt kadınlarının özellikle 1990’lardan itibaren sembolik bir temsilden politik alanda aktif birer özneye dönüştüğü belirten Çağlayan (2012) bunun Kürt kadın kimliğinin dönüşümünde önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Hakkâri’de yaşayan kadınların politik olarak aktif eylemde bulunmaları beklenebilir. Bu bölümde katılımcıların kimlik sahiplenmeleri dikkate alınarak siyasal katılımın eylemsel boyutunda ne derece etkin oldukları analiz edilemeye çalışılacaktır.

Tablo 3-48. Katılımcıların evde siyaset konuşma durumları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Evde siyaset konuşurum	%20	%47	%31
Evde siyaset konuşmam	%80	%53	%69
TOPLAM	560 (%100)	578 (%100)	36 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=96,980$ $df=2$ $p=0,000$

Katılımcıların evde siyaset konuşma durumlarına bakıldığında Tablo 3-48.’den görüleceği üzere Müslüman kimliğini seçenlerin %20’si, Kürt Kimliğini seçenlerin ise %47’si evde siyaset konuştuklarını belirtmişlerdir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik sahiplenmesi olanların ise %31’i evde siyaset konuştuklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu bizi kimlik sahiplenmesi ile evde siyaset konuşma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna götürmektedir. Kürt kimliğini sahipleneler arasında evde siyaset konuşma durumunun yüksek olmasını siyasi mobilizasyonun yüksek olmasına

bağlanabilir.

Tablo 3-49. Katılımcıların çevreleriyle siyaset konuşma durumları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Çevremdeki kişilerle siyaset konuşurum	%15	%39	%30
Çevremdeki kişilerle siyaset konuşmam	%85	%61	%70
TOPLAM	560 (%100)	577 (%100)	37 (%100)
Kayıp veri: 3			

$\chi^2=85,861$ $df=2$ $p=0,000$

Katılımcıların çevreleriyle (aile dışında) siyaset konuşma durumlarına Tablo 3-39.'dan bakıldığında ise yine aynı durumla karşılaşmaktayız. Müslüman kimliğini seçenlerin %15'i çevreleriyle siyaset konuştuklarını belirtirken, Kürt kimliğini seçenlerin %39'u çevresi ile siyaset konuştuğunu belirtmiştir. Müslüman ve Kürt dışında kimlik sahiplenmesi olanların ise %70'i çevreleriyle siyaset konuşmadıklarını belirtmiştir. Görüldüğü gibi kadınların kimlik sahiplenmesi ile çevreleriyle siyaset konuşma durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 3-50. Katılımcıların Hakkârî'nin sorunlarını çözmek için ne yaptıkları

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Hiçbir şey yapmadım	%93	%93	%97
Birtakım girişimlerde bulundum ¹⁵	%7	%7	%3
TOPLAM	553 (%100)	575 (%100)	34 (%100)
Kayıp veri: 14			

$\chi^2=1,050$ $df=2$ $p=0,591$

¹⁵Katılımcılara Hakkârî'nin sorunlarını çözmek için ne yaptınız sorusu yöneltildiğinde appendix bölümünde verdiğimiz soru formuna bakıldığında seçeneklerde siyasi partilere üye olmak, sorunları dilekçe ile bildirmek, belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak, eylemlere katılmak gibi seçenekler olduğu görülmektedir. Fakat sonuçlara bakıldığında her bir seçeneğe verilen cevap sayısı az olduğu ve anlamlı istatistiki analizler yapılamayacağı için tek bir kategoriye indirilme gereği duyulmuştur.

Tablo 3-50'den görüldüğü gibi katılımcılara “Hakkari’nin sorunlarını çözmek için ne yaptınız?” sorusu sorulduğunda nerdeyse tamamından hiçbir şey yapmadım cevabı alınmıştır. Kimlik sahiplenmesi ile sorunların çözümüne yönelik bir şey yapmaları arasında anlamlı bir ilişki olmadığını görmekteyiz. Müslüman ve Kürt kimliğini seçenlerin %93’ü, Müslüman ve Kürt dışında kalanların ise %97’si hiçbir şey yapmadım cevabı vermiştir. Oysa Hakkâri’de kadınlar ile yapılan görüşmelerden ve gözlemlerden hareketle belediye hizmetlerinde ve kamusal hizmetlerde birçok aksaklık ve sorun yaşadıkları rahatlıkla söylenebilir. Kadınlar elektrik, su, ulaşım, sağlık, vakit geçirecekleri sosyal alanların ve çocuklarını götürebilecekleri parkların olmayışı vb. sorunlardan müzdarip olmalarına rağmen bu sorunların çözümü için hiçbir şey yapmamış olmaları siyasal bilinç düzeyinde var olan politik mobilizasyonlarının onları bir aktör olarak toplumsal yapı içerisinde var olmalarında bir etkisinin olmadığı göstermektedir.

Tablo 3-51. Hakkâri’nin sorunlarını çözmek için hiçbir şey yapmadıklarını belirtenlerin ne yapmak istedikleri

	Müslüman kimliğini seçenler	Kürt kimliğinin seçenler	Müslüman ve Kürt dışında kimlik seçenler
	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Hiçbir şey yapmak istemem	%33	%20	%24
Sorunları dilekçe ile gerekli yerlere bildirmek isterim	%56	%24	%43
Hepsini (siyasi partilere üye olmak, sorunları dilekçe ile gerekli yerlere bildirmek, eylemlere katılmak, belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak isterim) yapmak isterim	%2	%25	%3
Birtakım girişimlerde bulunmak isterim¹⁶	%7	%30	%30
Bir şeyler yapmak istiyorum; fakat bir şeyleri değiştirebileceğime inanmadığım için hiçbir şey yapmıyorum.	%2	%1	%0
TOPLAM	538 (%100)	554 (%100)	33 (%100)
Kayıp veri: 52			

$\chi^2=2,816$ $df=8$ $p=0,000$

¹⁶Katılımcılara Hakkari’nin sorunlarını çözmek için hiçbir şey yapmadıysanız ne yapmak isterdiniz sorusunu yönelttiğimizde, soru formunda bu soruyla ilgili seçeneklere bakıldığında siyasi partilere üye olmak, sorunları dilekçe ile bildirmek, belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak, eylemlere katılmak, belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak gibi seçenekler olduğu görülmektedir. Bu seçeneklerin birden fazlasını aynı anda işaretleyenler, birçok kombinasyon oluşturmuştur. Bu kombinasyonların yüzde oranı çok düşük olduğu için tek bir seçenekte toplanmıştır.

Katılımcıların Hakkâri'nin sorunlarının çözümü için ne yaptıklarının sorulduğu soruda hiçbir şey yapmayanların (ki katılımcıların neredeyse tamamı) ne yapmak istedikleri yukarıdaki tabloda görülmektedir. Müslüman kimliğini seçenlerin %56'sı, Müslüman ve Kürt dışında kalanların ise %43'ü sorunlarını dilekçe ile gerekli yerlere bildirerek çözmeyi tercih etmektedirler. Kürt kimliğini seçenlerin ise %25'i seçeneklerin hepsini (siyasi partilere üye olmak, sorunları dilekçe ile gerekli yerlere bildirmek, eylemlere katılmak, belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak) istediğini, %30'u ise birtakım girişimlerde bulunmak istediğini belirtmiştir. Yani Kürt kimliğini seçenlerin %80'i sorunların çözümü için bir şeyler yapmak istemektedir. Dini kimliği seçenlerin çoğunluğu sorunların çözümü için daha çok dilekçe ile gerekli yerlere bildirimde bulunmayı isterken, etnik kimlik sahiplenesi olanların sorunların çözümü için siyasi partilere üye olmak, eylemlere katılmak ve belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak ya da bunların hepsini yapmak istemeleri Kürt Kadın kimliğine yönelik özellikle 1990 sonrasındaki politik mobilizasyon stratejisine bizi götürmektedir. Bu yıllarda kadınlar Çağlayan (2012)'ın belirttiği gibi kitleler halinde Nevruz kutlamalarına katılmaya başlamışlardır.

SONUÇ

Bir kamusal alan etkinliği olarak ele alınan siyasal katılım erkeklerin egemenlik gösterdiği bir alan olarak uzun süre literatürde tartışıldı. Oysa toplumların değişim ve dönüşüm sürecinde zamanla kadınların da görünür kılındığı bir alan haline geldi. Farklı sosyal dinamiklerin etkisiyle kadınlar siyasal alanda yer almaya başladı. Bu dinamiklerin başında 19. yüzyılın sonunda başlayan Milliyetçilik akımları ve 20. yüzyılın sonunda Soğuk Savaş sonrası dönemde yükselişe geçen yerel milliyetçiliklerin kültürel kimlik talepleriyle siyasal alanda mücadele etmeleri gelmektedir.

Kürt hareketine bakıldığında Çağlayan (2007)'ın da belirttiği gibi siyasette Kürt muhalefetine kamusal imajında kadınların çok önemli bir yeri vardır. Ataerkil normlarla çevrili bir yapının siyasal hak taleplerinde kadınların bu kadar görünür kılınması; il ve ilçe başkanlıklarından, belediye başkanlığına ve genel başkanlığa doğru uzanan bütün siyasi örgütlenmesinin her kademesinde kadınların yer alması, yapılan bütün mitinglerde büyük bir kadın kitlesinin bulunması ve bütün siyasal söylemlerin merkezinde kadınlara yer verilmesi ataerkil normlarla çevrili bir Kürt toplum yapısında oldukça ilgi çekici bir durumdur. Öte yandan Kürt kadınlarının siyasete katılma biçimlerinin oldukça farklılaştığına tüm kamuoyu tanıklık etmiştir. Kadınlar kitlesel gösterilerde, oturma eylemlerinde, açlık grevlerine, silahlı örgütlere katılımında oldukça ön planda yer almıştır.

Türkiye sınırları içerisinde en homojen etnik yapıya sahip olan Hakkâri ili Kürt hareketi içerisinde kadınların görünürlüğünün en fazla anlam kazandığı yerdir. Öte yandan etnik kimliğin yanı sıra dini kimlik sahiplenmesinin %93 oranında (bkz. Tablo-3-1.) olması, dini kimlik ve siyasal katılım ilişkisini de ölçmeyi olanaklı kılmıştır. Bu anlamda bu araştırma için ideal evreni sunmuştur.

Hakkari’de yaşayan kadınların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerine bakıldığında kadınların oldukça dezavantajlı konumda olduklarını söylenebilmektedir.. Buna rağmen siyasal katılım için ön gereklilikler olduğu kabul edilen eğitim, gelir, istihdam ve geleneksel ataerkil yapıdan görece bağımsızlık gibi etkenlerin olumsuz durumuna rağmen kadınlar Kürt hareketinde ön saflarda yer almaktadır. Kadınların siyasal özneler olarak ne kadar aktif oldukları ise bu araştırmada analiz edilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme ile birlikte 20. yüzyılda yükselişe geçen milliyetçi hareketlerin kimlik oluşturma politikaları bağlamında toplumsal cinsiyet boyutuna önem veren Anthias ve Yuval-Davis (1989)’in çalışmaları ve Kürt hareketinde Kürt Kadın kimliğinin oluşumunu analiz eden çalışmasıyla Çağlayan (2007) bu çalışmada kuramsal çerçeveyi oluşturmuştur. Etnisitenin politikleştiği 20. yüzyıl Kürt hareketinin ortaya çıkışını etkilemiştir. “Kültürel kimlik” olgusu ve buna bağlı talepler yükselişe geçmiştir. Anderson (1995)’in “Hayali Cemaatler” kavramsallaştırmasına dayanan milliyetçilik teorisi, milliyetçi projelerin bireylerin kimlik oluşumunu sembol ve mitlere dayandığını öne sürer. Kürt hareketi de bu sembol ve mitlere dayandırarak Kürt kadın kimliğini oluşturmuştur. Bu da kadınların siyasal mobilizasyonuna katkı sağlamıştır. Çağlayan (2007)’nin belirttiği gibi tüm milliyetçi kurgular gibi Kürt milliyetçiliği de geleneksel kurgularına açılım sağlamak amacıyla modernliğin imkanlarından faydalanmış, kadınlara bu anlamda önemli misyonlar yüklemiştir.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden 1980’lere kadar geçen dönemde Kürt hareketinde kadınlara sembolik roller verildiği görülmektedir. Anthias ve Yuval-Davis (1989)’in belirttiği üzere kadınlara etnik topluluğun üyelerini doğurmak, etnik/milli kültürü yeniden üreterek gelecek kuşaklara aktarmak, etnik grupları birbirinden ayıran sınırları yeniden üretmek gibi roller verilmiştir. 1980 sonrasında günümüze kadar geçen dönemde ise kadınların bu rollerine ek olarak Anthias ve Yuval-Davis (1989) ve Çağlayan (2007)’in da belirttiği gibi ekonomik, siyasi ve askeri mücadelelere katılımcı rolü verilmiştir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri etnik ve milli kimliklerin ve bunların üzerinden

yapılan politik projelerin ayrılmaz unsurlarından biridir (Çağlayan, 2007:23). Fakat milliyetçi hareket ve ideolojilerde kadınların konumunu tartışan çalışmalar iki boyutludur. Yuval-Davis ve Anthias (1989) , Kandiyoti ve Enloe (2000) kadınlara verilen rollerin sembolik olduğunu savunurken, Çağlayan (2007)ve Chatterjee (2000) kadınların aktif birer özne olarak süreçte yer aldıklarını savunmuşlardır. Kadınların siyasal bir özne olup olmadıkları, politik mücadelenin neresinde durdukları bu noktada önem kazanmaktadır.

Kimliklerin birer inşa olduğu anlayışından hareket ederek, Hakkâri’de yaşayan kadınların kimlik sahiplenmeleri ile siyasete katılım biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bu araştırmanın temel sorunsalıydı. Milliyetçilik teorisyenlerinden Anthony D. Smith’in *National Identity* dlı eserinde belirttiği gibi insanlar bir tek kimliğe sahip değildir, toplumsal cinsiyet, aile din bölge/yöre gibi farklılıklar bireylerin kimlik oluşumunu etkiler. Bu kimlikler bazen birbiriyle kesişirken, bazen de çatışabilir (Özkırımlı, 2009:99).Yapılan analizler bu anlamda siyasal katılmanın farklı biçimleri ve düzeylerinde –siyasi tutumlardan, siyasi eylem ve davranışlara kadar- geniş bir yelpazede farklı kimliklerin hangi noktalarda birleşip hangi noktalarda ayrıştığını ortaya koydu. Bu yolla Hakkâri’de yaşayan kadınların Kürt hareketi içerisindeki konumlandırılışının sembolik bir temsil mi yoksa gerçekten aktif birer özne mi oldukları ortaya konulmaya çalışıldı.

Yapılan saha çalışması ve mülakatlardan elde edilen veriler dört bölümde analiz edilmiştir. Bunlar politik bilinç düzeyi, devlet algısı ve devletten beklentiler, klasik politik katılım dinamikleri ve alternatif politik katılım dinamikleri bölümünde ele alınmıştır.

Kadınların politik bilinç düzeylerinin analiz edildiği bölümde Türkiye’nin sorunlarına ve yerel sorunlara bakış açılarında kimlik sahiplenmelerine göre bir farklılık olup olmadığı ve hangi noktalarda kesişip hangi noktalarda ayrıştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kadınların Türkiye’nin sorunlarına bakış açılarında etnik temelli olmayan konularda (Yeterince kadın politikacı olmaması, AB üyeliği, Kürt sorunu, PKK, yeni bir anayasa, silahlı mücadele gibi.) etnik ve dini kimlik sahiplenmeleri olanlar arasında

derin bir ayrışma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat etnik kimlik sahiplenmesi olan kadınların bölgesel yönetimlere daha fazla siyasi ve idari özgürlük verilmesi ve kadınların sorunların çözümünde aktif rollerine ilişkin tutumlarında diğer kimlik sahiplenmesi olan kadınlardan ayrıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hakkâri'nin sorunlarının çözümüne ilişkin tutumlarına bakıldığında aynı durumla karşılaşmaktayız. Yoksulluk, sağlık imkanlarının yetersizliği, töre, kadına baskı/şiddet daha genel konularda kimlikler arasında derin bir farklılaşma görülmezken, etnik kimliği ilgilendiren sorunlarda polis/asker şiddeti, PKK, anadilde eğitim gibi konularda etnik kimlik sahiplenmesi olan kadınlar diğer kadınlardan farklılaşmaktadır.

Politik bilinç bağlamında ele alınan “Dışlanma algısı”na bakıldığında ise, kadınların etik ve dini kimlik sahiplenmelerine göre dışlanma algıları da farklılık göstermektedir. Özellikle dışlanma nedenlerine ve dışlanmaya uğradıkları yerlere bakıldığında, dışlanma algıları bakımından ortaya çıkan bu farklılık bu algının siyasi bir bilinç ile dışa vurulduğu sonucuna bizi götürmektedir.

Hakkâri’de yaşayan kadınların politik bilinç düzeylerinde belirleyici etkenin kimlik sahiplenmeleri olduğu söylenebilir. Gerek etnik kimliğe ilişkin söylemler gerekse dini kimliğe ilişkin söylemler kadınların kimlik oluşumunda ve bu anlamda belli bir politik bilinç geliştirmelerinde önemli bir katalizör görevi görmektedir.

Devlet algısı ve devletten beklentiler bölümünde Hakkâri’de yaşayan kadınların vatandaşlık bilinci bağlamında kimlik sahiplenmelerine göre hangi noktalarda farklılaşıp hangi noktalarda birleştikleri analiz edilmiştir. Bu anlamda katılımcıların eğitim, sağlık, barınma ve ekonomik faaliyetlerde bulunma gibi etkinliklerde devletten beklentilerinin yüksek olduğunu yani sosyal devlet anlayışını benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Devletin hali hazırda verdiği hizmetten memnuniyet durumlarına bakıldığında ise etnik kimlik sahiplenmesi olanların daha az memnun oldukları görülmektedir. Öte yandan devletin verdiği hizmetlere karşı güvensizlikte göze çarpan diğer bir durumdur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaya verdikleri öneme bakıldığında ise etnik kimlik sahiplenmesi olanların buna daha az

önem verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Klasik Politik katılım Dinamikleri bölümünde kadınların oy verirken kime danıştıkları, hangi partiye oy vermek istedikleri, en çok beğendikleri erkek ve kadın siyasetçi, oğullarının ve kızlarının bir sivil toplum kuruluşu ve siyasi partiye üyelikleri konusundaki görüşleri ile etnik ve dini kimlik sahiplenmeleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Aktif katılımın yani siyasi özne olmanın öncülünü oluşturan oy verme, siyasi partiye ve sivil toplum kuruluşunda çalışma gibi etkinliklere ilişkin tutumlarına bakıldığında kadınların kimlik sahiplenmelerine göre tutumlarında farklılaşmalar olduğu görülmüştür. Oy verme davranışına bakıldığında kadınların büyük bir çoğunluğunun oy verirken kendilerinin karar verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Oy vermek istedikleri partilere bakıldığında ise etnik kimlik sahiplenmesi olanlar etnik milliyetçilik ekseninde siyaset yapan BDP'ye, dini kimlik sahiplenmesi olan kadınların ise dini muhafazakârlık ekseninde siyaset yapan AKP'ye oy vermek istediklerini belirtmişlerdir. Dini kimlik sahiplenmesi olan kadınların yadsınamayacak bir çoğunluğu da BDP'ye oy vermek istediklerini belirtmiştir. Tüm katılımcılar içerisinde bakıldığında siyasi tercihlerinde BDP'nin önemli bir yeri olduğunu görülmüştür. Fakat AKP'nin yine de etnik milliyetçi ekseni kırıncı bir özellik gösterdiğini de söylenebilir. En çok beğendikleri erkek ve kadın siyasetçilere bakıldığında ise tüm kimlik sahiplenmelerinin birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına kızlarının ve oğullarının üyeliği konusunda etnik kimlik sahiplenmesi olanların diğerlerinden farklılaşarak daha ılımlı baktıkları ve daha eşitlikçi bir tutum izledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Siyasi partilere üyelik konusunda ise etnik kimlik sahiplenmesi olanlar buna daha ılımlı bakmakta fakat oğulları ve kızları söz konusu olduğunda oğullarının bir siyasi partiye üyeliğini daha kabul edilebilir bulmaktadır. Genel olarak bakıldığında etnik kimlik sahiplenmesi olanlar açısından bir sivil toplum kuruluşuna üye olmak bir siyasi partiye üye olmaktan daha kabul edilebilir bir durumdur.

Alternatif Politik Katılım dinamikleri bölümünde katılımcıların kimlik sahiplenmeleri ile aktif politika yapmaya yönelik eylemleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu anlamda kadınların milliyetçi projelerin söylemlerinde dile getirilen aktif özne olma konumları reel olan durumla ne kadar örtüştüğü ortaya konulmaya

çalışılmıştır. Katılımcıların evlerinde ve çevrelerinde siyaset konuşma durumlarına bakıldığında ise etnik kimlik sahiplenmesi olanların daha fazla bu etkinliklerde bulunması bakımından diğer kimliklerden farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Kavramsal çerçeve bölümünde en ileri düzeyde aktif bir biçimde siyasal katılma siyasal parti ve derneklere üye olmak, yürüyüş ve gösterilerde yönetimin kararlarını etkilemeye çalışmaktır (Dahl, 1963; Kapani, 2009; Baykal, 1970:33). Bu anlamda bakıldığında Hakkâri’de yaşayan kadınların sorunların çözümü için hiç bir şey yapmamaları aktif birer özne olmadıklarını göstermektedir. Oysa gerek saha çalışması gerekse Hakkâri’de kadınlar ile bizzat yapılan görüşmelerde birçok sorunla başa çıkmak zorunda oldukları görülmüştür. Kadınlar yerelde eğitim, sağlık, barınma, elektrik, su ulaşım, vakit geçirebilecekleri sosyal alanların ve çocuklarını götürebilecekleri parkların olmayışından genelde ise yoksulluk, kadına baskı/şiddet, polis/asker şiddeti, anadilde eğitim ve birçok alanda dışlanma yaşama gibi durumlarla karşı karşıyadırlar. Tüm bunlara rağmen bu sorunların çözümü için hiçbir şey yapmamış olmaları Hakkâri’de yaşayan kadınların siyasal bilinç düzeyinde var olan politik mobilizasyonlarının onları bir aktör olarak toplumsal yapı içerisinde var olmalarında bir etkisinin olmadığı göstermektedir. Bu siyasi mobilizasyonu kadınların sorunların çözümü için ne yapmak istedikleri sorusuna verdikleri cevaplardan görebiliriz. Sorunların çözümü için ne yapmak istediklerine bakıldığında etnik kimlik sahiplenmesi olanlar siyasi partilere üye olmak, sorunları dilekçe ile gerekli yerlere bildirmek, eylemlere katılmak, belli bir amaç için çalışan kuruluşlara üye olmak gibi tüm etkinliklere katılmak istediklerini dile getirerek diğer kimlik sahiplenmesi olanlardan yüksek oranda farklılaşmaktadırlar. Dini kimlik sahiplenmesi olanların sorunların çözümü için ne yapmak istediklerine bakıldığında ise daha çok bu etkinliklerde bulunarak değil de sorunların çözümü için dilekçe ile gerekli yerlere bildirmek olduğunu belirttikleri görülmektedir.

Hakkâri’de yaşayan kadınların belirli bir politik bilinç düzeyine sahip olduğunu soncuna ulaşılmıştır. Politik bilinç düzeyleri bakımından etnik ve dini kimlik sahiplenilenler arasında çok fark bulunmamaktadır. Özellikle Kürt sorunu bağlamında sorulan sorulardan alınan cevaplarda bir farklılık bulunmamaktadır. Fakat aktif katılım söz konusu olduğunda dini kimliği sahiplenilenler ile Kürt kimliğini sahiplenilenler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kürt kimliğine dayalı bir politik bilincin var olduğu

görülmektedir. Siyasal katılımları genel olarak ele alındığında kimlik bilinciyle sorun tespit etme ve buna yönelik politik bilinç oluşturma yüksek iken aktif katılım bir o kadar düşüktür. Bu da milliyetçi projelerde kadının önemli bir yeri olduğu söylemi ve bu hareketin öznesi olduğu anlayışıyla çelişmektedir.

Milliyetçi projelerde kadınlara sembolik roller özel alandaki rollerinden türetilir (Çağlayan, 2007). Bu da kamusal alanda aktif katılım göstermelerinde ket vurucu bir özellik gösterir. Bu anlamda kadınların politik bilinç düzeylerinin bu denli yüksek olup aktif politik katılımda bu denli kendilerini ikincil bir şekilde konumlandırmalarında, Kürt kadını kimliği inşa sürecinde elde edildikleri bilinç ile pratikte ataerkil yapının kendilerini özel alana kısıtirma çabaları arasındaki çelişki sonucu olduğunu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Açık, N. (2007). *Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi*. Aksu Bora ve Asena Günal (der.), 90'larda Türkiye'de Feminizm (ss: 279-307) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. http://www.hicmena.org/documents/study_turkey_tr.pdf alanından erişim: 20.09.2012.
- Ahmed, K. (2003). *Woman and Politics in Bangladesh*. 1st International Conference Woman and Politics in Asia, (<http://www.wpaf.org/b2.pdf>, 06.05.2011 tarihinde erişildi).
- Aktürk, Ş. (2010). *Türkiye'de Kürt Kimliğinin Siyasallaşma Süreci*. Rasim Özgür Dönmez ve diğ. Türkiye'de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler (ss:83-111) içinde, İstanbul: Say Yayınları.
- Alakom, R. (2005). *Yirminci Yüzyılın Başlarında İstanbul'daki Kürt Kadınları*. (çev.F. Adsay ve diğ.). Shahrzad Mojab (ed.). Devletsiz Ulusun Kadınları (ss. 75-101) içinde, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Alkan, T. (1979). *Siyasal Toplumsallaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alkan, N. (2010). *Türkiye'de Bir Terör Örgütünde Sosyolojik Açından Kadınlar*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınay, A. ve ARAT, Y. (2007). *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*. (<http://research.sabanciuniv.edu/7029/1/TurkiyedeKadinaYonelikSiddet.pdf>, 20.04.2013 tarihinde erişildi).

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (çev: İ. Savaşır, 2. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Anthias, F. And YUVAL-DAVIS N. (1989). *Woman-Nation-State*. Londra: macmillan.
- Arıkan Sinkaya, P. (2010). *İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket*. Akademik Ortadoğu, cilt:5, sayı:1, 43-67.
- Azak, U (2000). *İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler*. İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri (ss: 93-110 içinde). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bari, F. (2005). *Woman's Politic Participation: Issue And Challenges*. (<http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/enabling-environment2005/docs/EGM-WPD-EE-2005-EP.12%20%20draft%20F.pdf>hallenges), 06.05.2011 tarihinde erişildi).
- Baykal, D. (1970). *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*. Ankara: A.Ü SBF Yayınları.
- Bauman, G. (1999). *Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Ankara : Dost Yayınevi.
- Bilgin, N. (1995). *Kolektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Blaydes, L. and Tarouty, S. (2009). *Woman's Electoral Participation In Egypt: of Gender for Voter Recruitment and Mobilization*. Middle East Journal, Vol. 63, No.3, 364-380.
- Bokser-liwerant j. (2007). *Küreselleşme ve Kolektif Kimlikler* (çev. İ. Çapçioğlu). Ş. Gürsoy ve İ. Çapçioğlu (ed.). Küreselleşme, Ulus Devlet ve Din içinde (ss. 329-359), Ankara: Platin yayınları.
- Bora, A. (2008). *Ortadoğu'da Kadın Hareketleri*. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no:39, 55-69.
- Bora, A. (2010). *Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri*. Bilig, sayı: 53, 51-66.

- Bruinessen, M. (2005). *Adile Hanım'dan Leyle Zana'ya: Kürt Tarihinde Siyasi liderler Olarak Kadınlar*. (çev. F. Adsay ve diğ.). Shahrzad Mojab (ed.). Devletsiz Ulusun Kadınları (ss. 131-151) içinde, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bruinessen, M. (2010). *Ağa, Şeyh, Devlet* (çev. Banu Yalkut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik* (çev: Bilgen Sütçüoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chatterjee, P. (2000). *Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm*. A.G. Altınay (der.), Vatan, Millet ve Kadınlar (ss:95-118) içinde, İstanbul: İletişim yayınları.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (çev: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cole, E. And Sabik N. (2010). *Associations Between Femininity and Woman's Political Behavior During Midlife*. Psychology of Woman Quarterly, 34 (4), 508-520.
- Coffe, H. ve Bolzendahl, C. (2010). *Same Game, Different Rules: Gender Difference in Politic Rules*. (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2852527/>, 10.05.2011 tarihinde erişildi).
- Crumly, A. (2013). *Gender, Basque Nationalism and Woman's Associations: The Case of Lanbroa*. European journal of Woman's Studies, 20, 44-60.
- Çağla, C. (2010). *Siyaset Bilimi*. İstanbul : Ominia Yayınevi.
- Çağlayan, H. (2007). *Analar, Tanrıçalar, Yurttaşlar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Çağlayan, H. (2006). *HEP'ten DEHAP'a Pozitif Ayrımcılık*. (<http://eski.bianet.org/2006/04/03/77078.htm>, 28.04.2013 tarihinde erişildi).
- Çağlayan, H. (2012). *From Kawa the Blacksmith to Ishtar the Goddess: Gender Constructions in İdeological-Political Discourses of the Kurdish Movement in Post-1980 Turkey*", European Journal of Turkish Studies, sayı:14, 2-21.

- Çağlayan, H. (2013). *Kürt Kadınların Penceresinden: Resmi kimlik Politikaları, Milliyetçilik, Barış Mücadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇSGB, (2013). İlk altı ay için net asgari ücret verileri (http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/cgm/asgariucret/2012_birinci_alti_ay, 14.02.2013 tarihinde erişildi).
- Çubuklu, Y. (2004) . Postmodern Toplumda Kriz ve siyaset. İstanbul: Kanat Kitap.
- Dahl, R. A. (1963). *Modern Political Analysis*. EnglewoodCliffs. NJ: Prentice-Hall Inc.
- Darıcı, H. (2009). *Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocuklarının Siyaseti*. Toplum ve Kuram Dergisi, sayı: 3, 1-19.
- Deniz, Ş. *Kadın Parlamenterlerin Bakış Açısıyla Türkiye’de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsil*. (http://www.bjmer.net/Makaleler/295925955_2-16deniz.pdf, 30.03.2013 tarihinde erişildi).
- Desposato, S. and NORRANDER, B. (2009). *The Gender Gap in Latin America: Contextual and Individual Influences on Gender and Political Participation*. British Journal of political science, 39(1), 141-162.
- Dönmez, R. Ö. (2010). *Kesişen ve Ayrışan Etnik ve Dini Toplumsal Hareketler*. R. Dönmez ve diğ. (ed.), Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler (23-46) içinde. İstanbul: Say Yayınları.
- Enloe, Cynthia (2000). *Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm*. A.G. Altınay (der.), Vatan, Millet, Kadınlar (ss: 189-213) içinde, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. T. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okur-Yazarlılığının Rolü*. Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık KSGM.
- Eşbah, A. (2006). *Modernizm Postmodernizm Ayrımında Kadın ve Siyaset*. Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gellner, E.(2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil yayınları.
- GÖLE, N. (2000). *Modernist kamusal Alan ve İslami Ahlak*. Nilüfer Göle (ed.). İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri (19-41) içinde, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2002). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2008). *Modern Mahrem*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Güç, A. (2008). *Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt:17, sayı:2, 649-673.
- Gülalp, Haldun (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hall, Stuart (1998). *Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler* (çev. G. Seçkin ve Ü. Hüsrev) (der. A.D. King). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi* (ss:63-97) içinde, Ankara: Bilim ve sanat Yayınları.
- Hobsbawn, E. (2006). *1870’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hoşgör, A. G. (2009). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kırsal Alanında Yaşayan Kürt Kadının Vatandaşlık Haklarına Erişimi*. Uluslararası Kürt Kadın Kongresi’nde sunulan bildiri (1-5 Ekim, Hakkari, ss: 29-41), Hakkari: Hakkari Üniversitesi Yayıncılık.
- Jaja, J. M. and Agumagu, J. (2008). *Nigerian Woman, Maternal Politics and Political Participation: A Historical Overview*. *European Journal of Social Sciences*. Vol. 5, No. 4, 66-72.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi yayınları.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (Çev. Aksu Bora ve diğ.). İstanbul: Metis Yayınları.

- KAPANI, M. (2009). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karaduman, S. (2010). *Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü*. Journal of Yaşar University, 17. (5), 2886-2899.
- Karaköy, Tunay (2009). *Töre Unsuru Olarak Kadın*. Uluslararası Kürt Kadın Kongresi'nde sunulan bildiri (1-5 Ekim, Hakkari, ss:17-29), Hakkari: Hakkari Üniversitesi Yayıncılık.
- Kart, M. Ve Güldü, Ö. *Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt.64, sayı. 3, 97-116.
- Kaskla, E. (2003). *The National Woman: Constructing in Estonia*. Journal of Baltic Studies, 34:3, 298-312.
- Kazemi, F. (2000). *Gender, Islam and Politics*. Social Research, vol.67, no:2,453-474.
- Keyman, F. (2005). *Kimlik Siyaseti ve "Kürt Sorunu"* http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=4934, 25.04.2013 tarihinde erişildi).
- Kleini, J. (2005). *Milliyetçilik: Geç Osmanlı Döneminde Kürt Milliyetçi Söyleminde "Kadın Sorunu"* (çev. F. Adsay ve diğ.). Shahrzad Mojab (ed.). Devletsiz Ulusun Kadınları (ss. 43-75) içinde, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Konan, B. (2011). *Türk Kadınlarının Siyasi Hakları Kazanma Süreci*. AUHFD, 60 (1), 157-174.
- Küçükcan, T. (2005). *Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası*. İslam Araştırmaları Dergisi, sayı:13, 109-128.
- Lane, R. (1965). *Political Life*. New York: The Free Press.

- Leighley, J. E. (1995). *Attitudes, Opportunities an Incentives: A Rewiev Essay On Political Participation*. Political Research Quarterly, 48, 181-209.
- Leyla,Ş. (2006). *Yeni sosyal Hareketler Bağlamında Türkiye’de Kadın*. Sosyoloji Dergisi, Sayı:15, 33-56.
- Lowndes, V. (2004). *Getting on or GettingBy? Woman Social Capital and Political Participation*. Political Studies Association, Vol. 6, 45-64.
- Mohanty, C. T. (2008). *Sınır Tanımayan Feminizm: Teoriyi Sömürgeleşmekten Kurtarmak, Dayanışmaya Örnek* (çev: Hatice Pınar Şenoğuz). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, syf: 67-68.
- Mojab, S. (2005). *1946 Kürt Cumhuriyeti’nde Kadınlar ve Milliyetçilik*. (çev.F. Adsay ve diğ.). Shahrzad Mojab (ed.). Devletsiz Ulusun Kadınları (ss. 13-31) içinde, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Nas, M. F. (2007).*Bölgesel ve Küresel Dinamikler Bağlamında Ortadoğu’daki Kadın Hareketi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Negiz, N. *Siyasette Kadın Olmak* <http://www.metekaankaynar.com/dokumanlar/uqguetos.pdf>, 20.02.2013 tarihinde erişildi).
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*(Çev: Sedef Özge). İstanbul : Yayın odası toplumbilim dizisi.
- Okyar, O. (2010). *Van İlinde PKK Sempatisini Etkileyen Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Birimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı.
- Özbudun, E. (1975).*Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özcan, N. A. (2012). *PKK’ya katılımın en yüksek olduğu 5 il*. (<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/02/10/pkky-katilim-en-yuksek-oldugu-5-il?paging=3> 23.02.2013 tarihinde erişildi).

- Özkırımlı, Umut (2009). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Özoğlu, H. (2005). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*. İstanbul: Kitap yayınevi.
- Sakar, M. H. (2007). *Özlem Tekin Örneğinde Rock Müzikte Kadın*. Doktora tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Sallan, S. (1993). *8 Mart Dünya Kadınlar Günü ve Kamu Hayatında Türk Kadının Konumu*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt.36, Sayı 1.2, 159-168.
- Sarı, E. (2007). *Kültür, Kimlik, Politika: Mardin’de Kültürlerarasılık*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Anabilimdalı.
- Sarıbay, A. Y. (2008). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. İstanbul: Everest yayınları.
- Smith, A. (2002). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik* (çev: D. Kömürcü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smits, J., ve Gündüz-Hoşgör A. (2003). *Linguistic Capital: Language as a Socio-Economic Resource Among Kurdish Among Kurdish and Arabic Woman in Turkey*. Ethnic and Racial Studies, vol: 26, no:5, 829-853.
- Suman, Defne (2000). *Feminizm, İslam ve Kamusal Alan*. N. Göle (der.). *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri* (ss: 68-93) içinde. İstanbul: Metis Yayınları
- Tanilli, S. (2006). *Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar: Kadın Sorunun neresindeyiz?* İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Tekin, N. (2009). *Evli Kadınlar ve Çalışan Kadınlar Arasındaki Siyasal Davranış Farklılıklar: Isparta Örnek Olay Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik, Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Touraine, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tuik(2011a), (http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_il_cinsiyet_yas_egitim_koyseh.RDF&p_kod=2&p_il1=30&p_xkod=okuryazar_kod&p_yas=15&p_sehkoy=1&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html, 10.09.2011 tarihinde erişildi).
- Tuik (2011b), (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8536>, 13.09.2011 tarihinde erişildi).
- Tuik (2011c), http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_il_yasgr.RDF&p_il1=30&p_kod=2&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html, 2011 tarihinde erişildi).
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ünal, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, sayı:41. 183-204.
- Walby, S. (2000). *Kadın ve Ulus*. A. Altınay (der.), Vatan, Millet, Kadınlar (ss:29-58) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wedel, H. (2005). *İstanbul'a Göç Eden Kürt Kadınlar: Cemaat ve Marjinalleştirilmiş Bir Sosyal Grubun Yerel Siyasete Katılımının İmkanları*. (çev.F. Adsay ve diğ.). Shahrzad Mojab (ed.). Devletsiz Ulusun Kadınları (ss. 155-183) içinde, İstanbul: Avesta Yayınları.
- White, J. B. (2012). *İslamcılığın Açmazları*. D. Kandiyoti ve A. Saktanber (der.), Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat (201-226 içinde). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalçın-Heckmann, L. ve Van Gelder, P. (2000). *90'larda Türkiye'de Siyasal Söylemin Dönüşümü Çerçevesinde Kürt Kadınlarının İmajı: Bazı Eleştirel Değerlendirmeler*. A. Altınay (der.), Vatan, Millet, Kadınlar (ss:308-339) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yaraman, A. (1999). *Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yeğen, M. (2011). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yuval-Davis, N. (1987). *The Jewish Collectivity and National Reproduction in Israel*. In Khamsin, Special issue on Woman in Middle East, London: ZedBooks,.60-93.
- Yuval-Davis, N.(2010). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yuval-Davis, N. (1992). *Nationalism, Racism, Gender Relations*. ISS Working Paper Series/General Series, 130, 1-13.
- Yüksel, M. (2006). *The Encounter of Kurdish Woman With Nationalism in Turkey*. Middle Eastern Studies, vol: 42, no: 5, 777-882.
- Yükseker, D. (2006). *Yurtlarından ve Yaşamlarından Koparılmış İnsanlar: Bir Sosyal Dışlanma Süreci Olarak Türkiye’de Kürtlerin Yerlerinden Edilmesi*. http://www.hic-mena.org/documents/study_turkey_tr.pdf alanından erişim: 03.03.2013

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, 20.12.2012 tarihinde erişildi.
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/839765-bdp-2-kadin-kongresi-yapildi>, 30.04.2013 tarihinde erişildi.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Zeynep_K%C4%B1nac%C4%B1, 30.04.2013 tarihinde erişildi.
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22868814.asp>, 02.05.2013 tarihinde erişildi.
- <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/07/01/pkk-ne-kurt-ne-turkiyeli-ne-de-musluman>, 02.05.2013 tarihinde erişildi.
- <http://www.yuksekovaguncel.com/politika/kurt-kadinlarinin-sozleri-kader-tayin-edicidir-h41509.html>, 14.04.2013 tarihinde erişildi.
- <http://www.bdp.org.tr/devam/16-bdp-tuzuk.aspx> , 30.04.2013 tarihinde erişildi.

EKLER

EK-1: ÖRNEKLEM DAĞILIMLARI

1.1. Çukurca İlçesine ait Örneklem Deseni

Mahalleler	15-24	25-34	35+
Çukurca			
Cumhuriyet	6	4	5
Emirşaban	7	5	8
Yeşilçeşme	6	4	6
Toplam	19	13	19

1.2. Hakkâri Merkez İlçesine ait Örneklem Deseni

Mahalleler	15-24	25-34	35+
MERKEZ			
Bağlar	11	8	11
Bıçer	8	6	9
Bulak	12	9	13
Dağgöl	11	8	11
Gazi	14	11	14
Keklikpınar	7	5	7
Kıran	5	4	6
Medrese	8	6	9
Merzan	8	6	9
Pehlivan	8	6	9
yeni	9	7	10
Sümbül	8	6	9
Karşıyaka	2	2	3
Berçalan	9	7	10
Halifederviş	4	4	3
Merkez Durankaya Belediyesi			
Cumhuriyet	1	1	2
Pınarbaşı	2	2	3
Bıçenek	1	1	2
Çaylıca	1	1	2
Bağlarbaşı	1	1	2
Yeni	1	1	2
Köyiçi	0	0	0
Toplam	131	101	146

1.3. Yüksekova İlçesine Ait Örneklem Deseni

Mahalleler	15-24	25-34	35+
YÜKSEKOVA			
Dize	12	9	11
İpek	10	8	9
Güngör	28	22	26
Yeni	38	29	36
Yeşildere	10	8	9
Esentepe	12	9	11
Eskikışla	18	14	16
Esenyurt	12	9	11
Cumhuriyet	34	26	28
Mezarlık	6	5	5
YÜKSEKOVA ESENDERE BELEDİYESİ			
Güvenli	4	3	4
Yılmaz	2	1	2
Sarıyıldız	0	0	0
Merkez	2	1	2
YÜKSEKOVA BÜYÜKÇİFTLİK BELEDİYESİ			
Merkez	6	5	5
Zeydan	2	1	2
Yeşilova	4	3	4
Toplam	200	153	181

EK-2: Anket Formu**Anket Formu****Hakkâri’de 15 Yaş Üzeri Kadınların Hayata Katılımı**

Yardımlarınız ve bize ayırdığınız zaman için teşekkür ederiz. Bu araştırma sizin sorunlarınızı, geleceğe dair ümitlerinizi ve hayatınızı sizin ağzınızdan anlamayı amaçlıyor. Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Hakkâri Üniversitesi bu araştırmayı destekliyor. Sorulara vereceğiniz cevaplar kesinlikle gizli kalacak, üçüncü kişilerle asla paylaşılmayacaktır. Lütfen aşağıdaki soruları sizce uygun olan şekilde cevaplayınız.

A) Genel Sosyo Ekonomik Bilgi:

A1) Yaşınız

A2) Mezuniyet Durumunuz;

(1) Okur-yazar değil	(2) Sadece okur-yazar
(3) İlkokul Mezunu	(4) Ortaokul mezunu
(5) Lise ve dengi mezunu	(6) Yüksekokul veya fakülte mezunu

A3) Aşağıdaki dillerden hangilerini konuşabiliyorsunuz?

(1) Türkçe	(2) Kürtçe	(3) Zazaca
(4) Arapça	(5) Diğer(Açıklayınız)	

A4) Etnik kökeniniz?

A5)Nerede Doğdunuz?

➤ **EĞER HAKKARİ’DE DOĞDUYSANIZ, A8 DEN DEVAM EDİNİZ.**

A6) Eğer Hakkari’de doğmadıysanız buraya nereden geldiniz?

A7) Hakkari'ye geliş nedeniniz:

(1) Evlilik	(2) Ekonomik nedenler
(3) Zorunlu göç	(4) Terör
(5) Kan Davası	(6) Eğitim
(7) Tayin	(8) Diğer (belirtiniz)

A8) Şu an Hakkari'de hangi ilçede yaşıyorsunuz?

1() Merkez İlçe 2() Yüksekova 3() Şemdinli 4() Çukurca

A9) Sizce Hakkâri;

(1) Çok yoksul	(2) Yoksul
(3) Zengin	(4) Çok Zengin
(5) Diğer (Açıklayınız)	

A10) Hiç el becerisi ve/veya meslek edindirme kursuna gittiniz mi?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A11) Eğer gittiyseniz hangi kursa gittiniz?

A12) Şu an çalışıyor musunuz?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

► **EĞER ÇALIŞMIYORSANIZ, SORU A15'TEN DEVAM EDİNİZ.**

A13) Ne iş yapıyorsunuz?

(1) İşçi	(2) Tarım işçisi
(3) Memur	(4) İşyeri sahibi
(5) Tarlasında çalışan/hayvanlarına bakan	(6) Diğer(Açıklayınız)

A14) Kaç yaşından beri çalışıyorsunuz?

A15) Eğer **çalışmıyorsanız**, daha önce hiç çalıştınız mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A16) Çalışmamanızın nedenini aşağıdakilerden hangisi veya hangileridir?

(1) Çalışmaya ihtiyacım yok	(2) İş bulma umudum yok
(3) Ailem/Eşim izin vermiyor	(4) Kadının çalışmasına karşıyım
(5) Ev işleri çocuk bakımından zaman yok	(6) Çevre baskısı nedeniyle
(7) Öğrenciyim	(8) Diğer (belirtiniz)

A17) Kendinize isminize ait banka hesabınız var mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A18) Medeni Durumunuz?

(1) Bekar	(2) Resmi Nikahlı evli
(3) Dini Nikahlı evli	(4) Boşanmış/Dul

► EĞER BEKARSANIZ SORU A25' TEN Devam Ediniz

► EĞER EVLİ, BOŞANMIŞ VEYA DULSANIZ

A19) Kaç yaşında evlendiniz?

A20) Eşinizle nasıl tanıştınız?

(1) Görücü usulü	(2) Berdel
(3) Beşik Kertmesi	(4) Kendimiz Tanıştık
(5) Diğer (Açıklayınız)	

A21) Kaç çocuğunuz var?

A22) Eşiniz nereli?

A23) Eşiniz ne iş yapıyor?

A24) Eşinizin eğitim durumu?

A25) Eviniz kaç oda?

A26) Evin yapıldığı malzeme nedir?

(1) Toprak	(2) Tek Katlı Betonarme
(3) Apartman	(4) Diğer (Açıklayınız)

A27) Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?

A28) Aşağıdakilerden hangileri evinizde vardır.

(1) Araba	(2) Cep Telefonu	(3) Ev telefonu
(4) Çamaşır Makinesi	(5) Bulaşık Makinesi	(6) Bilgisayar
(7) Plazma/LCD TV	(8) İçerde Tuvalet/Banyo	(9) Kalorifer
(10) Buzdolabı	(11) Müzik seti	(12) İkinci Bir TV

A29) Aileniz aşağıdaki taşınmazlardan hangilerine sahiptir.

(1) Arsa	(2) Yazlık Ev	(3) Dükkan
(4) Ev	(5) Ticari Taksi	(6) Kamyon/Tır
(7) Arazi	(8) Diğer	

A30) Sizce aileniz;

(1) Çok yoksul	(2) Yoksul
(3) Zengin	(4) Çok Zengin
(5) Diğer(Açıklayınız)	

A31) Sizin üzerinizde görünen malınız var mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A32) Ailede alınacak satılacak (ev,araba,arsa vs.) üzerinde söz hakkınız var mı?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A33) Ailenizi ilgilendiren önemli kararları kim verir?

(1) Eşim	(2) Eşim ve ben birlikte
(3) Evdeki en yaşlı erkek	(4) Evdeki en yaşlı kadın
(5) Bütün aile birlikte	(6) Diğer (belirtiniz)

A34) Sizin hayatınızla ilgili kararlarda (örn. çalışma, okuma, bir yere girme, evlenme vs.) en fazla sözsahibi olan kişi veya kişiler kimlerdir?

(1) Sadece kendim	(2) Eşim ve ben birlikte
(3) Evdeki en yaşlı erkek	(4) Evdeki en yaşlı kadın
(5) Bütün aile birlikte	(6) Diğer (belirtiniz)

A35) Evde kaç kişi yaşıyor?

A36) Evinizde şu anda sizinle birlikte yaşayanları işaretleyiniz:

(1) Eşim	(2) Çocuklarım
(3) Eşimin anne-babası	(4) Annem babam
(5) Kardeşlerim	(6) Eşimin kardeşleri
(7) Diğer aile üyeleri (belirtiniz)	

A37) Evinizde şu anda çalışanları işaretleyiniz.

(1) Kendim	(2) Eşim	(3) Annem
(4) Babam	(5) Çocuğum	(6) Kardeşim
(7) Eşimin annesi	(8) Eşimin Babası	(9) Eşimin kardeşi
(10) Diğer (belirtiniz)		

A38) Annenizin mesleği nedir?

(1) Ev hanımı	(2) İşçi
(3) Memur	(4) Diğer(Açıklayınız)

A39) Babanızın mesleği nedir?

(1) İşsiz	(2) İşçi
(3) Memur	(4) Diğer(Açıklayınız)

A40) Evinize hiç icra geldi mi? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

A41) Hiç dışlanma (ayrımcılık) yaşadınız mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

A42) Eğer dışlanmaya (ayrımcılığa) uğradıysanız, hangisi veya hangileri yüzünden ayrımcılığa uğradınız? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

(1) Fiziksel görünümüm	(2) Cinsiyetim
(3) Dini inancım	(4) Etnik Kökenim
(5) Konuştuğum Dil	(6) Aksanım
(7) Maddi durumum	(8) Hakkarili Olmam
(9) Diğer(Açıklayınız)	

A43) Eğer dışlanmaya (ayrımcılığa) uğradıysanız, nerede ? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

(1) Okulda	(2) İşyerinde
(2) Sokakta	(3) Hastanede
(4) Karakolda	(6) Belediyede
(7) Evde	(8) Diğer (Açıklayınız)

A44) Polisle hiç başınız derde girdi mi? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A45) Bugüne kadar hiç tutuklandınız mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A46) Hiç şiddet gördünüz mü? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A47) Kimden?

A48) Ev içinde herhangi biri şiddet gördü mü? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A49) Kimden?

A50) Evinizde cezaevine girmiş veya cezaevinde olan var mı?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

A51) Cevabınız **EVET** ise, aşağıdaki nedenlerden hangisi veya hangilerinden dolayı cezaevine girdi?

(1) Adam yaralama/Cinayet	(2) Kız kaçırma
(3) Hırsızlık/Gasp/Dolandırıcılık	(4) Politik nedenler
(5) Diğer(Açıklayınız)	

A52) Şu an evdeki en eğitimli kişi kimdir?

A53) Bu kişinin eğitim durumu nedir?

B) SOSYAL ve POLİTİK HAYATA KATILIM

B1) Boş zamanınız olduğunda aşağıdakilerden hangisini yaparsınız?

(1) Kitap/ Gazete okurum	(2) Ailem ile vakit geçiririm	(3) Televizyon seyredirim
(4) Uyurum	(5) Arkadaşlarımla vakit geçiririm	(6) Derneklerde çalışırım
.(7) Diğer(Açıklayınız)		

B2) En sevdiğiniz televizyon programı nedir?

B3) Evde hangi kanalın izleneceğine kim karar verir?

(1) Kendim	(2) Kocam
(3) Babam	(4) Annem
(5) Çocuklarım	(6) Ailecek hep beraber
(7) Diğer (belirtiniz)	

B4) Evde hiç siyaset konuşur musunuz? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B5) Çevrenizdekilerle siyaset konuşur musunuz? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B6) Hakkari'nin başka yerlerini gördünüz mü? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B7) Hakkari dışında başka şehir gördünüz mü? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B8) Eğer gördünüzse, nereleri?

B9) Başka ülkelere gitmeyi ister misiniz? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B10) Eğer cevabınız **EVET** ise, hangi ülkelere gitmek istersiniz? Belirtiniz.

B11) Başka şehirlerde tanıdık/akraba var mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B12) Eğer varsa, nerelerde?

B13) Başka ülkelerde tanıdık/akraba var mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B14) Eğer varsa, nerelerde?

B15) Oruç tutar mısınız? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B16) Namaz kılar mısınız?

(1) Kılmam	(2) Bazen kılarım	(3) Beş vakit kılarım
(4) Ramazanda Kılarım	(5) Diğer(Açıklayınız)	

B17) Hiç kuran kursuna gittiniz mi?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

B18) Eğer gittiyseniz kaç yaşıdaydınız?

B19) Bugün seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz?

B20) Sizin hangi partiye oy vereceğinize:

(1) Kendiniz karar verirsiniz.	(2) Kocanız karar verir.
(3) Aile büyükleriniz karar verir	(4) Diğer (belirtiniz)

B21) Akrabalarınızda hiç devlet memuru var mı?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C) TUTUM VE DAVRANIŞLAR:

C1) Aşağıdaki önermeler hakkındaki fikirlerinizi belirtiniz.

(1) Katılıyorum (2) Bilmiyorum (3) Katılmıyorum

Kadının asli görevi anneliktir.	☐	☐	☐
Kadın kocasının sözünden dışarı çıkmaz.	☐	☐	☐
Kadın iyi bir ev kadını olmalıdır.	☐	☐	☐
Kadının başı örtülü olmalıdır.	☐	☐	☐
Kadının okuması toplum için önemlidir	☐	☐	☐
Kadın ev bütçesine katkıda bulunmalıdır	☐	☐	☐
Kadın içki içebilir.	☐	☐	☐
Kadın bekarsa erkeklerle dolaşabilir	☐	☐	☐
Kadın makyaj yapabilir	☐	☐	☐
Kadınlar eylemlere ön safta katılmalıdırlar	☐	☐	☐
Kadın kocasının partisine oy vermelidir	☐	☐	☐

C2) Aşağıdaki önermeler hakkındaki fikirlerinizi belirtiniz

(1) Katılıyorum (2) Bilmiyorum (3) Katılmıyorum

Erkek içki içebilir.	☐	☐	☐
Erkek karısını aldatmaz.	☐	☐	☐
Erkek ailesinin reisidir.	☐	☐	☐
Erkeğin cinsel tecrübesi kadından fazladır.	☐	☐	☐
Erkek kozmetik ürünler kullanabilir	☐	☐	☐
Erkek çalışmayabilir, ona karısı bakabilir.	☐	☐	☐
Erkek politikadan daha fazla anlar	☐	☐	☐
Erkek isterse birden fazla evlenebilir	☐	☐	☐

C3) Aşağıdaki önermeler hakkındaki fikirlerinizi belirtiniz

(1) **Katılıyorum** (2) **Bilmiyorum** (3) **Katılmıyorum**

Bazen kadınlar dayaağı hak eder ☐ ☐ ☐

Bazen çocuklar dayaağı hak eder. ☐ ☐ ☐

Bazen erkekler dayaağı hak eder. ☐ ☐ ☐

C4) En beğendiğiniz erkek siyasetçi?

C5) En beğendiğiniz kadın siyasetçi?

C6) Kendinize örnek aldığınız bir kadın var mı? (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐

C7) Eğer cevabınız evetse, kimdir?

C8) Aşağıdaki seçeneklerden hangisi veya hangileri sizi en iyi tanımlamaktadır?

(1) Müslüman	(2) Türk	(3) Kürt
(4) T.C. Vatandaşı	(5) Hakkarili	(6) Anne/Eş
(7) Diğer (belirtiniz)		

C9) Kızımın bir siyasi partiye üye olmasını isterim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C10) Kızımın bir amaç uğruna gönüllü olarak herhangi bir kuruluştta çalışmasını isterim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C11) Kızımın müslüman olmayan biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C12) Kızımın farklı kökenden (Türk, Arap, Fars vb.) evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C13) Kızımın farklı mezhepten (Alevi) biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C14) Kızımın farklı aşiretten biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C15) Oğlumun bir siyasi partiye üye olmasını isterim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C16) Oğlumun bir amaç uğruna gönüllü olarak herhangi bir kuruluştaki çalışmasını isterim

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C17) Oğlumun müslüman olmayan biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C18) Oğlumun farklı kökenden (Türk, Arap, Fars vb.) biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C19) Oğlumun farklı mezhepten (Alevi) biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C20) Oğlumun farklı aşiretten biriyle evlenmesini kabul ederim.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C21) Devletin temel görevi;

Sağlık hizmeti sağlamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

-Eğitim hizmeti sağlamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

Ekonomik yardım sağlamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

-Barınma ihtiyacını karşılamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

-Ulaşım ihtiyacını karşılamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

-Toplumun güvenliğini sağlamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

-Ülke sınırlarının güvenliğini sağlamaktır. (1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C22) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?

(1) Çok önemli	(2) Biraz Önemli	(3) Ne önemli ne önemsiz
(4) Pek önemli değil	(5) Hiç önemli değil	

C23) Sizce sağlık hizmetlerini sadece devlet mi vermelidir?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C24) Sizce eğitim hizmetlerini sadece devlet mi vermelidir?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C25) Devletin verdiği eğitim hizmetinden memnun musunuz?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C26) Devletin verdiği sağlık hizmetinden memnun musunuz?

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

C27) Her biri için komşunuz olmasına itiraz edip etmeyeceğinizi söyler misiniz?

	(1) İtiraz Etmezdim	(2) İtiraz Ederdim	(3) Bilmiyorum
Farklı Mezhepten (Alevi)	☐	☐	☐
Türk	☐	☐	☐
Arap	☐	☐	☐
Yahudi	☐	☐	☐
Ermeni	☐	☐	☐
Rum	☐	☐	☐
Dine İnanmayan	☐	☐	☐
Hristiyan	☐	☐	☐
Eşcinsel	☐	☐	☐
Evlenmeden Birlikte Yaşayan	☐	☐	☐
Hapishaneden Çıkış	☐	☐	☐
İşsiz	☐	☐	☐
Yalnız yaşayan kadın	☐	☐	☐
Bekar erkek(ler)	☐	☐	☐

C28) Türkiye'nin aşağıdaki sorunlarını değerlendiriniz.

	(1) Önemli	(2) Bilmiyorum	(3) Önemsiz
İşsizlik	☐	☐	☐
Yoksulluk	☐	☐	☐
Dış düşmanlar (AB, ABD vs)	☐	☐	☐
Doğal Çevrenin Kirliliği	☐	☐	☐
Yolsuzluk	☐	☐	☐
Cinsel özgürlük (nikahsız yaşamak)	☐	☐	☐
Şiddet-İşkence	☐	☐	☐
İçki/Uyuşturucu	☐	☐	☐
Çok çocuk sahibi olmak	☐	☐	☐
Kadına Yönelik Fiziksel ve Cinsel Şiddet	☐	☐	☐
Töre	☐	☐	☐
Yeterince Kadın Politikacı Olmaması	☐	☐	☐
Kürt Sorunu	☐	☐	☐
PKK	☐	☐	☐
Diğer	☐	☐	☐

C29) Sizce Türkiye'nin sorunlarını:

- Güçlü bir lider çözer.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- Yeni Bir Anayasa çözer.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- Bölgesel Yönetimlere daha fazla idari ve siyasi özgürlük verilirse çözülür

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- İslami Kurallara Göre Yönetim çözer.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- Fakirleri Gözetim Yönetim çözer.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- AB üyeliği çözer.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- Eğitimli kadınlar çözer.

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

-Kadın Politikacılar çözer

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- Silahlı mücadele çözer

(1) **Evet** ☐ (2) **Hayır** ☐ (3) **Bilmiyorum** ☐

- Diğer

C30) Sizce Hakkari'nin en önemli sorunu/sorunları nedir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

(1) İşsizlik	(2) Yoksulluk	(3) Cehalet
(4) Töre	(5) Polis/Asker Şiddeti	(6) PKK
(7) Anadilde eğitim	(8) Sağlık İmkanları	(9) Ulaşım
(10) Kadına Baskı/şiddet	(11) Diğer (Belirtiniz)	

C31) Siz bu sorunları çözmek için aşağıdakilerden hangisini veya hangilerini yaptınız?

(1) Hiçbir şey yapmadım	(2) Siyasi partilere üyeyim
(3) Sorunları dilekçe ile gerekli yerlere bildirdim	(4) Eylemlere katıldım
(5) Belli Bir Amaç İçin Çalışan Kuruluşlara Gönüllü üyeyim	(6) Diğer(Açıklayınız)

► **EĞER BİREYSEL OLARAK HİÇBİRŞEY YAPMADIYSANIZ;**

C32) Aşağıdakilerden hangisini veya hangilerini yapmayı isterdiniz?

(1) Hiçbir şey yapmayı istemem	(2) Siyasi partilere üye olmak
(3) Sorunları dilekçe ile gerekli yerlere bildirmek	(4) Eylemlere katılmak
(5) Belli Bir Amaç İçin Çalışan Kuruluşlara Gönüllü üye olmak	(6)Diğer (Açıklayınız)

C33) Aşağıdakilerden hangisi çocuğunuz için en iyi eğitimi sağlar?

(1) Devlet okulu	(2) Özel okul
(3) Fark etmez	(4) Diğer (belirtiniz)

C34) Aşağıdaki ifadelerden size uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

	(1) Evet	(2) Hayır	(3) Bilmiyorum
Ekonomik Durumumdan memnunum	☐	☐	☐
Şu an huzurlu ve güvenli bir hayatım var	☐	☐	☐
Şu an yaşadığım semtten memnunum	☐	☐	☐
Yaşadığım evden memnunum	☐	☐	☐
Eğitim durumumdan memnunum	☐	☐	☐

C35) 10 yıl sonra aşağıdakilerden hangisinin gerçekleşeceğini umuyorsunuz?

	(1) Evet	(2) Hayır	(3) Bilmiyorum
Ekonomik durumumun daha iyi olmasını	☐	☐	☐
Daha huzurlu ve güvenli bir hayat	☐	☐	☐
Daha iyi bir semtte yaşamayı	☐	☐	☐
Daha iyi bir ev sahibi olmayı	☐	☐	☐
Kızımın benden daha iyi bir eğitim almasını	☐	☐	☐
Oğlumun benden daha iyi bir eğitim almasını	☐	☐	☐

Zamanınızı ayırdığınız için tekrar teşekkürler.